ANDREI VARTIC

CODUL DE LA VORONEȚ

colecția AV

EDITURA VICOVIA

ANDREI VARTIC

CODUL DE LA VORONEŢ

EDITURA VICOVIA
2013

ISBN pentru ediția online - 978-606-8541-17-4

Se închină aniversării a 90-a
de la votarea de către Sfatul Ţării
a Unirii Basarabiei cu România

ŢIPOVA, SAU SCARA SPRE CER

La Țipova, în stânca de pe malul Nistrului, vremea și–a ros ce este a vremii, omul și–a săpat locul lui în această roadere, iar Domnul i–a uns omului o scară spre cer. Un munte de calcar străjuiește aici curgerea Nistrului și hotarul de est al neamului românesc. Dar tot aici, la hotar, adică la limitele de unde au venit peste neamul nostru cele mai grele încercări, muntele Țipovei numără și rotirea necontenită a Cerului, lasă și omului rugător veșmânt curat pentru suflet. Fiindcă, spun cei

vechi, numai cel curat la suflet (și sufletul are numai o singură cameră) nu se prăbușește din minunea enigmatică a ființării.

Cercetarea arheologică arată că grotele sihaștrilor sunt rânduite pe abruptul de la Țipova din antichitate, poate încă din paleolitic. Ele sunt rânduite în vreo 9 etaje (poate și mai multe, că nimeni nu le–a cercetat), iar scările ce unesc aceste etaje sunt săpate în urcușul vertical. Bisericile rupestre de aici (poate 3, poate 9, poate 99, că starea de stricăciune îngreuiază numărarea lor), observatoarele astronomice (și nu numai, că la Țipova pulsul omului se armonizează și cu pulsul Cerului, dar și cu ne–oprita curgere a Nistrului ce nu lasă clipei mai mult decât îi este dat), sanctuarele enigmatice ale dacilor (și strășnicia enigmelor stă în neputința omului de a le descifra), legendele vechi și tradițiile dau pelerinului prin aceste locuri o nouă și deosebită dimensiune a șederii neamului românesc în istorie. Tehnici excepționale de tăiere a pietrei, mai ales a pietrei ce cântă, apoi de săpare a stâncii, mai ales a stâncii ce se macină neîncetat pe sine, se împletesc uluitor la Țipova cu cele ale urcușului spre desăvârșirea spirituală, dar și cu cele de săpare în om a viermelui omenesc ce tânjește tot aici, pe pământ, după nemurire.

Terasele–drumurelele din fața chiliilor sunt adevărate magistrale ale comunicării mistice – nu poți trece neobservat de viețuitorii (la data scrierii acestui text – de umbrele lor, fiindcă nimeni după venirea comuniștilor nu se mai roagă necontenit la Țipova), nu poți să nu vorbești, fie și tăcând, cu acești viețuitori rugători. Aceste terase–drumuri ale comunicării pe orizontală sunt înguste, uneori sperietor de înguste, așa de înguste încât nici aple-

Intrarea principală în complexul sihastric de la Ţipova

carea nu este posibilă – trebuie să mergi drept, se vede că trebuie să mergi mai ales drept moral, pentru a nu te prăvăli în abis, în curgerea de jos a Nistrului. Alteori aceste drumurele se transformă în găuri mici pe care trebuie să le treci pe brânci, târându–te din chilie în chilie, până la capătul unde drumul nu mai duce nicăieri pe pământ, lăsând doar ochilor palme de Cer. Alteori ele devin uriașe crăpături în stâncă, bine ascunse de foștii viețuitori, pe care cei vechi puteau oricând să dispară în tainicele ascunzișuri din stancă Țipovei așa ca nici un năvălitor să nu–i poată găsi.

Chiliile Țipovei sunt uimitor de bine așezate după necesitățile comunității. În cele centrale, din primul nivel de jos, din stânga, au fost, spun legendele, biserica și stăreția, dar și cea mai mare bibliotecă medievală românească. Tot acolo se afla prescurăria, beciurile cu rezervele alimentare, unele cu altele amestecându–se după regulile sihăstriei celei mai riguroase. Dar în chiliile cele mai îndepărtate, acolo unde și cartea și pâinea ajungeau cu greu (fiindcă

cel ce se nevoia acolo suia și cobora rar, poate chiar nu cobora niciodată, fiind zăvorât în stâncă) se menținea vie altă hrană a omului – îndumnezeirea prin urcuș ascetic, prin necontenita suire spre Cer realizată prin necontenită rugăciune și post, smerenie, frică, plângere, tăcere și veghe (pe un mic scăunaș, de tipul celui pe care veghea și Daniil Sihastrul, și gânditorul de la Hamangia). Tot acolo, sus, unicul martor al ascezei și rugăciunii sale necontenite era rotirea necontenite a Cerului. Și, ca răsplată, coborârea Harului îndumnezeitor în om.

Anume această răsplată este reprezentată magnific de scările Țipovei. Cele mai de jos, care îl introduc în complex pe cel care urcă din curgerea vieții (simbolizată de Nistru, pe care din vechimea vechimii navigau din Pont spre inima Europei Centrale, dar și invers, atâtea corăbii ale lumii) sunt monumentale, largi, străjuite și de ziduri frumoase, adevărate metereze pe care se poate aduna la vedere mulțime de popor. Pe aceste scări urca slobod oricine, se aduna și se admiră în mulțime, intra și se ruga în biserica

Scara spre una din vechile biserici și vedere spre cupola ei

Puţinii călugări ai Ţipovei încearcă să refacă trecuta măreţie

cea mare, pentru toți (dacă vrea), mergea și se uita la rugăciunea sihaștrilor, aprindea o lumânare, se spovedea, citea sau i se citea cartea. Sau sta, mai stă uneori însingurat pe băncile de piatră, își cercetează locul în lume și în cosmos. Că la Țipova reflectezi despre sine, lume și Dumnezeu cu termenii cei mai vechi, puțini, primordiali, ne–neologizați (vorba lui Alexandru Hâjdău). Aici, pe abruptul stâncii, afli locul tău, al fiecăruia, în această horă a nașterii, vieții și morții, dar și a nemuririi: atâta sunt eu, omul, pe această hartă, în această curgere pământească – pământul este jos, cerul este sus, și poți ajunge la Cer doar dacă urmezi necontenit scara urcușului de la Țipova. Nicăieri în alt loc de pe pământ această scară nu este mai misterioasă, mai maiestuoasă, dar și mai bine așezată orizontal și vertical. Fiindcă după intrarea pe scară largă, ornată și cu ziduri falnice, drumul cel larg, lipit acum de stâncă, te îndreaptă spre chiliile dinspre nord, mai repede dinspre nord–vest (asta e geografia sacră și cosmogonică a locului, la care vom mai reveni la timpul cuvenit). Poți astfel merge din chilie în chilie aproape un kilometru, până la „revărsarea" râulețului Blănărița (Țipova) în Nistru, și chiar dincolo de

acea revărsare, la vest, te poți desfăta cu peisajul mirific suind pe valea magnificului canion al Blănăriței până la obârșiile ei. Poți rămânea în una din chiliile libere, poți chiar să–ți sapi una începută de vânt, viscole și ploaie, de propria măcinare a stâncii (și la Țipova zbuciumul climei este de multe ori năprasnic, fiindcă locul este răsfățat de soare doar la răsăritul lui, dar și atunci mai aproape de solstițiul de vară). Sau poți trece pe lângă ele doar ca un „privitor ca la teatru".

Chiar lângă scara principală de la intrarea de jos, te invită spre urcare abruptă o altă scară, aproape verticală, săpată cu măiestrie în stâncă. Nu fiecare are curajul să se ridice pe ea la următorul nivel de chilii, mult mai puține, ba chiar lipsă, să le parcurgă și, mai ales, să nu se mai întoarcă. Și mai enigmatică este a doua scară ce desparte acest nivel de jos de cel superior, aflată la vreo 300 metri spre nord–vest. Tăinuită pe lângă vechea biserică a Sfintei Treimi (cum se spune), uneori trecând în urcuș abrupt, vertical, cățărător, ascuns însă totalmente de ochii lumii, această a doua scară pare a fi o scară inițiatică, doar pentru

Vedere spre fosta bibliotecă și localul bibliotecii (opinia autorului)

Scările iniţiatice I și II (opinia autorului)

uzul celui ce vrea să urce spre nivelele cele mai superioare. Numai să urce, să nu mai coboare. De la al doilea nivel urcușul spre cel de mai sus, unde se văd chilii asemănătoare cuiburilor de vulturi, se ramifică în mai multe scări priporoase, acum și greu de identificat, și greu de urcat fără echipament special. Că după venirea de la răsărit, dinspre câmpia rusă, a dezastrului comunist viața monahală a Țipovei a fost nimicită, bisericile, bibliotecile, chiliile fiind pustiite până la ultima bucățică de lemn, doar unele cruci și troițe de piatră fiind păstrate de țipoveni în cimitirul cam părăsit al satului.

Nimeni nu mai urcă azi la Țipova sihastric pentru a întâlni Harul Divin al Celui Ce Coboară cu Dragoste spre om. Scările Țipovei, însă, sunt dovada tulburătoare a existenței acestei întâlniri mistice. Ele reprezintă urcarea omului spre Cer, dar și neîndurătoarea descriere a faptelor omului în confruntarea lui cea oarbă cu nemurirea, de fapt cu Domnul. Fiindcă cu cât urci mai sus, vertical mai sus, vezi tot mai mult cer, practic tot cerul de stele–făclii al nordului, dar și tot mai multă întindere de faptă ome-

nească, tot mai fără de capăt pustă geografică. La ieșirea de sus (spre care drumul te duce tot pe scări înguste, rotitoare, spre actuală mănăstire, laicizată, apoi, prin porțile ei și spre micuțul sat Țipova) treci printr–un mic defileu, zis al Cascadei Moarte. Prin acest straniu defileu apa nu curge, el adună doar uneori apele de ploaie torențială, atunci când Cerul se dezlănțuie.

La ruperea defileului în cascadă, urcătorul poate trece grăbit peste el, dar poate și să mediteze în fața acestui abrupt misterios, sacrificial spun legendele, structurat și el în trei etaje distincte, care leagă nivelele Țipovei, apoi să reintre, dacă altă cale nu are, în satul Țipova, pe drumurile omului. De pe aceste drumuri, spune legenda, a ajuns la Țipova după criza de la Reuseni și tânărul Ștefan cel Mare. Aici, la mănăstirea cu hramul Adormirii Maicii Domnului (același ca și al Putnei), spun oamenii locului, el a învățat arta guvernării Țării, inclusiv sacrele arte marțiale ale strămoșilor și smerenia totală față de Dumnezeu. Urmărind cerul nordic de pe vârfuri, dar și curgerea Nistrului, îți vine să spui că și Kogaiononul da-

Terasele ce leagă chiliile și scări spre cer

Scară spre cer de la Ţipova şi vedere spre canionul râuleţului Blănăriţa

cilor, sau cel puțin unul din aceste Kogaionoane, tot aici a fost. Și, ca răsplată, pentru atâta măreție divină, așa de multă distrugere omenească, atâta pângărire îngrozitoare, inclusiv sanitar–epidemiologică, încât uneori poți vedea cum Maica Domnului, despre care scriu unele izvoare că ar fi apărut deasupra stâncii Țipovei pe la 1666, plânge cu lacrimi de sânge în sufletul puținilor credincioși ce vin să se roage la Țipova.

Vedere spre curgerea Nistrului de pe etajele cele mai înalte ale Ţipovei

De la 1812 încoace neamului românesc i se tot rupe violent Basarabia, adică hotarul lui, cel sacru, de Est. Și neamul românesc se tot rupe uneori de Basarabia. Dar aici, în suferința sfâșietoare a barbariei intrușilor și a ruperii țării de hotar, pâlpâie inima ei spirituală. Aici, la Țipova, și în multe alte complexe monastice basarabene de pe Nistru, unele datând încă din paleolitic, noi am stat o întreagă negură de ani. Și trebuie să mai stăm mulți înainte.

FRUMOS ŞI MISTIC ÎN ARHITECTURA MEDIEVALĂ ROMÂNEASCĂ

Se dedică Înalt Prea Sfinţiei Sale Bartolomeu Anania

Cercetând frescele cele frumoase din vechile biserici de pe valea Oltului, poetul Valeriu Anania (dialogând mucalit cu episcopul Bartolomeu Anania) a observat că unele scene sunt ascunse de ochiul privitorului în altar, acolo unde majoritatea credincioșilor nici nu intră vreodată, sau foarte sus, pe bolta înaltă a naosului, sau după diverse elemente arhitectonice ale pronaosului și pridvorului (Valeriu Anania, Cerurile Oltului, Râmnicu–Vâlcea, 1990, p. 312). Ele nu pot fi văzute și înțelese de cel care participă la liturghie, mesajul lor iconografic nu poate fi lămurit în predica preotului sau alăturat discursului politic (cum s–a tot vorbit despre pictura exterioară a bisericilor din epoca Rareș). În felul acesta vechea pictură medievală românească este ascunsă și de ochiul exegeților și nu e de mirare că atâția români cărturari nu cunosc aceste minuni plastice. Dar, poate, anume așa trebuie să fie pictura ce ascunde relația secretă, fără intermediari, dintre pictor, un inițiat ce urcă prin asceză, și Dumnezeu, ce coboară mistic spre acel pictor. Ajungând, însă, la aceste fresce atât de ascunse nu poți să nu pui câteva întrebări. Unde, când și de către cine a fost promovată în

principatele românești această relație subtilă dintre inițiatul–pictor și Dumnezeu? Relația secretă dintre pictorul medieval și Dumnezeu vine din tradiția autohtonă sau este de împrumut? Cum și când s–a conștientizat la noi ideea că frumosul plastic „place lui Dumnezeu" și că el poate deveni loc de întâlnire a omului cu Domnul? Cum s–a întâmplat că frumosul și misticul, noi am denumit acest fenomen cu termenul καλοκαμιστικοσ s–au unit atât

Foto 1. Deisis-ul de la vechea biserica Domnească de la Curtea de Argeș. Tronul Atotțiitorului reprezintă un cosmos arhitectonic

de temeinic pe la 1350–1370 și au devenit carte de căpătâi a elitelor românești?

Înainte de a cerceta posibilitățile unui răspuns la problemele despre care este vorba mai sus, să observăm că starea de καλοκαμιστικοσ frescelor medievale românești ne permite să punem și întrebarea cu privire la arhitectura frumoasă și mistică a locașelor unde au fost pictate (de

pildă Deisis–ul din biserica Domnească de la Curtea de Argeș sau Cavalcada Sfintei Cruci, de la Pătrăuți, poate cea mai kalokamistică pictură din Evul Mediu și Renaștere). Multe din aceste locașe au fost îndepărtate special de cetățile, curțile domnești și boierești, satele și târgurile medievale. Această îndepărtare s–a făcut fiindcă se știa că fără asceza totală a monahului nu este posibilă nici cunoașterea lui Dumnezeu de către lume, nici păstrarea lumii în ființare. Cercetând artele medievale din spațiul ortodox românesc se mai poate spune că tot atunci s–a adăugat instrumentelor ascezei (singurătatea, postul, tăcerea, mila, rugăciunea, veghea, iubirea) și zidirea frumosului. Această zidire frumoasă și mistică a impus reorganizarea arhitecturii sacre bizantine în sensul accentuării apropierii și prin frumos de Dumnezeu. Astfel arhitectura medievală românească s–a distanțat frumos și mistic de modelul ei bizantin, ba chiar și de ideea de biserică ca loc de adunare euharistică a comunității creștine și a creat o excepțională arhitectură creștină a izolării de comunitate. Primele biserici de acest tip, cum ar fi cele de la Putna și Cozia, au urmat însă tradiții anahoretice mai vechi, cum ar fi zidirea de piatră a Tismanei sau cea a bisericii „Sfânta Treimea" de la Siret. Coborâm, totuși, până la timp când nu mai avem în trecut modele de imitat. În arhitectură apariția modelului original este un moment deosebit de important. Așadar, cine și de ce a îngustat până la dimensiunile unei nave înalte și înguste bisericuța fermecătoare de la Siret? Cum a apărut proiectul bisericii–bolniță de la Cozia? Cine a proiectat ingineria sacră a cupolei Putnei? Care este rolul Soarelui și Lunii în iconografia și arhitectura veche românească? Cine a zidit algoritmul de 9 ocnițe pe poarta mănăstirii Putna, în jurul stemei lui Ștefan cel

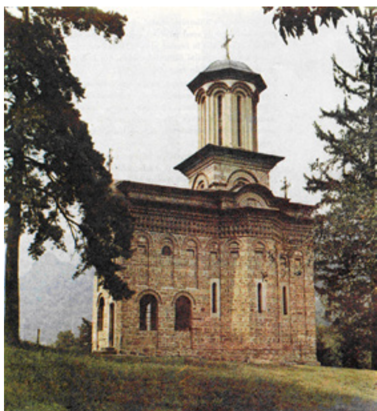

Foto 2. Biserica–bolniţă de la Cozia, străveche cercetare frumoasă și mistică a relaţiei arhitectonice dintre om și Dumnezeu

Mare, dar și în zidul bisericii Precista din Bacău, ctitorită de Alexandru, fiul lui Ștefan? Și în ce măsură arhitecții care au proiectat (de pildă) catedrala ce se construiește azi în centrul Bacăului au ținut cont de tradiția kalokamistică arhivată în zidirea bisericii Precista din preajmă?

Frăția de schivnici meditativi pe care Sfântul Daniil Sihastrul i–a stărețit în Munții Putnei și ai Voronețului (înainte și după venirea lui Ștefan cel Mare la putere) și apariția magnifică a arhitecturii Putnei pe la 1465–1470 (urmată abia peste vreo 20 de ani de cea a Pătrăuțului, Voronețului, Neamțului), vădește o tradiție mistică excepțională și în vechea arhitectură românească (a se cerceta chilia lui Daniil Sihastrul de la Putna sau a lui Ioan cel cuvios de la Prislop). Carpații sunt plini de asemenea grote, dar cât de departe în urmă putem căuta rădăcinile tradițiilor anahoretice în Carpați? Nu știm încă, dar există destule resurse istorice și arheologice pentru a se hotărî un răspuns științific fundamental și la această întrebare. Daniil Sihastrul, născut pe la 1405, l–o fi cunoscut bine pe Gavriil Uric, călugăr nevoitor la mănăstirea Neamț, foarte aproape de Rădăuții lui. Influența acestui pictor genial poate fi urmărită în toată epoca lui Ștefan, atât în

arta caligrafiei, desenului, compoziției și coloristicii, cât și în misticismul decorului floral, în cel al arhitecturii de fond din cele patru miniaturi, cât și a arhitecturii practice din acea vreme (inclusiv în cea a bisericii de la Dolheștii Mari, unde a fost înmormântat marele Șendrea, cumnatul lui Ștefan, sau la Bălinești, ctitoria logofătlui Ioan Tăutu). Motorul creării acelor capodopere medievale era foarte simplu: și litera pe care o pictezi, ba chiar și un fragment de literă, s–o faci în totală asceză, fiindcă așa îi place lui Dumnezeu. Abia atunci harul divin, coborâtor în întâmpinarea ascezei urcătoare, înfrumusețează biserica, icoana, caligrafia (vezi pentru detalii Ioan Gh. Savin, 1996, *Mistica și ascetica ortodoxă,* cu un cuvânt înainte de Antonie Plămădeala, Mitropolitul Ardealului, Crișanei și Maramureșului, Sibiu).

Într–un articol din 2003 *(Domnitorul și Sihastrul,* Timpul, Chișinău) noi am arătat că Sfântul Daniil Sihastrul ar fi putut studia în anii tinereții arhitectura Sfintei Treimi de la Siret. Tradiția susține că pentru șederea prea multa într–o misiune la Siret, starețul de la Rădăuți l–a pedepsit pe tânărul călugăr David (viitorul schivnic Daniil) cu un canon foarte sever pe care aceasta l–a acceptat,

Foto 3. Biserica de la Pătrăuţi, preafrumoasă replică arhitectonică a Putnei realizată de Ştefan cel Mare în 1486, ascunde în interior una din cele mai importante picturi mistice ale lumii – „Sfintii militari, sau Cavalcada Sfintei Cruci"(1486)

însă, cu bucurie. Avea, se vede, mult de meditat despre arhiva de construit sacru de la Siret – triconc bizantin îngustat, înălțat și împuternicit cu gotic vest–european, dotat (pentru a însemna în zidărie semnul crucii) și cu doi frumoși sâni miniaturali, dar și străfulgerat, tot arhitectonic, de o remarcabilă formulă mistică autohtonă. Tot acolo, poate de la vreun vechi schivnic, poate prin revelație, Daniil a înțeles că omul se îndumnezeiește și prin frumosul construit și că, de fapt, cel mai frumos din toate frumusețile zidirilor omenești este acela pe care omul îl înalță pentru a coborî/pogorî Dumnezeu spre om. Frumusețea odoarelor arhitecturii medievale românești vorbește tocmai despre faptul că cei care le–au zidit au fost dăruiți cu harul Domnului încă atunci când au proiectat acele desăvârșiri. Așa la Putna, atât de anonim, peste fiecare din cele cinci elemente – triconc dotat și cu o superbă boltă, plus cei doi sâni armonizați uluitor cu triconcul – cineva a proiectat și câte un acoperiș frumos și mistic, podoaba de arhetip a arhitecturii medievale românești.

Biserică de piatră de la Siret, triconc gotico–bizantin, dar și loc al întâlnirii mistice dintre om și Dumnezeu, „mama bisericilor moldovenești”, a fost construită de Petru Mușat pe la 1370. Nu știm dacă o fi existat o decizie politică mai veche în țările românești despre necesitatea construirii frumoase a bisericilor de piatră mai vechi decât cea de la Siret. Din câte știm nimeni nu a cercetat influența arhitecturii de piatră din țara Hațegului, de la Strei sau Densus, sau din cea a Făgărașului, asupra celor mai vechi construcții de la Curtea de Argeș, Bistrița, Tismana, Rădăuți. Arhitectura este o știință complexă, sintetică, ea adună la un loc artele și matematicile, cosmogonia și științele inginerești. Nu avem, însă, vreo știre că la indicația

palatelor domnești de atunci toate astea s–au studiat de arhitecții care au construit cele mai

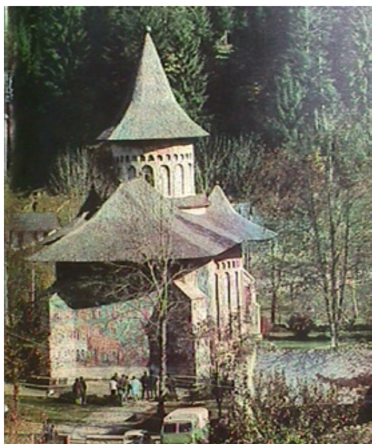

Foto 4. Minunea arhitectonică de la Voroneţ, construită de Ștefan cel Mare și Sfânt în vara anului 1487 și pictată magistral în interior peste zece ani.

vechi biserici românești. Nu știm dacă s–au făcut investigații speciale ale goticul european și ale stilului clasic bizantin în vederea construirii Sfintei Treimi de la Siret, dacă din Țările Românești au fost trimiși viitori „meșteri mari" ca să studieze pe Giotto (1267 – ianuarie 8, 1337), sau Brunelleschi (1377 – aprilie 15, 1446). Oricum, arhitectul care a desenat proiectul Sfintei Treimi de la Siret în 1470 nu avea de unde să știe de Brunelleschi. Nu ne putem da seama nici de faptul dacă domnitorul moldovean de la 1370 (Petru I Mușat) a fost conștient de revoluția kalokamistică din arhitectura locală ce se întâmpla în timpul lui la Siret. Nu știm dacă împreună cu noua arhitectură de la Siret a fost proiectată și o pictură specială care să înfrumusețeze și să împuternicească acea arhitectură. Nu știm dacă, mai târziu, Ștefan cel Mare a învățat arhitectură de la străbunii săi, dacă a ajuns el însuși prin Italia în timpul bejeniei provocate de Petru Aron, sau dacă a învățat arhitectura atunci când era fugar prin Ardeal și s–a mira de zidirile evropenești pe care le–au ridicat strămoșii lui Iancu de Hunedoara în

țara Hațegului, în imediata apropiere a Sarmisegetuzei Ulpia Traiana și a cetăților dace de pe valea Grădiștii.

Arhitectura și pictura medievală românească de pe la 1350–1370 a putut fi și opera unui singur inițiat. Urmând pisaniile lui Ștefan cel Mare putem spune că Dumnezeu însuși a zidit și împodobit Sfânta Treime de la Siret, așa cum tot El, a biruit pe dușmanii Moldovei și ai lui Ștefan cel Mare la Podul Înalt (se nu uităm că după ce a biruit pe turci la 10 ianuarie 1475, Ștefan și oștenii lui au postit trei zile mergând desculți spre bisericile din jur). Această relație dintre fapta omului și Divinitate, onorată de Ștefan prin post și rugăciune înainte și după „războiu", a fost conștientizată de basarabeanul Alexandru Hâjdău pe la 1830, când învăța la Universitatea din Harkov. Evenimentul a fost relatat în superbul sonet „Racoveț" (scris în limba rusă), iar mai apoi repovestit și în scrisoarea adresată fiului său Bogdan (B. P. Hasdeu) când acela a trebuit să meargă la război. Mircea Eliade a fost primul care a descoperit în opera lui Alexandru Hâjdău cea mai importantă mărturie filosofică a existenței sacrificiului mistic anonim la români. *„Puritatea rituală"* despre care scria Eliade stă la baza *„transformării morale, pe care trebuie s–o dobândești plecând la luptă"* (Mircea Eliade, *Fragmentarium,* Humanitas, 1994, p. 80). Or, anume „puritatea rituală" o regăsim în toată splendoarea ei de frumos și mistic în cele mai vechi construcții de piatră ale poporului român. Același Mircea Eliade a urmărit izvoarele ei până la zidul „părăsit și neisprăvit", spre care coboară Negru Vodă și meșterii săi, apoi, mergând pe urmele „cosmosului liturgic" din Miorița, și spre misterele anahoreților daci (vezi Mircea Eliade, *De la Zalmoxis la Genghis–Han,* Editura Științifică și enciclopedică, București, 1980). Faptul

coborârii de la izvoare, de la munte, și a lui Negru Vodă, și a celor trei păstori mioritici, devine astfel un subiect deosebit de important al investigației științifice a trecutului primordial românesc, mai ales pentru contextul actual al Globalizării, schimbărilor climatice catastrofale și a ruinării „purității ritualice" (vezi Andrei Vartic, Un veac de Mircea Eliade, Literatura și Arta, 1 martie 2007, Chișinău).

La data construirii bisericii de la Siret, părintele isihaștilor bizantini, Grigore Palama (1296 – 1359) trecuse la cele veșnice. Asta se întâmplase la scurt timp după retragerea mongolilor din sud–estul Europei și după un nou atac al holerei. Iar în zona mănăstirii Bistriței, lângă Ceahlău (misteriosul Pion, Muntele Sfânt din Carpați) (dar și la Tismana, Prislop, Rădăuți, Neamț, și în alte schituri și grote lipite de Carpați), frățiile călugărilor schivnici români erau deja organizate temeinic după o tradiție de cel puțin câteva zeci bune de ani. Sadoveanu a sesizat această organizare in „Creanga de aur", descriind în anii treizeci ai secolului XX continuitatea tradiției dekeneice, anahorete din Carpați și impactul ei cu iadul imperial din Bizanț. Venirea încercării comuniste, cât și metehnele sale omenești (dar și inteleghentiste), l–au îndepărtat pe Sadoveanu de la izvoarele acelui scris, dezvăluit și în „Hanul Ancuței". O fi avut acces Sadoveanu, atunci când a scris „Creanga de aur", la careva străvechi informații ca mare maestru al masoneriei româneşti? O fi fost inspirat din surse spre care nu tot omul are acces? O fi tradiția mistică dekeneică despre care a scris în „Creanga de aur" doar un joc al imaginației lui de mare artist? A existat o tradiție a construcției de piatră, desăvârșită pe la 1370 în noul triconc de la Siret, mult mai veche decât încearcă cercetarea

științifică? Poate există o cutremurătoare secantă mistică ce se oglindește în giganticele și perfectele construcții de piatră ale dacilor. Poate acele construcții sunt arhivări ale comunicării mistice cu prototipului spiritual (despre care Alexandru Hâjdău scria în revistele moscovite prin 1828), lăsate pentru a se rezidi mai noi și mai proaspete în alte timpuri, nelămurit de groaznice. Poate anume pentru acele zile din viitor strămoșii (sau strămoșul) de la 1370 au zidit la Siret o nouă temelie a statorniciei casnice românești ce încununează atât de frumos Carpații.

Una din calitățile importante ale vechii arhitecturi românești, așa cum a arătat și Constantin Noica, este că zidurile ei „sunt în mijlocul naturii, și totuși nu sunt ale naturii". Biserica veche românească nu face parte din oraș, ea nu este lipită de zidurile orașelor, ci de zidirea cea frumoasă a naturii. Mai mult: ea nu este nici măcar rustică, ci pustnică. Putna a fost construită într–o pustietate. Voronețul sau Mînăstirea dintr–un lemn, Cozia și Bistrița, Neamț sau Hurezi au fost îndepărtate cu bună știință și de târg, și de sat. Lipite de zidurile orașelor bisericile ortodoxe

Foto 5. Miracolul de piatră sacră a Mănăstirii dintr-un lemn, ctitorit de Matei Basarab și desâvârșit de Șerban Cantacuzino, cel care a editat prima traducere românească a Bibliei, dar car a fost și cuscrul lui Dimitrie Cantemir

românești pierd din măreție, frumusețe și taină. Ca să ne poată da toată bogăția lor spirituală de ele trebuie să te apropii venind de departe, măcar atâta cât ne permite biserica Kretzulescu din București. În același timp apropierea de biserică nu trebuie să–l domine și să–l umilească pe om, ci să–i înlesnească urcușul, să–l apropie cât mai mult de Dumnezeu. Frumusețea bisericilor vechi românești a fost special dăruită cu podoaba naturii, cu muntele și valea, cu râul și păraiele sale (cât de fantastic se oglindește Cozia în apele Oltului), cu cerul și stelele, dar și cu drumul lung ce duce spre biserică. La cea mănăstire trebuie să ajungi, drumul însuși este la români asceză, purificare și spovedanie, prin acel drum ascetic biserica devine spațiu sacru prin excelență, dar, cum spuneam mai sus, nu unul dominator, ci apropietor de Dumnezeu, Atotțiitorul. Așa „pricepe omul că nu este departe de Dumnezeu" (Neagoe Basarab, 1521). Chiar dacă „bisericile de lemn din Transilvania, ale căror turle înalte și ascuțite amintesc de marile catedrale ale Evului Mediu" și ne „obligă la evocarea unor legături cu arhitectura gotică de oraș", spune în alt loc Valeriu Anania (op. cit. p. 84), atunci când punem în lumină arhitectura veche românească trebuie, mai spune tot el, să urmăm și pe Vasile Drăguț și să conchidem „că la elaborarea lor au participat alte forțe creatoare și că ele au exprimat cu totul alte aspirații". Aceste forțe au însă dimensiune mistică („liturgică", spune Mircea Eliade) și anume despre ele ne vorbește și balada „Meșterul Manole", și cea despre ciobanul care îi arată lui Negru Vodă drumul spre vechiul „zid părăsit și neisprăvit", dar și multe alte cântece bătrânești românești (cum ar fi „Vidra", „Toma Alimoș", „Balaorul", „Chira", „Corbea", „Iordachi al Lupului" etc).

Așadar, ce „aspirații" a „exprimat", la origini, arhitectura kalokamistică românească din Evul Mediu? În primul

rând faptul că există un „Cosmos liturgic” împreună/alături cu cel fizic prin care există mântuire pentru toți. Drumul spre acel Cosmos, parte, ca și cel fizic, al Atotțiitorului, se realizează prin urcușul ascetic. Celui care urcă pe un asemenea drum i se dăruie harul divin, spre acela coboară Dumnezeu în prag, pe prispă (cum accentuează Bartolomeu Anania), în pridvor, în biserica. Drumul spre frumosul loc/locaș unde se întâmpla această taină devine astfel un fel de purgatoriu pământesc. Pe fresca din pridvorul Bisericii Domnești de la Curtea de Argeș, realizată în timpul lui Nicolae Alexandru Voievod, fiul lui Basarabă I, *„Isus nu este nici judecător, nici Împărat, nici Arhiereu, ci Pantocrator – Atotțiitorul –, al cărui tron este însăși cetatea pe care voivodul i–o închină”* (op. cit., p. 25, Foto 11). Închinarea cetății construite arhitectonic și transformarea ei în tron al Atotțiitorului ni se pare un moment cu totul și cu totul aparte al vechii spiritualități românești. Și scaunul apostolului Luca din vestita miniatură a lui Gavriil Uric reprezintă un cosmos arhitectonic românesc. De–a dreptul uluitoare este și construcția arhitectonică pe care se sprijină picioarele lui Iisus în tabloul votiv de la Voroneț – o superbă cupolă ce stă pe trei arcuri aproape identice cu cele din cetatea de tip tron din Deisis–ul din pridvorul Bisericii Domnești de la Curtea de Argeș. Motivul poate fi urmărit și în scena votivă de la Humor, și în multe alte adevărate simfonii arhitectonice pictate de cei mai vechi pictorii români. Cum au apărut aceste cosmosuri arhitectonice în pictura din timpul începuturilor principatelor românești, formate din comunități agrare analfabete? Cum au putut primii domnitori, despre care nu avem dovezi că ar fi călătorit prin Grecia sau Italia și care mai erau (se spune) și analfabeți, să ctitorească zidirea unor asemenea cosmosuri? Un răspuns s–ar putea să–l

aflăm cercetând cu atenție și primele biserici de piatră ale românilor, dar și reprezentarea lor plastică, tăinuită în altar, undeva pe boltă, sau în elementele „decorative" ale frescelor. Celălalt, pentru care știința nu are metodă, va trebui să–l lăsăm în pacea lui, la fel de veche ca și apariția paradoxală a omului pe pământ.

Dar în ce condiții geo–politice, religioase, economice se punea problema mântuirii omului în Evul Mediu românesc? Desigur, în condițiile vieții păcătoase a omului, a egocentrismului lui exagerat, a violenței, ignoranței, nesațului de mărire pământească și, în ultimă instanță, în cele ale posibilității dispariției tuturor oamenilor (din aceiași comunitate, țară, sau de pe tot pământul). Invaziile nomade din Evul Mediu, venite peste spațiul carpato–dunărean în valuri uriașe (ale hunilor, slavilor, turanicilor, tătaro–mongolilor, turcilor), urmate tot în valuri, de ciume, holere sau lăcuste (mai strașnice decât invazia oamenilor), apoi căderea Constantinopolului la 1453, toate astea au accentuat în acele vremi, anume în spațiul Carpatic (danubian, tisian, nistrean), inevitabilitatea răului care țintește anihilarea totală a fenomenului uman. Arhetipul sfârșitului Lumii, venit peste sireacul om și ca invazie a răului universal, și ca pedeapsă pentru păcatele omului, nu e nou, așadar, în spațiul carpato–dunărean, sedentar, casnic și rustic, cum îl definea Alecu Russo și cum îl cerceta anume religios Mircea Eliade după cel de al II–lea război mondial. Zidurile vechi, neisprăvite sau părăsite, pe care le caută legendarul Negru Vodă, păstrează în lătratul îngrozitor al câinilor („și latră–a pustiu, și urlă–a morțiu") și încercarea omului cu distrugerea universală, și pedeapsa lui pentru faptul că nu i s–a împotrivit. Vechile monastiri românești, deși împrumutate (și ca esență sacră, și ca model arhitectonic) din Bizanț, ne–au lăsat arhivat în

Foto 6. Biserica Precista din Bacău, ctitorită de Alexandru, fiul lui Ştefan cel Mare, este ornamentată cu grupuri de 9 ocniţe

vechea arhitectură și pictură românească un model anume de împotrivire contra distrugerii care vine oricum: frumosul și misticul, ambele generatoare în sufletul omenesc și de evlavie pentru cel ce se roagă (contopită în Miorița cu liturghia cosmică), și împuternicire pentru cel care luptă cu răul (ca în „Toma Alimoș"). „Teroarea istoriei", privită dinspre datele acestei arhive arhitectonice kalokamistice, chiar dacă reprezintă răul ce vine oricum, devine la români generatoare de urcuș transcendental, atât de necesar noilor perspective umane.

Frumusețea mistică a bisericilor medievale românești, lipite și de natură, și de tragismul inevitabil al venirii răului, lasă sufletului omenesc și eroismul necesar perpetuării ființării spirituale prin ființa biologică, și partea de mântuire necesară veșniciei pentru a menține în echilibru stabil toată Creația. Și fiindcă și cei mai vechi decât românii din Evul Mediu, casnici și ei, sedentari și rustici, au stat tot pe aceste meleaguri și s–au confruntat cu aceleași posibilități ale sfârșitului lumii, era normal ca în toate cele trei zone medievale de locuire românească (ce treime o mai fi și asta, Ardealul, Moldova și Țara Românească?) construirea noilor locașe de cult să se facă pe temelii sacre străvechi, dacice și protodacice, cucuteniene și protocucuteniene. Templele neolitice de la Parța, Căscioarele sau Vădastra, dar și vetrele sacre mult mai vechi, paleoli-

tice, ba chiar și cele musteriene, de la Ripiceni–Izvor sau Buzdujeni, demonstrează continuitatea acestei relații sacro–arhitectonice a omului muritor, pus în „încercarea" (Dumitru Stăniloae) temporalității, cu drumul spre dincolo ce trece prin construitul frumos și mistic, și, mai ales, cu acel dincolo tainic ce păstrează în echilibru și întregul Univers, și viața spirituală în acest Univers, și setea veșniciei de temporalitate (vezi „Luceafărul" lui Eminescu). Faptul că sunt lipite frumos de natură (chiar redactate de natură, adică de munții cărunți, de râul din vale, de sara pe deal, de stele făclii) reprezintă urma sufletului românesc pe pământ, acele pietricele despre care ne spune povestea că trebuie să le lăsăm temeinic în urma noastră ca să regăsim drumul înapoi, spre lumina cea lină a începutului.

În trecutul deja ianuarie–februarie a anului 2007 la Davos, apoi și la Paris, s–au dat mai multe scenarii climatice apocaliptice. După încălzirea globală va veni frigul global, care poate distruge aproape tot ce este viu pe pământ. Tot în aceste zile canalele de televiziune, dar mai ales globalizatorul Science TV, transmit oamenilor, din abundență, și alte scenarii ale sfârșitului lumii, cum ar fi ciocnirea Pământului cu un asteroid uriaș, intrarea lui într–o gaură neagră sau într–un gama–vârtej cosmic, răcirea Soarelui și, în fine, sfârșitul

Foto 7. Maica Domnului, pictura mistică a bisericii Voroneţului din timpul ultimei părţi a domniei lui Ștefan cel Mare.

inevitabil al Universului prin destrămarea lui. Câteva zeci de ziariști și oameni de știință (acces spre ochiul camerei de luat vederi este strict limitat) năucesc miliardele de oameni cu aceste scenarii cumplite, adăugând uneori, la finalul emisiunilor, că, desigur, umanitatea nu trebuie să–și piardă cumpătul fiindcă „știința va căuta și va descoperi căi de salvare". Toate scenariile științifice ale viitorului vorbesc numai despre distrugere și sfârșitul inevitabil al omului, în fond despre biruința răului asupra spiritualității universale. Nici unul din acești propovăduitori științifici ai distrugerii cosmice nu observă frumosul mistic depozitat în construcțiile primordiale ale omului. Nici unul din aceste scenarii nu îl ia în calcul pe Dumnezeu. Nici unul din acești pretinși savanți nu vorbesc despre faptul că știința nu poate pune problema înțelegerii logice a infinitului și a veșniciei, a relației dintre creat și necreat, dintre finit și infinit, dintre temporalitate și veșnicie.

Acest Cosmos este astfel zidit încât relația dintre om și Dumnezeu să fie simțită tainic și pe munte (pe muntele Sinai), dar și într–o frumoasă construcție omenească. Frumosul și misticul, depozitat de sufletul românesc în bisericile din cumplitul Ev Mediu, face parte din mila universală care nu va scoate omul din ființare, deci și din ecuația de kalokamistikos, atât de îndumnezeitoare. Dar această ecuație cutremurător de frumoasă, oricât de mult s–ar strădui oamenii de știință, nu poate avea soluții logice. Anume acest mister îl exprimă frumos și mistic, cu demnitate și profesionalism, arhitectura cea veche a poporului român. Azi drumul spre ea este mai mult al viitorului decât al trecutului în care a fost concepută.

COMPLEXUL MONASTIC RUPESTRU DE LA ŢIPOVA, URIAŞ TEMPLU SOLAR ŞI OBSERVATOR ASTRONOMIC AL ANTICHITĂŢII

Motto:
„Schitul Ţipova are o bibliotecă
bogată în cărţi româneşti din veacurile XVII–XVIII,
iar obştea este compusă din 16 călugări,
toţi români"
Zamfir Rally Arbore,
Basarabia în secolul XIX, Bucureşti, 1898

1. Consideraţii preliminare

Împăratul bizantin Constantine Porphyrogenitus scria în anul 950 [1], despre existența a șase orașe părăsite pe malul drept al Nistrului, informatorii lui, inclusiv cei pecenegi, comunicând de biserici și cruci vechi, distruse, realizate „în vechime din piatră poroasă". Știința arheologică confirmă și informația Porphyrogenitului, care așeza hotarele imperiului bizantin pe Nistru în acea „vechime" (este vorba, probabil, de vechimea iconoclastă, susține părintele protoiereu Petru Buburuz, fiindcă urmele adoratorilor icoanelor, izgoniți din Constantinopol, se văd și acum în complexele monastice de pe Nistru), dar

și harta lui Ptolomeu, mai veche cu vreo 700 de ani. Pe tot întinsul Nistrului, de la Hotin și până la mare, s–au descoperit mari dave getice, cea de la Saharna, cu excepționale artefacte, datând din secolul XI B.C [2], iar în apropierea lor și complexe monastice rupestre, majoritatea cu vechime precreștină. Și mai interesant este că pentru timpurile descrise de împăratul bizantin, dar și pentru cele care au urmat până la formarea principatelor românești, locuirea sedentarilor daco–vlahi în zona Nistrului de Sus și de Mijloc a fost deosebit de intensă. La Alcedar, Echimăuți, dar și în alte părți, pe malul drept al Nistrului, în imediata apropiere a complexelor monastice rupestre de pe Nistru, s–au descoperit și cercetat mari spații de locuire sedentară, unele apărate cu valuri de piatră și pământ, datând din secolele X–XIII și făcând parte din vechile culturi protoromânești Costișa–Botoșana–Hansca și Dridu [3, 4]. Arheologul Ilie Borziac, vorbind la acest simpozion, a menționat că majoritatea absolută a davelor getice nistrene stau deasupra complexelor rupestre din stânca Nistrului, fapt care sugerează, în opinia sa, că germenii acestor complexe au fost construiți de geto–daci și că unele din actualele chilii ale schivnicilor ortodocși au fost la origine sarcofage ale unor înalți demnitari geto–daci (un asemenea sarcofag a și fost cercetat de noi la Țipova). Urmând logica lui, dar și faptul că în cetățuile sedentarilor nistreni din Evul Mediu timpuriu s–au descoperit multe simboluri paleocrestine, se poate presupune că schivnicii creștini s–au nevoit în complexele monastice nistrene de pe malul drept al Nistrului înainte de venirea lui Atilla în Europa de Sud–Est. Arhitectul Eugen Bâzgu, restaurator și cercetător al complexelor monastice nistrene, estimează numărul aproximativ al chiilor din cele 45 de com-

plexe la aproximativ 40.000 [5]. O cercetare importantă a resurselor documentare privind complexul monastic ortodox de la Țipova, obiectul cercetării noastre, denumit și mănăstirea de la Horodiște, a realizat cercetătorul Sergius Ciocanu [6]. Așadar, cercetarea arheologică și documentele istorice demonstrează că anume malul drept al Nistrului a fost pe tot parcursul ultimilor trei mii de ani un important hotar și al geților, și al poporului român, și al creștinătății și că nenumăratele invazii ale migratorilor dinspre Câmpia Rusă în majoritatea cazurilor l–au ocolit și nu l–au anihilat niciodată.

Complexul monastic rupestru de la Țipova (pentru comoditate noi vom folosi denumirea lui actuală, utilizată și în decizia guvernului RM despre conservarea și utilizarea eficientă a rezervațiilor peisagistice Saharna și Țipova [7]), pe care le–am cercetat în anul 2007 de la echinocțiul de primăvară până la cel de toamnă, face parte anume din aceste vestigii carpato–nistrene foarte vechi și reprezintă, după opinia noastră, modele exemplare de continuitate geto–dacică în spațiul românesc timpuriu, ba chiar și modele de trecere non–violentă și non–politică de la monoteismul dacic la cel creștin, așa cum susține și Mihail Sadoveanu în „Creanga de aur" (de altfel anume continuitatea religioasă monoteistă a dacilor în monoteismul creștin–ortodox al românilor măsoară cel mai perfect vechimea primordială a poporului român în spațiul său de geneză).

Început în timpuri imemorabile în stânca de calcar a Nistrului, complexul monastic rupestru de la Țipova, un adevărat Athos românesc, se află în imediata apropiere a importantei dave getice de la Horodiște (figura rectangulară de pe Foto 1). Cu părere de bine această davă, înconjurată

Foto 1. Harta zonei complexului monastic rupestru de la Ţipova, pe malul Nistrului, cu dava geto-dacică de la Horodiște (figura romboidală), Sihăstria ascunsă în stânca de la nord de satul Ţipova (punctul) și mănăstirea „Adormirii Maicii Domnului" săpată în stânca de calcar a Nistrului (linia)

din toate părțile de prăpăstiile unor defileuri săpate în calcar de micii afluenți ai Nistrului, este puțin cercetată. Nădejdea noastră este că viitorii cercetători, dotați cu metode și instrumente performante, detașați și de ideologia comunistă, vor putea să cerceteze situl Horodiște (unde se află, cu certitudine, și importante vestigii medievale) mult mai bine decât înaintașii lor. În partea sud–vestică acest vechi și important oraș getic (după opinia noastră) avea o cetățuie, și tot acolo, unde prăpastia era lipsă, a fost ridicat un impunător val de apărare care continuă pe tot perimetrul străvechii localități. Distanța dintre această davă și complexul monastic rupestru este aproximativ 2340 m. Drumul prin defileu între cetate și complexul rupestru este de o mare frumusețe în orice anotimp datorită reliefului calcaros, prezenței multor cascade fermecătoare, dar și a unor chilii tăinuite, vechi tăieturi a pietrei în locuri

fără acces, și chiar a unor misterioase „beciuri fără capăt", așa cum susțin localnicii (care ar putea fi, după opinia noastră, și căi de refugiu ale apărătorilor cetății).

Complexul monastic rupestru actual este protejat de stat, dar lipsa resurselor financiare și a unei relații eficiente între stat și conducerea actuală a mănăstirii Țipova contribuie la distrugerea naturală și antropică, și chiar devastarea lui de către turiștii care vin aici în număr foarte mare, atrași mai ales de presupusele calități terapeutice și energetice al locului, denumit, din cauza asemănării stâncii Țipova cu un leu (Foto 7), și „Sfinxul de pe Nistru". Arheologii și arhitecții restauratori au numărat peste 11 etaje de locuire în diferite timpuri, cel mai important fiind etajul de jos, central, format din trei complexe, cel foarte vechi, probabil dacic, apoi cel vechi, cu bisericile Sfântul Nicolae, Sfânta Treime, Înălțarea Sfintei Cruci etc, distrus aproape total, și cel nou, cu biserica „Adormirii Maicii Domnului", datat, după pisania ultimei reconstrucții, cu anul 1765. Pisania cu referire la reconstrucția din acel an a existat la Țipova până la ocuparea Basarabiei de către Rusia Țaristă, fiind apoi dezlipită de pe perete în 1835 și

Foto 2. (stânga) Vedere spre complexul monastic Ţipova de pe malul trasnistrean al Nistrului, din comuna Popenki (Popăuţi).

Foto 3. (dreapta) Vedere a complexului monastic Ţipova, inclusiv a terasei centrale, de pe unul din vârfurile cele mai înalte din apropiere.

trimisă Eparhiei Basarabiei [6]. Unele surse susțin, însă, că pisania, scrisă cu litere roșii și negre pe peretele proscomidiei, a fost trimisă la mănăstirea Zografu din muntele Athos, de care Țipova era dependentă și care, după cum se știe, a fost ctitorită de Ștefan cel Mare și Sfânt.

Fiind limitați în timp și spațiu editorial, vom prezenta în comunicarea actuală doar câteva din rezultatele cercetărilor noastre, începute la 21 martie a.c. din inițiativa domnului Anatol Plugaru, ctitorul mănăstirii „Adormirii maicii Domnului", participant activ la toate cercetările noastre. Anume în acea zi, determinând orientarea spațială a complexului nou (datat cu anul 1765) noi am observat că el are o poziție excepțională față de nordul geografic și este orientat perpendicular pe direcția 45 grade Nord–Est, adică, previzibil atunci, spre răsăritul de soare la Solstițiul de vară. În aceeași zi am cercetat în colțul peretelui estic al proscomidiei bisericii „Adormirea Maicii Domnului" o gaură semi–elipsoidală orientată exact spre Est, fapt care ne–a permis să presupunem că întregul complex, și în mod special biserica „Adormirii Maicii Domnului", este orientat și spre echinocțiu (așa cum, de altfel, este canonic pentru bisericile ortodoxe, primele raze ale soarelui la echinocțiu trebuind să cadă exact pe prestolul din altarul bisericii). Am luat atunci decizia să cercetăm fundamental complexul și să ne pregătim pentru o cercetare multidisciplinară a evenimentului solstițial de la 21 iunie și cel echinocțial de la 23 septembrie, pentru a confirma ipotezele noastre.

În foto 4 și 5 prezentăm două vederi ale complexului monastic rupestru „Adormirea Maicii Domnului", una (5) din perioada distrugerii aproape totale (mănăstirea a fost închisă de bolșevici în 1949, prima din Basarabia care a avut această soartă, fiind în 1944 bombardată cu tunu-

rile de sovietici dinspre Trasnistria) și alta (4) din perioada actuală, după reconstrucțiile începute de Anatol Plugaru în baza proiectului arhitectului Eugen Bâzgu. Amintim aici că unul din ultimii călugări ai mănăstirii nu a vrut s–o părăsească după distrugere și a fost găsit mort pe scările de piatră ale complexului în iarna anului 1952. În anii 1988–1990, sub pretextul sanitarizării chiliilor pentru o eventuală reconstrucție, un grup de răufăcători din care au făcut parte și arheologi de la Sankt–Petersburg, și actuali lideri ai partidului comunist din RM, au distrus numeroase straturi culturale, au răzuit pereții pe care erau incrustate inscripții vechi, formule matematice și figuri geometrice, au făcut săpături arheologice ne–autorizate, iar artefactele și scheletele descoperite au fost duse în locuri necunoscute.

Este important să arătăm aici că zona centrală a complexului monastic actual a fost terasată deosebit de ingenios în două nivele într–o vechime încă necunoscută, și că există speranța că straturile culturale ascunse în cei 3–4 metri de terasă vor permite să se facă datarea științi-

Foto 4. Mănăstirea „Adormirii Maicii Domnului", 21 martie 2007, după începutul unei noi reconstrucţii. Atragem atenţia asupra celor două nivele de terasare, realizate în vechime. Vedere de pe terasa inferioară.

Foto 5. Toamna 1963, aceeași mănăstire în faza celor mai mari distrugeri, când i-au fost smulse până și ușile și ferestrele. Vedere de pe terasa superioară.

fică a fazelor de construcție a complexului și să se refacă și fazele de construcție și destinația lui cât mai precisă.

Cercetând cele două terase, noi am observat că intrarea principală în complex este de fapt o poartă solară, orientată 45 grade nord–est, care delimitează exact cele două nivele, unul inferior, pe care s–ar fi aflat până în 1949 dependențele mănăstirii, și altul superior, cu intrarea în incinta sacră. Diferența de nivel dintre cele două terase, marcată special și cu două scări, perpendiculare una pe alta, este de 180 cm. Distanța dintre zidurile scării în partea de jos este de apox. 270 cm. Scara ce unește cele două terase are lățimea de aprox. 150 cm. Această scară este lipită de zidul superior, zid care are lungimea de exact 360 cm. Măsurând scara principală de la intrarea în incinta sacră, orientată și ea exact 45 grade nord–est, am aflat că are lățimea tot de 270 de cm, iar lățimea scării pe care în vechime se putea urca spre biserică este de 150 cm. Mai remarcăm aici că în vechime această scară era ascunsă de ochii celor care navigau pe Nistru sau cercetau mănăstirea de pe celălalt mal, urcarea spre biserică realizându–se pe aceiași scară, dar care începea, însă, de la etajul inferior al complexului. Doar la mari sărbători, atunci când, așa cum povestesc bătrânii, „la mănăstire venea lume de pe lume" (drumurile ce urcă dinspre Nistru la mănăstire sunt întărite cu ziduri de piatră și par adevărate căi sacre, după cum se mai poate observa în *foto 2)* era posibilă intrarea pe scările principale, dar, tot atunci, se închidea accesul spre subteran, mascându–se această intrare cu un podeț de lemn. Bătrânii locului afirmă că și în perioada interbelică monahii de la schitul din stâncă nu permiteau intrarea laicilor în schit, iar când erau strigați de vreun intrus ieșea unul din ei și scria la pomelnic sau primea darurile aduse

schitului. Tot ei susțin că tot avutul mănăstirii, inclusiv catapeteasma cea veche, icoanele și biblioteca (Zamfir Rally Arbore scria la sfârșitul secolului XIX că la Țipova exista o mare bibliotecă de carte religioasă românească, [16]) au fost ascunse de ultimii călugări în catacombele Țipovei, zidite apoi în așa fel ca să nu poată fi găsite de răuvoitori (la fel închizându–se și sursele de apă).

Acum să observăm că măsurarea dimensiunile unor importante zidiri ale complexului rupestru de la Țipova efectuate de noi ne–au dat numere care sunt multipli ai lui 3, fapt care ne–a determinat să afirmăm că unitatea de măsură a lungimii folosită de vechii zidari ai Țipovei a fost piciorul egiptean (1 picior egiptean = 30 centimetri). Deci, există cel puțin o legătură metrică între Țipova și spațiul egipteano–mediteranian și noi ne–am întrebat, chiar la începutul cercetărilor, dacă nu cumva zidarii Țipovei cunoșteau întregul complex de cunoștințe sacre, științifice, cosmogonice din perioada Egiptului, Sumerului și Greciei Antice (așa cum, de altfel, le cunoșteau și dacii montani din zona cetăților ardelene) și dacă, nu cumva, primele zidiri au fost realizate aici încă în perioada de înflorire a civilizațiilor mediteraniene. Faptul că Nistrul era navigabil în acea perioadă, că urcând pe el în sus navele grecești, și nu numai, puteau să se ridice ușor până aproape de Lvov (în vremea domniei lui Burebista clima era cu aproximativ 30% mai umedă, deci și Nistrul, susținut și de meandrele și bălțile sale și a afluenților, avea un debit mai puternic, adică în inima Europei, de unde caravanele de mărfuri puteau ajunge practic în toată Europa Centrală, Nordică și Estică, fapt folosit în Evul Mediu timpuriu și de varegi, pentru al doilea drum al lor „din varegi la greci") De altfel, din punct de vedere al accesului spre zonele strategice ale

Foto 6. (stânga) Tăietură dreptunghiulară care indică cu precizie Nordul și Estul (Echinocţiul) geografic, cercetată de noi la 21 martie, 2007, și realizată de cei vechi pe palierul superior al complexului, exact deasupra celei mai enigmatice construcţii din complexul vechi.

Foto 7. (dreapta) Așa numitul Sfinx de la Ţipova, văzut de pe scara, recent reconstruită, care duce spre biserica și mănăstirea din deal, de pe teritoriul satului Ţipova, construită după anul 1812.

Europei antice și medievale, Nistrul era mult mai valoros decât Dunărea, permițând schimburi comerciale foarte importante între aceste zone și cele ale Răsăritului și Mediteranei. Chiar și Romanii puteau ajunge fără probleme în Europa Centrală, Nordică și Estică urmând cursul Nistrului, fapt confirmat și de mulțimea artefactelor mediteraniene descoperite de arheologi. Nu e de mirare că în stânca Nistrului, încă din cele mai vechi timpuri, inclusiv din timpul războaielor troiene, dar în preajma davelor geto–dacice, strămoșii noștri au construit complexe monastice în care erau adunate și arhivate și cunoștințele celor vechi. Cercetarea sanctuarelor dacice din zona centrală a Ardealului, orientarea lor cosmogonică, complexitatea numerologică, geometrismul lor cosmogonic ne–au permis să observăm [11] că și zidurile Țipovei respectă algoritmul geto–dacic, bazat și pe cunoștințele cele mai importante ale antichității și că, în mod încă ne–elucidat, aceste cunoștințe au trecut în arsenalul primilor schivnici creștini așezați pe Nistru.

Tot la 21 martie 2007 noi am descoperit o tăietură cosmogonică foarte importantă realizată cândva în vechime în unghi drept pe palierul superior al Țipovei, la 33 metri sud–est de scara așa numitului „butoi". Acest unghi drept (foto 6) ne dă cheia cercetării multidisciplinare a Țipovei, fiindcă ea orientează antropic, științific, dar și sacru, întregul complex al Țipovei spre Nordul Geografic și Ceresc, spre Solstiții și Echinocții, și ne–a permis să răspundem și științific, și religios la multe din întrebările care au apărut în timpul cercetării. Repetăm că în această comunicare, noi prezentăm doar rezultatele principale ale cercetării, toate celelalte date doveditoare ale ipotezelor noastre prezentându–se în cartea pe care, dacă se vor găsi sponsori, o vom edita în timpul apropiat.

Stadiul cercetărilor comunicate în cartea noastră „Întrebarea cu privire la paleoinformatică" [8], cât și cercetările ulterioare ale complexelor numerologice utilizate de Ștefan cel Mare și Sfânt pentru a ornamenta cu ocnițe și firide bisericile construite, dar și orientarea lor spre Solstițiul de vară [14], ne–au permis să observăm la Țipova matricea primordială 7&9, cercetată de noi pe artefacte paleolitice și neolitice, incizate cu serii numerice, descoperite în toată Europa paleolitică și neolitică. Astfel, la Țipova se pot observa 7 trepte ale scării principale construite pe o lățime de 9 picioare egiptene, 7 petale ale florii desenate pe podul altarului deasupra prestolului, 9 petale ale aceleiași flori pe doar o jumătate de circumferință, pe podul naosului, deasupra Ușilor Împărătești ale bisericii „Adormirea Maicii Domnului", o floare cu 16 petale (7+9=16) în jurul cupolei scobite la mijlocul naosului, și o floare cu 33 petale (veacul lui Iisus Hristos) la limita dintre naos și

Foto 8. (stânga) Cele 7 trepte ale scării principale de la Ţipova, cu lăţimea de 270 cm, adică 9 picioare egiptene.

Foto 9. (dreapta) Floare cu șapte petale din altarul Bisericii rupestre „Adormirea Maicii Domnului", care are în interior Ochiul Triunghiular al Domnului. Floare este înconjurată cu un adevărat evantai de pentagrame, și ele deosebit de importante pentru descifrarea informaţiei arhivate la Ţipova (fiindcă apar spectaculos în centrul stemei lui Ștefan cel Mare și Sfânt).

pronaos (marcat cu două coloane splendide cu opt laturi). Apariția monumentală a matricei numerologice 7&9, inclusiv în forma 7+9=16 și în cea de 16x2=32 și 32+1=33 într–o construcție despre care avem mărturie scrisă că s–a realizat în anul 1765, confirmată și de straturile de var și lut (cercetate de noi și cu metode fizico–chimice), pune cu totul altfel întrebarea cu privire la cunoștințele pe care le arhivau monahii și monahinele (așa demonstrează pisania de la 1765) în mănăstirile din Evul Mediu românesc și încă la hotarul cel mai vulnerabil al neamului nostru. Accentuăm aici că mai ales faptul interpretării Nistrului ca hotar european al sedentarilor carpato–dunăreni și nistreni, dar și ca o magistrală de informație (de comunicație) a Antichității și Evului Mediu, justifică prezența acestor citadele de cunoștințe universale în acele locuri. Și tot prezența lor ne permite să explicăm științific (cu măsura de rigoare a misticismului fără de care ortodoxia nici nu poate fi în-

țeleasă) și apariția monumentală a davelor geto–dacice pe stâncile de calcar ale Nistrului, și arhivarea anume în aceste locuri a cunoștințelor ce au permis arhitecților și pictorilor lui Petru Mușat, Alexandru cel Bun și mai ales, Ștefan cel Mare și Sfânt, să realizeze construcțiile mărețe care sunt actualmente una din podoabele cele mai importante ale neamului românesc și ale întregii omeniri [15].

Informăm aici pentru justificarea celor spuse mai sus că noi am cercetat biserica Sfântului Nicolae Domnesc din centrul Iașului, construită de Ștefan cel Mare (1491), unde am descoperit că este ornată în partea exterioară a rotondei altarului cu 9 ocnițe, iar în partea laterală a naosului, cu 7. Și Precista din Bacău are zidite în exterior aceste minuni sacre numerologice, pe care le–am descoperit la Țipova. Faptul că aceste cunoștințe erau știute și arhivate în centrele monastice medievale românești (de pildă în mica biserică a schitului Hadâmbu) pune cu totul altfel și întrebarea cu privirea la creștinarea geto–dacilor, și apariția magnifică a centrelor monastice românești medievale,

Foto 10, 11. Scările solare de la Ţipova, așezate în partea superioară perpendicular una pe alta, iar în cea inferioară orientate spre punctul Echinocţiului. Diferenţa de nivel – 6 picioare egiptene, distanţa dintre cele două ziduri, 7 picioare egiptene, lăţimea zidurilor – 12 picioare egiptene, lăţimea scării care unește cele două terase – 5 picioare egiptene.

Foto 12. 21 iunie 2007. Soarele răsare la solstiţiul de vară exact pe linia zidului inferior al Porţii Soarelui de la Ţipova, lung de 12 picioare egiptene.

inclusiv a excepționalei arhitecturi sacre medievale românești, frumoase și mistice după opinia noastră [9], odată cu fondarea principatelor române imediat după retragerea mongolă din spațiul carpato–dunărean și nistrean (de către miticii Basarabi și Mușatini, și ei urmași al unor Negri–Vodă de neam caraulaghic, cum spuneau scribii persani ai mongolilor [10]).

2. 21 Iunie, 2007. Solstiţiul de vară zidit la Ţipova

Pe parcursului cercetărilor efectuate la Țipova, am avut ocazia să observăm de mai multe ori cerul înstelat. Lipsit totalmente (din cauza înălțimii stâncii) de zona apuseană și sudică acest cer oferă posibilitatea cercetătorului să urmărească în voie constelațiile ce se rotesc în jurul Polului Nordic Ceresc, actualmente localizat lângă Steaua Polară din constelația Carului Mare, cum ar fi Carul Mare, Carul Mic, Dragonul, Casiopeea, alte constelații ce se rotesc în jurul Polului Nord Ceresc. Toată mișcarea anotimpurilor, toate migrațiile planetelor ce răsar la orizontul perfect al Țipovei (datorită câmpiei trasnistrene) pe cerul nordului și al răsăritului, mișcarea cu adevărat sacră a Căii Lactee, dar, cum spuneam, mai ales fenomenele de la orizont, unde răsare și Soarele, și Luna, și planetele transformă complexul monastic de la Țipova într–un observator astronomic perfect, poate unul din cele mai perfecte din toată lumea. Apariția luminii electrice în satul de peste Nistru, denumit Popenki, adică Popăuți, încurcă uneori cercetării, după cum și zgomotele vieții de acolo (mașinile, tractoarele, câinii, vacile, pescuitul, scăldatul) s–ar putea să încurce unei profunde meditații a celor care s–ar retrage la Țipova pentru apropierea isihastă de Dumnezeu. Minunile observate de noi la Țipova pe cerul înstelat necesită încă cercetări temeinice și, mai ales, sistematice. Nu poți afla cunoștințele celor vechi despre Cerul Înstelat, locul acelor cunoștințe în viața lor de asceți, de monahi și monahine, sau de mireni, doar în urma unor cercetări ocazionale (un centru de cercetare necontenită a fenomenelor cerești se impune la Țipova). Dar noi putem spune acum cu certitudine că viețuitorii Țipovei au cunoscut fundamental Cerul Înstelat,

răsăritul Soarelui și trecerea lui prin constelații, întâlnirile răsăritului și apusului de soare cu răsăritul și apusul Lunii și planetelor, locul acestor evenimente în viața sacră, dar și cea de toate zilele a omului. Acum nu ne mai miră apariția atât de spectaculoasă a semnului M (sau W), incizat pe un os cu vechimea de peste 18.000 ani, sau a unor mostre cu scris unghiular și numerologic paleolitic, descoperite de Ilie Borziac la Cosăuți [8], alt complex antic și medieval magnific de pe Nistru, un adevărat megapolis arheologic, de altfel ca și la Rudi, Vadul–Rașcov, Saharna, Țipova, Hansca, Orheiul Vechi, Brânzeni, Trinca, Buzdujeni și multe altele din Basarabia.

Cercetările răsăritului și apusului de soare la Țipova în zilele dinaintea solstițiului, ne–au demonstrat că putem aștepta răsăritul soarelui mai repede pe linia zidului de jos al porții, decât pe cel superior, despărțite pe verticală, așa cum am arătat mai sus, de un nivel de 180 cm sau 6 picioare egiptene. Așa s–a și întâmplat. Echipa noastră de cercetare, adunată de Anatol Plugaru, au urmărit în zorii zilei de 21 iunie una din cele mai frumoase armonizări a solstițiului de vară cu viața omului. Soarele a răsărit exact pe linia zidului de jos a Porții Soarelui (așa o vom numi în continuare), lungă de 360 cm, adică de 12 picioare egiptene (fapt care sugerează și o posibilă marcare cu ajutorul acestei zidiri a lunilor unui an solar de 12 luni a câte 30 de zile fiecare) și a marcat și numeroase construcții atât în partea cea nouă, cât și în cele vechi ale complexului.

Cercetarea din 21 iunie 2007 a demonstrat că practic tot ce este tăiat în calcar la Țipova, pe verticală, dar și pe orizontală, este orientat sau legat de răsăritul soarelui la Solstițiu. Aceste date ne permit să afirmăm că:

– locul pentru zidirea Țipovei a fost ales și pregătit special anume pentru această menire solstițială în urma unor vaste observații și cercetări, inclusiv ale fenomenelor cerești, realizate într–o foarte lungă perioadă de timp;

– complexul rupestru al Țipovei la origine a fost probabil un templu solar egiptean, grecesc sau dacic, poate chiar și mai vechi, primordial, paleolitic, date pentru prezentarea acestei ipoteze existând la Ripiceni–Izvor, Mitoc, Brânzeni, Trinca, Cosăuți și alte stațiuni paleolitice din arealul carpato–nistrean;

– Solstițiul a fost cunoscut și folosit de schivnicii creștini, așezați în aceste locuri încă din epoca apostolică și patristică;

– Monahii ortodocși au cunoscut știința arhivată la Țipova cel puțin până la anul 1765

Urmează să aflăm din cercetările viitoare ale complexului la ce a folosit această zidire religioasă și științifică. Dar dacă această parte a Țipovei, cercetată de noi, a fost construită (reconstruită capital) în anul 1765, așa cum sugerează pisania trimisă la Zografu, dar și datele incrustate pe pereții și podul chiliilor, atunci atitudinea față de monahii din Evul Mediu românesc va trebui revăzută. Mai mult, enigma apariției ca din senin a excepționalei arhitecturi și picturi medievale ortodoxe în spațiul românesc, apariția Putnei sau a Neamțului, a „Batjocoririi lui Iisus" de la Voroneț sau a „Cavalcadei Sfintei Cruci" de la Pătrăuți va putea fi, cel puțin parțial, descifrată, iar arhitecții, zidarii și pictorii acestor minuni vor putea fi, în sfârșit, recunoscuți drept mari pictori europeni.

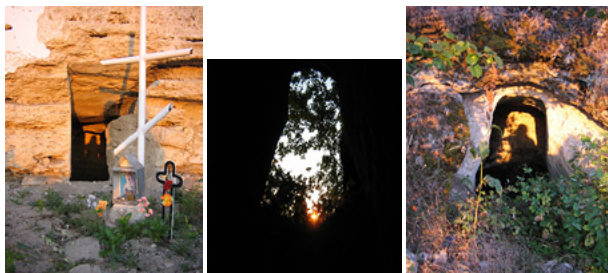

Foto 13, 14, 15. Observarea Răsăritului de Soare la Solstiţiu în alte câteva puncte ale construcţiilor solare de la Ţipova, prin fereastra hrubei de la nivelul inferior al complexului nou (13), apoi din enigmaticul beci aflat mai jos de Porţile Solare (14 - din interior, 15 - din exterior)

Coroborate și cu alte cercetări ale noastre în complexele dacice din munții Orăștiei, județul Hunedoara [11], descoperirile solstițiale de la Țipova ne mai arată că există o legătură între solstițiile observate de noi la Costești, Blidaru sau sanctuarele de la Grădiștea de Munte, și cel observat la Țipova. De asemenea, observarea acestui fenomen la Țipova se face prin citirea constelațiilor Cerului Nordic Înstelat, mai ales prin mișcarea zilnică, lunară și anuală a Dragonului, prin detașarea evidentă de fenomenele Cerului Sudic (lucru foarte important pentru înțelegerea originalității cercetărilor locale, nistrene, care au avut loc la Țipova încă în vechimea vechimii), prin punctarea Solstițiului cu șiruri ale anumitor numere, cum ar 7 și 9 și, mai ales 5, numărul sacru al dacilor. La Țipova mai tot este legat prin zidire antropică de acest număr miraculos ce descrie și pentagrama, steaua cu cinci colțuri, purtătoare a atâtor mistere, inclusiv a secțiunii de aur, atât de frecventă la Țipova, dar, cum se știe, și pe stema lui Ștefan cel Mare (la loc de frunte, chiar pe fruntea Bourului sacru, deasupra unei luni enigmatice, leagăn al Mântuitorului sau ancoră a Maicii Domnului, asupra căreia vom

reveni la locul potrivit). Mai arătăm aici că în partea de jos a scării monumentale care face legătura ceva mai sus între cele două paliere principale ale complexului nou, există o mică scară din cinci trepte, după opinia noastră o importantă scară inițiatică, orientată exact spre răsăritul de soare de la Solstițiul de vară.

Cercetarea altor puncte de legătură a zidirii de la Ținpova cu solstițiul de vară a demonstrat că, de pildă, chiliile de la nivelul inferior de pe terasa superioară nu sunt depozite alimentare, așa cum susțin practic toți cei care vizitează Țipova, ci (probabil) laboratoare de observare a fenomenelor cerești și chiar arhivatoare a fenomenelor observate. La 21 iunie 2007 Soarele a răsărit exact în mijlocul unei hrube de la nivelul de jos a complexului nou, așa cum se vede în Foto 13, iar acest răsărit ne–a condus mai apoi spre uluitoare arhive de cunoștințe, incrustate în lutul ce a acoperit pereții. Pe tot cuprinsul uriaș al complexului primele raze ale Solstițiului de vară marchează locuri însemnate special, constructuri sacre sau de marcare a evenimentelor calendaristice, unul din cele mai importante fiind observatorul din complexul vechi, unde printr–o gaură specială din stâncă este proiectat la solstițiul de vară pe peretele opus un pește, simbolul primilor creștini.

Mai jos de poarta solară se află o altă construcție misterioasă, un beci de tip chilia unui zăvorât, cu o linie secantă tăiată de jur–împrejur, cercetată și în construcțiile dacice din Ardeal, enigma căreia a fost în parte rezolvată tot la solstițiul de soare de la 21 iunie. Observând răsăritul de soare și în acel beci, am ajuns la concluzia că acea construcție avea funcții de observator astronomic, inclusiv aceea de a însemna poziția extremă a răsăritului de soare la solstițiul de vară. Acel mic edificiu are și funcții sacre,

dar despre ele vom putea să vorbim într–un alt studiu. Mai atragem atenția celor care se interesează de vechimea carpato–dunăreană și nistreană că forma intrării în acest beci misterios de la Țipova seamănă destul de mult cu cea a cetății de scaun a dacilor de la Grădiștea de Munte, cunoscută în antichitate și ca Sarmisegetuza Regia.

Cercetările noastre de la Țipova ne–au dat posibilitate să vedem mai bine legătura fenomenelor cerești cu ciclul sacru al sărbătorilor creștine, primul indice fiind a treia zi după solstițiu, adică 24 iunie (e vorba de stilul nou care leagă bine epoca lui Iisus de evenimentele cosmosului, nu de cele ale omului) când este sărbătorită Nașterea lui Ioan Botezătorul, înaintemergătorul, prima mare sărbătoare creștină de după solstițiu. Apostolii au legat viața și faptele Mântuitorului anume de evenimentele cerului, de mișcările Soarelui și Lunii, dar și a cerului înstelat, și nu de închipuirile oamenilor, cum ar fi împăratul Cezar sau papa Grigorie. Fiindcă noi sărbătorim învierea Mântuitorului în prima duminică după prima lună plină de după echinocțiul de primăvară (deci este vorba despre o armonizare a mișcării Soarelui și Lunii pe bolta cerească), ar trebui să legăm și celelalte sărbători religioase, cum ar fi Nașterea și Botezul Mântuitorului, Nașterea și Adormirea Maicii Domnului, zilele principalilor apostoli etc, etc de Solstiții și Echinocții. Faptul că apostolii și primii părinți de după ei anume așa au procedat ne demonstrează zidirile complexului monastic rupestru de la Țipova, observator solar, lunar și stelar, dar și veritabil templu ortodox multifuncțional, construit de cei vechi în stânca de calcar de pe malul drept al Nistrului, la hotarul de Est al românității, cândva și hotarul de Est și al creștinătății, și al civilizației europene, acolo unde există o veritabilă orientare naturală spre cerul înstelat, dar și spre linia orizontului la răsărit de

soare, lună și stele. Principalele zidiri ale Țipovei sunt orientate exact spre Solstițiul de vară, linia fațadei complexelor este perpendiculară pe cea a Răsăritului de la Solstițiul de vară și este orientată exact 45 grade Nord–Est, iar toate astea ne demonstrează cât de importantă pentru cei vechi era dubla cruce a marcării punctele cardinale geografice împreună cu cele ale solstițiilor și echinocțiilor. Noi am descoperit această dublă cruce în mai multe locuri la Țipova și imaginea ei va fi prezentată în carte. Crucea dublă de la Țipova ne permite să afirmăm că anume pe Nistru în sus, spre davele geto–dacilor, cunoscuți și pentru faptul că erau anahoreți și neîntrecuți oameni de știință, așa cum susține și Jordanes [10], s–a ridicat Apostolul Andrei și că anume aici, pe creasta semeață a Țipovei, a înfipt crucea legendară despre care ne amintește tradiția. Faptul că pe cursul superior al Nistrului, lângă Hotin, există un sat Cristinești, unde s–au născut și Hâjdăii, nu mai apare acum ca un mister toponimic întâmplător, ci ca o reprezentare a creștinării apostoloce a neamului care locuia sedentar anume pe malul drept al Nistrului.

3. 23 Septembrie 2007. Echinocţiul de la Ţipova

Primul fenomen spectaculos observat la Țipova în zorii zilei de 23 septembrie 2007 a fost răsăritul și mișcarea pe cer a Luceafărului de Dimineață. Lipsa observărilor sistematice nu ne permite să facem o legătură directă între răsăritul Soarelui la Echinocțiu și răsăritul, ceva mai devreme, al Luceafărului, dar ce a observat echipa noastră în zorii zilei la Țipova, la 23 septembrie 2007, merită să fie relatat ca un important eveniment ceresc cel puțin pentru interesul mistic și metafizic acordat lui

și de Eminescu, și de tradiția românească. Luceafărul, strălucitor chiar și atunci când se luminase bine de ziuă, era un înaintemergător al Soarelui, iar faptul că cei din vechime l–au observat sute de ani la rând nu poate fi pus la îndoială. Mai mult, tradiția creștină arată că evenimentele conceperii miraculoase ale lui Ioan Botezătorul, deci și întreg calendarul cristic, sunt în preajma echinocțiului de toamnă, așa că cercetarea răsăritului Soarelui la echinocțiu și deplasarea magnifică a Luceafărului pe cerul de dimineață al Țipovei este încă o confirmare a simbolisticii solare, lunare și stelare care au stat la baza acestui calendar. La un moment dat, Luceafărul s–a așezat atât de perfect pe zidirea Țipovei (Foto 16), încât părea coborât direct din poemul lui Eminescu, ba chiar și stânca, din întâmplare sau cu ajutorul celor vechi, pecetluia relația mistică dintre nemurire și timp, dintre Dumnezeu și om.

Soarele a răsărit la 23 septembrie 2007 exact în locul pronosticat din proscomedia bisericii „Adormirea maicii Domnului", exact la Estul geografic, 45 grade de la linia

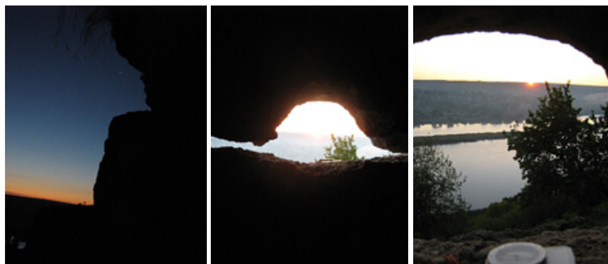

Foto 16. Răsăritul Luceafărului la Echinocţiu, înaintea răsăritului Soarelui.

Foto 17. Răsăritul Soarelui la echinocţiu, fenomen observat în construcţia semieliptică din ungherul proscomidiei bisericii „Adormirea Maicii Domnului" de la Ţipova. Prin ea se poate observa fiecare răsărit pe parcursul anului.

Foto 18. Soarele răsare la 23 septembrie exact la Est în construcţia unghiulară a proscomidiei.

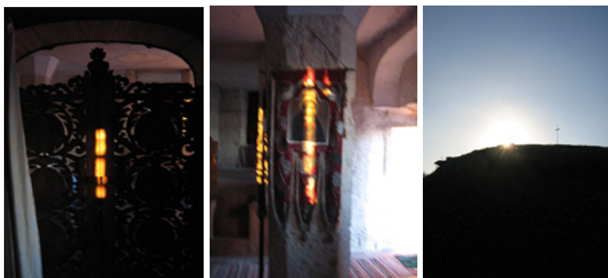

Foto 19. Primele raze ale Soarelui cad la Echinocţiu exact pe mijlocul ușilor împărătești ale Altarului (vedere dinspre altar) bisericii Adormirii Maicii Domnului de la Ţipova.

Foto 20. Primele raze cad exact și pe mijlocul Coloanei din stânga a Bisericii, care marchează spaţiul dintre naos și pronaos.

Foto 21. Răsărit de Soare deasupra Stâncii Ţipova la 23 septembrie 2007. Soarele răsare exact în locul unde a fost vechea cruce a mănăstirii și unde, după opinia noastră, a și fost înfiptă prima cruce de Sfântul Apostol Andrei la un echinocţiu de după anul 33 pe care urmează încă să-l aflăm.

Solstițiului cercetată la 21 iunie. Mai mult, primele raze ale Soarelui au căzut exact pe centrul Ușilor Împărătești ale Altarului, pe coloanele special construite ale Bisericii, au marcat echinocțial nenumărate construcții ale Țipovei, încât noi putem aici doar să regretăm că echipa a fost atât de mică (aceiași ca și la cercetarea Solstițiului), că resursele financiare nu ne–au permis nici dotarea tehnologică necesară unei cercetări multidisciplinare, nici selectarea unei echipe capabile să realizeze in toată mărimea ei această lucrare. Minunea construirii solstițiale și echinocțiale a Țipovei fiind atât de importantă pentru cunoașterea rădăcinilor creștinismului și a excepționalelor cunoștințe acumulate în mănăstirile medievale românești, putem aici doar să ne închinăm în fața acelor generații de anahoreți creștini, dar poate și mult mai vechi, care au cercetat cerul Țipovei timp de sute de ani, dar poate și milenii la rând, au păstrat cu sfințenie cunoștințele acumulate, au adunat

altele din întreaga lume pentru a face posibilă sacra relație dintre om și Dumnezeu, bucuria omului de a face parte din Creația Divină și de a o cunoaște. Un merit aparte în realizarea acestei construcții magnifice are, desigur, arhitectul Țipovei, Imhotepul nostru autohton, dar numele lui, după distrugerile care s–au întâmplat aici, va fi greu de recuperat. Poate acesta a fost și scenariul, ca să dispară, anonim pentru noi, plăcut lui Dumnezeu, în „stingerea eternă".

4. Matricea fundamentală a Ţipovei

Pe unul din pereții încăperii de la nivelul inferior al complexului nou, în legătură directă cu fereastra prin care se observă Solstițiul de vară noi am descoperit o construcție impozantă, sacră, matematică și geometrică de excepție, care arhivează multe din cunoștințele Antichității și Evului Mediu. Ea are o forma rectangulară (Foto 22), apropiată de cea a Porților Solare (una din laturi este mai joasă), are încrustat un soare cu 12 raze în interior, lângă linia mică, apoi o cruce la centru și o schemă a porților solare în partea dreapta, lângă linia mai înaltă. Înălțimea liniei mici este de 15 cm, iar lățimea figurii rectangulare este 21 cm. Nu este greu de observat multiplii lui 3 și că, imaginar, putem vorbi de o figură cu lățimea de 7 picioare egiptene și lățimea unei laturi, a celei mici, de 5 picioare. Cealaltă latură încă nu poate fi măsurată precis din cauza straturilor de var, martori ai vechimii încrustării, dar, după opinia noastră, poate fi vorba de un echivalent matematic și geometric al unei linii de 9 picioare egiptene.

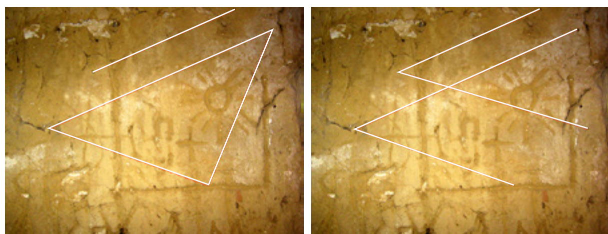

Foto 22, 23. Matricea fundamentală a Ţipovei. Figuri geometrice, triunghi dreptunghic, linii și unghiuri paralele, care apar în această matrice.

Faptul că Soarele este desenat în partea laturii mici a figurii, adică tocmai acolo unde el răsare la Solstițiu pe linia Porților Solare, că este accentuată vertical raza a șasea, luna iunie, cea în care are loc Solstițiul, că ne este prezentată până și schița Porților Solare, demonstrează că avem în față un act intenționat de arhivare și transmitere a informației despre menirea și importanța complexului monastic de la Țipova. Faptul că această informație s–a păstrat conștient într–o mănăstire românească cel puțin până la anul 1765 mai demonstrează cât de importantă era pentru întreaga creștinătate și în special pentru ortodoxie viața spirituală din această mănăstire atât de ascunsă de ochii lumii. După opinia noastră, elitele românești din

Foto 24, 25 - importante cunoștinţe ale antichităţii și Evului Mediu au fost arhivate la Ţipova sub forma unei matrice fundamentale, matematice, geometrice, cosmogonice.

Evul Mediu au construit pe Nistru un excepțional val de apărare militară și spirituală, utilizând strategii cunoscute anterior. Cele aproximativ 40.000 de chilii din stânca Nistrului, chiar dacă erau locuite în același timp de 2–5 mii de oșteni–schivnici, bine antrenați militar și spiritual (tradiția țipoviană vorbește de monahi luptători care practicau în epoca lui Ștefan cel Mare luptele marțiale ale geto–dacilor), trăitori în adevărate cetăți militaro–spirituale, conduși de episcopi speciali (așa cum sugerează o inscripție pe două icoane de la Țipova din Arhiva Eparhiei Basarabiei, azi dispărute – vezi [6]) demonstrează cât de eficient era pentru românii sedentari acest tip de apărare. În centrele monastice rupestre de pe malul Nistrului, adevărate citadele ascunse în stânca de calcar, practic imposibil de cucerit, se prelucra informația, militară și economică, care venea dinspre stepa nomadă și se atenționa la timp centrul politic de lângă refugiul carpatic, aflat la Baia, Siret, Suceava, Iași sau în „capitalele de refugiu" de la Neamț, Vaslui, Roman, Huși. Dar, tot aici, veacul omului, cunoștințele acumulate din întreaga lume, se controlau în „laboratorul" Țipovei, se prelucrau și se arhivau pentru necesitățile curente sau viitoare ale comunității. Descoperirea în ascunzișurile din stâncă a unor pereți lustruiți ne arată că cei care practicau artele marțiale și cele spirituale la Țipova erau și anahoreți adevărați. Ei practicau în întuneric absolut postul îndelung și tăcerea, nesomnul și meditarea în picioare, rugăciunile simple ale zăvorâților pentru a se apropia cât mai mult de Dumnezeu. Același înscris de pe icoanele dispărute, păstrat ca prin minune, arată că în 1666 deasupra stâncii Țipovei s–a arătat Maica Domnului și cei care văd urma unei palme uriașe pe stâncă le atribuie anume ei. Faptul că peste exact 33 de ani, adică

Foto 26 – unghiul de aur de 137,5 grade arhivat în matricea fundamentală a Ţipovei.

Foto 27. Unghiul de aur apare și în misterioasele figuri geometrice care marchează locaţia spectaculoasă a cetăţilor dacice din zona Sarmisegetusei Regia, în munţii Orăștiei (la intersecţia liniilor Piatra-Roșie – Vârful lui Pătru și Băniţa – Vârful lui Pătru)

în 1699, a plâns neîncetat icoana Maicii Domnului de la Nicula, s–ar putea să fie un semn al apariției miraculoase a Sfintei Născătoare de Dumnezeu în zona unor sacrificii în masă în numele credinței adevărate (așa cum a fost, de pildă, distrugerea bisericilor și mănăstirilor ortodoxe din Ardeal în anul 1700).

Or, crucea din mijlocul figurii rectangulare ne indică sigur o construcție realizată de creștini. Desenul enigmatic din stânga figurii pare o copie modernă a reprezentării geometrice a seriei Fibonacci, și ne arată fazele mișcării Soarelui pe cerul Țipovei în ziua Solstițiului (Soarele asfințește pe linia Vestului, fenomenul a fost observat de noi în seara zilei de 20 iunie 2007 pe linia superioară, orientată spre Apus, a zidului porții solare de la Țipova). Cercetând cu atenție această figură magnifică, noi am observat și câteva puncte stranii atât pe liniile figurii, cât și în preajma lor, inclusiv o linie marcată cu roșu pe linia de jos, în stânga. Mare a fost minunea când am descoperit în relațiile dintre aceste puncte aproximația 1,618 a secțiunii de aur, unghiul de aur – 137,5 grade, relații spectaculoase dintre anumite triunghiuri dreptunghice, unghiul de aprox. 52 de grade,

Foto 28. Vechi sarcofag (devastat) din zona cea mai veche a complexului de la Ţipova.

Foto 29. Urmele unui vechi sanctuar dacic (elipsă înscrisă în cerc) descoperit la Ţipova.

care exprimă algoritmul piramidei lui Keops, aproximații ale numărului π, și, în fine, un calendar solstițial și echinocțial care arhivează principalele evenimente ale creștinătății, probabil și anul trecerii Sfântului Apostol Andrei prin zonă. Faptul că unghiul de aur apare și în planurile geometrice ale așezării cetăților dace din munții Orăștiei [11] doar accentuează arhivarea și transmiterea unor cunoștințe fundamentale de către strămoșii daci ai poporului român și cunoașterea lor cel puțin, accentuăm lucrul acesta, până în anul 1765, despre care scrie pisania de la Țipova.

Foto 30. Armonizare între unghiul de aur și cel drept descoperită, de noi la Ţipova.

Foto 31. Terasă-observator al Apusului de Soare pe vârful stâncii Ţipova, orientată exact spre Nord și lungă de 33 metri. La capătul acestei linii se află locul vechii cruci ce străjuia împrejurimile Ţipovei. Existenţa unei cruci similare la Butuceni ne permite să dăm o ipoteză și despre forma și însemnele posibile de pe acea cruce.

Foto 32. O sihăstrie ascunsă într-un defileu din preajma Ţipovei.

Foto 33. Martor superb al miracolului ţipovian - un scaun regesc, adevărat tron, din zona cea mai veche a construcţiilor Ţipovei, orientat și spre curgerea Nistrului, și spre Cerul Înstelat, și spre răsăritul de soare la solstiţiu, și spre întâlnirile omului cu Dumnezeu.

Descoperirea unui sarcofag (devastat) (Foto 28), orientat și el spre Solstițiul de vară, dar și a urmelor unui vechi sanctuar dacic la Țipova (Foto 29), ar putea să confirme logica cercetărilor noastre. Sar putea ca misterioasa continuitate dacică în devenirea valahă și apoi românească, despre care vorbesc atâta arheologii în ultimii ani, să fie dovedită de cercetarea istorică și arheologică anume la Țipova și în complexul de locuire și apărare de la Horodiște. Mai mult, construirea acestor complexe în imediata apropiere a unor importante și deosebit de mari dave geto–dacice, unele datând, cum demonstrează arheologul Ion Niculiță, din secolul XI BC [2], accentuează ipoteza noastră. Fiind imposibil să prezentăm în această comunicare toate argumentele de care dispunem, facem trimitere la viitoarea carte pe care nădăjduim să o editam în viitorul cel mai apropiat. Descoperirea vizitei marelui duhovnic Iraclie Flocea la Țipova, în anul 1937, ne dă mare nădejde că arhiva și menirea celor 45 de complexe rupestre din stânca Nistrului se va deschide pentru același destin [14].

5. Concluzii la mijloc de cale

Cercetarea zidirilor solstițiale și echinocțiale ale complexului monastic rupestru de la Țipova, a deschis drum spre cunoștințele fundamentale ale strămoșilor noștri arhivate în aceste zidiri, dar și în desenele geometrice și înscrisurile alfabetice și numerologice ștanțate sau încrustate pe pereții bisericilor, beciurilor și chiliilor de aici [13]. Acest templu uriaș al credinței ortodoxe, dar și al științei necesare credinței, permite să afirmăm că monahii și monahinele, dar și mirenii ortodocși, dar și anahoreții din antichitate, posibil geto–daci, dar și greci, și egipteni, și de alte etnii, care au locuit și construit Țipova la hotarul de Est al Europei, au fost păstrătorii unor vaste cunoștințe și a unor ritualuri sacre deosebit de importante pentru devenirea și mântuirea omului. Prezența acestor cunoștințe la hotarul dintre sedentarii carpato–dunăreni și nomazii Stepei Ruse în Evul Mediu românesc, ortodox prin tradiție, face cinste neamului nostru, demonstrează că superbele construcții arhitectonice medievale românești de tip Putna sau Cozia au avut o bază logistică în mănăstirile medievale timpurii românești, că magnifica „Cavalcadă a Sfintei Cruci” de la Pătrăuți reprezintă anume pe acești bravi români ortodocși și că, mândria mesianică a lui Alexandru Hâjdău, născut la Cristinești, lângă Hotin, pe Nistru, este justificată. Trecutul nostru este cu adevărat măreț. Urmează să justificăm prin faptele noastre și crezul lui Alexandru Hâjdău în viitorul măreț al spiritualității românești.

Unele resurse bibliografice

[1] Constantine Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio* (ed. by Gy. MORAVCSIK, R. J. H. JENKINS), London, 1949, ch. 37: 58–67.

[2] Ion Niculiţă, *Raport despre cercetările arheologice din situl Saharna în vara anului 2007,* Universitatea de Stat din Moldova, octombrie 2007

[3] Victor Spinei V., *Realităţi etnice și politice în Moldova meridională în secolele X–XIII. Români și turanici,* Iași, Ed. Junimea, 1985

[4] Gheorghe Postică, *Civilizaţia medievală timpurie din spaţiul pruto–nistrean (secolele V–XIII),* Editura Academiei române, București, 2007

[5] Eugen Bâzgu, *Repertoriul bibliographic al mănăstirilor și schiturilor din bazinul fluviului Nistru.* Comunicare la cel de al de–al treilea simpozion știinţific al Insitutului de Istoria Artei al A.S.M., Chișinău, martie 1995; vezi și Eugen Bâzgu, *Reevaluări cronologice ale complexului monastic rupestru Butuceni–Orhei,* revista Arta 1997, Institutul de istorie și teoria artei, Academia de Ştiinţe a Moldovei, Chișinău, 1997, p. 130–139

[6] Sergius Ciocanu, *Mănăstirea Horodiște de lângă satul Ţâpova. Consideraţii privind denumirea ei istorică.* Revista de Etnologie, Ştiinţele Naturii și Muzeologie, Muzeul naţional de Etnografie și Istorie Naturală a republicii Moldova, volumul 3 (16), pp. 24–48, Chișinău, 2005; alte surse: monografia *Bessarabia,* Moskva, 1903; Visarion Puiu, *Mănăstirile din Basarabia*, Chișinău, 1919; Kurdinovski, Vasile, *Obiectele cele mai de valoare ce se păstrează în muzeul Societăţii Istorico Arheologice Bisericiești din Basarabia, în casa Eparhială din Chișănău,* Revista Societăţii Istorico Arheologice Bisericești, vol. 16, Chișinău, 1925, p. 136; *Mănăstirea Ţipova, în Locașuri sfinte din Basarabia,* Alfa și Omega, Chișinău 2001, p. 98–99.

[7] *Hotărârea nr. 303 a Guvernului Moldovei* „Cu privire la aprobarea Planului de acţiuni în vederea conservării și utilizării eficiente a rezervaţiilor peisagistice Saharna și Ţipova", op. cit., volumul 2 (15), p. 193–196, Chișinău, 2005

[8] Andrei Vartic, *Întrebarea cu privire la paleoinformatică,* editura Bibliotecii Naţionale a Republicii Moldova, august, 2006.

[9] Andrei Vartic, *Frumos și mistic în arhitectura medievală românească,* Curentul Internaţional, nr. XXV, 2007, SUA,.

[10] Şerban Papacostea, *Românii în secolul al XIII–lea. Între cruciată și imperiul mongol,* editura enciclopedică, București, 1993, p. 95

[11] Andrei Vartic, *Drumul spre Kogaionon,* Basarabia, Chișinău, 1998

[12] Jordanes, *De origine actibusque Getrarum,* 67–72

[13] V. G. Grosu, C. G. Vasilachi, *Lapidarnie znaki Butucenskih peșcer,* în Izvestia Academii

Nauk Moldavskoi SSSR, seria obșcestvennih nauk, Chișinev, 1984, nr.3, str. 61–69.

[14] Protosinghel Iraclie, Mozaic literar, vezi *Pe la Nistru*, p. 180, iar pentru ideea de arhivă – Andrei Vartic, *Codul de la Voroneţ,* în Dacia Literară, nr. 68 (5/2006), p. 38

[15] Andrei Vartic, *Cealaltă Românie,* Typodas Press, Ploiești, 2007, vezi *Letopiseţul sacru al lui Ștefan cel Mare,* p. 195–199, *Arta războiului și „năravul statorniciei" în epoca lui Ștefan cel Mare,* p.218–235, *Misterele numerologice ale lui Ștefan cel Mare,* p.235–240

[16] Zamfir Rally Arbore, *Basarabia în secolul XIX,* București, 1898

Acestă cercetare a fost binecuvântată de ÎPS Bartolomeu Anania, mitropolitul Clujului, Maramureșului și Crișanei și s–a realizat din inițiativa domnului Anatol Plugaru, ctitorul bisericii „Adormirea Maicii Domnului" din complexul monastic rupestru Țipova, care a și participat cu dăruire creștină, intelectuală și financiară la toate etapele cercetării.

BASARABIA, RANA DE LA HOTARUL DE EST

Se închină arheologilor Victor Spinei și Gheorghe Postică

Dacă ar fi să urmăm doar logica majorității tratatelor din ultimii 600 de ani, care într–un fel s–au altul au afectat soarta românilor la cel mai instabil hotar al Europei, atunci acest vechi neam european demult nu ar fi trebuit să existe. El, însă, există. Mai mult, neamurile care au locuit în spațiul carpato–dunărean și nistrean în timpul marii migrații au dispărut demult din istorie. Neamul românesc, vorbind și o limbă de sorginte latină, cu totul alta decât limbile migratorilor, iată că stă neclintit și la începutul mileniului III, și în aceleași hotare în care a apărut în istorie. Încă și mai interesant este că mai ales pe străvechiul pământ românesc al Basarabiei și Bucovinei, rupt de mai multe ori prin tratate nule sub aspect politico–juridic din structura statală a poporului român, arheologii descoperă pentru timpurile marii migrații din primul mileniu AD o locuire mai intensă anume a localnicilor sedentari și creștini, nu a migratorilor (Spinei, [1], Postica, [2]). Impactul nomazilor din Câmpia Rusă cu sedentarii din Europa Centrală și de Est a fost violent, iar consecințele lui sunt actuale și în Globalizare deși majoritatea popoarelor migrante au

dispărut demult (Vartic,[3]). Și pentru vremea hunilor lui Attila, apăruți în Sud–Estul Europei în dauna culturii Santana de Mureș/Cernejahov (pe care, de pildă, frumoasa oală de la Dănceni numai nomadă nu o arată – Rafalovici, [4]), dar și pentru cea care s–a scurs până la retragerea mongolilor, sedentarii creștini sunt mult mai mulți decât cei păgâni. Menționăm aici această deosebire radicală între sedentarii creștini și cei păgâni fiindcă numai protovalahii și valahii erau sedentari creștini în acele vremi, prin sedentarii păgâni știința arheologică având–i în vedere pe slavii migratori, care, deși au staționat și sedentar în spațiul pruto–nistrean, erau păgâni ca și cei rămași în patriile lor. Astfel, sedentarismul casnic (Russo, [6]) și creștinismul reprezintă primele cărți de vizită ale neamului românesc tot așa cum cele ale geto–dacilor, predecesorii lor, erau sedentarismul casnic și monoteismul.

De–a dreptul uluitor, dar până una alta doar pentru omul de știință, este faptul că aceste culturi sedentare și creștine, protovalahe și valahe s–au dezvoltat anume pe malul drept al Nistrului, așa cum accentua încă în anul 950 (deci la începutul invaziei pecenege în Europa) împăratul bizantin Constantin Porphyrogenitul [5]. Creștinismul sedentar pruto–nistrean, arată și vestitul arheolog Gheorghe Postică în formidabila monografie citată mai sus [2], era oarecum altfel decât cel bizantin sau catolic fiindcă se practica departe de Constantinopol și Roma, în mediul de instabilitate pruto–nistrean. Dezvoltarea centrelor monastice creștine basarabene în preajma sanctuarelor dacice – așa cum se vede la Butuceni – demonstrează cât de important a fost pentru începuturile creștinismului în spațiul de geneză al poporului român și monoteismului dacic, manifestat în substrat până în zilele de azi. Refe-

rința de la anul 950 a împăratului bizantin, deși mai puțin pusă în circulație, este un reper de prim rang tocmai fiindcă accentuează sedentarismul creștin al localnicilor, atât din punctul de vedere al Bizanțului, cât și din cel al pecenegilor.

Porphyrogenitul scrie despre șase orașe vechi – aflate la acea vreme în ruină – în care se pot observa zidurile unor biserici și cruci din piatră poroasă (piatra locală din zona nistreană). Acele orașe și biserici au dispărut demult, nu și vatra lor sacră, rezidită mereu de localnici, așa cum este descris, de pildă, în „Monastirea Argeșului". Cetățile medievale timpurii de la Alcedar sau Echimăuți ar putea fi tocmai urmele acelor orașe. Cât privește vechile cruci din „piatră poroasă" ele mai pot fi observate și astăzi în cimitirele comunelor de pe malul Nistrului. Așa cum demonstrează și harta lui Ptolomeu, și cercetarea arheologică, anume malul drept al Nistrului era înțesat în antichitate cu dave geto–dacice, iar în Evul Mediu timpuriu cu cetăți și seliști în care nu au locuit nomazii, ci localnici sedentari și creștini. Faptul că pe același mal, în stânca lui de calcar, s–a dezvoltat încă în Evul Mediu timpuriu și o excepțională viața monastică a monahilor creștini autohtoni (Bâzgu, [7]) dezvăluie amploarea vieții spirituale a acestor localnici, ascunsă cu bună știință de arheologia și știința sovietică. Atunci când nu au putut în nici un fel să declare drept slave vestigiile descoperite în horodiștele și seliștele basarabene, arheologii sovietici au întrerupt săpăturile, lucrările fiind redeschise de arheologii români din RSSM abia în anii restructurării, când rezultatele cercetărilor lui Ion Hâncu [8] nu au mai putut fi ascunse.

Ținta nomazilor, care erau doar în trecere prin Basarabia, cum bine se știe, era bogăția Constantinopolului

și a Romei. Locuirea lor în Basarabia (dar și în întregul areal românesc) a fost întotdeauna de scurtă durată și s–a manifestat ceva mai durabil în luncile râurilor – de pildă Prut și Siret – pe care le străbăteau în sus și în jos cu turmele lor uriașe. Malul drept al Nistrului, cu stâncile lui prăpăstioase, lipsite și de o vegetație suculentă necesară pășunatului turmelor, nu prezenta interes pentru migratori. Totuși păstrarea limbii latine a protoromânilor în comunitățile sedentarilor autohtoni în condițiile atrocităților din timpul marii migrații, apariția ei în documentul de la 1521 (este vorba de scrisoarea lui Neacșu de la Câmpulung) în toată complexitatea ei contemporană poate fi înțeleasă și ca o minune. Dar această minune lingvistică, militară, politică, dar și geopolitică neolatină, întâmplată și în calea tuturor migratorilor din Evul Mediu, și în zona de conflict necontenit a marilor imperii care a urmat (toate fiind nelatine), avea nevoie de un suport uman dominant ca să nu dispară. Acest suport au fost sedentarii casnici valahi, modești în manifestările lor publice, adânci în cele spirituale. Așa, cel puțin, ni–i arată bogăția lor spirituală pe care au reușit s–o arhiveze Alecu Russo și Vasile Alecsandri înainte de invazia dominatoare a tiparului (Alecsandri, [9]). Cu această bogăție românii și–au demonstrat dreptul la unitate politică la 1859 și Vasile Alecsandri, cel care îi reprezenta peste hotare la acel moment, nu s–a simțit nici o clipă umilit spiritual la Paris când vorbea în mediile politice, diplomatice și culturale de „Miorița" sau „Monastirea Argeșului". Dimpotrivă, anume cu fondul spiritual daco–valah Bucureștiul devenea după 1859 și capitală culturală europeană, iar apariția sintagmelor „Micul Paris" sau „Poartă a Orientului" nu a surprins atunci nici pe români, nici pe europeni. Umilința unor pretinși inte-

lectuali bucureșteni în fața unei anumite culturi apusene, mai ales după evenimentele din decembrie 1989, demonstrează doar faptul rupturii acestor intelectuali de matca spirituală a poporului român, creștină în esența ei, fără de care, cum vom arăta și mai jos, se vor găsi puține căi de ființare stabilă în viitor (Vartic, [10]).

Mai este important să reținem aici că termenul *valah,* aplicat și românilor timpurii, dar și celor din Europa Clasică, indiferent dacă erau din Moldova, Muntenia sau Ardeal, demonstrează cât de conștienți erau strămoșii noștri de unitatea lor etnică atât pe versanții Carpaților, cât și pe liniile lor de hotar. Deși guvernările recente de la Chișinău fac mare paradă din moldovenism, voind să se „tragă" de la statul lui Bogdan I, este bine să le amintim – nu lor, ci tuturor românilor – mai ales prin manualele de istorie, că și în epoca lui Ștefan cel Mare, și mult mai târziu, chiar și în timpurile fanarioților (când domnitorii își mutau des scaunul domniei de la Iași la București și de la București la Iași), cele două principate românești era denumite Valahii, de multe ori țările românești contopindu–se atât de tare în mintea străinilor încât, de pildă, Ștefan cel Mare scria în capitalele imperiilor europene despre țara lui ca despre „cealaltă Valahie" [55]. Această „cealaltă Valahie" a lui Ștefan cel Mare, însă, nu poate fi înțeleasă temeinic fără cercetarea fundamentală a celeilalte Valahii scoasă din ascunderea istoriei de Basarab I, întemeietorul, care prin lupta de la Posada, 1330, a anunțat lumii existența politică a valahilor. Și, la rândul lor, toți valahii nu pot fi înțeleși fără letopisețului lor sacru, zidit arhitectonic la începuturile statalității contemporane românești și de Basarab I și, mai târziu, de Bogdan I. Acest letopiseț sacru, creștin ortodox, a fost continuat de toți marii domnitori

ai românilor, dar într–un mod cu totul și cu totul excepțional de Ștefan cel Mare și Sfânt – considerat și cel mai mare român al tuturor timpurilor – avem în vedere bisericile de la Putna, Pătrăuți, Voroneț, Sfântul Ilie Suceava, Neamț etc. Arhiva impresionantă de frumos și mistic pe care Ștefan cel Mare a zidit–o la mănăstirile sale este un adevărat cod al măreției Evului Mediu românesc și cine știe dacă nu cumva arhiva lui arhitectonică este mai valoroasă pentru devenirea omului decât scrisul renascentist de la acea vreme [52], [53].

S–ar putea, însă, ca apariția spectaculoasă a uriașului complex spiritual ortodox, arhitectonic și plastic, realizat de Ștefan cel Mare la finele secolului XV, să aibă legătură și cu intensa viață monastică din stânca Nistrului, apărută aici încă la începuturile creștinismului (Vartic, [11]). Cele peste 40.000 de chilii din cele 45 de complexe monastice rupestre din stânca Nistrului (Bâzgu, [7]), mai toate cu origine paleocreștină, diferențiază net, așa cum arătam mai sus, pe valahul sedentar de migratorii păgâni și constituie cel mai convingător argument în favoarea faptului că spațiul pruto–nistrean este spațiul canonic al ortodocșilor români pe care ei l–au primit de la moșii și strămoșii lor apăruți în istorie anume pe aceste meleaguri. Pretențiile Patriarhiei Ruse asupra acestui spațiu, ocupat prin înșelăciune de Rusia Țaristă în anul 1812, nu au altă motivare decât cea politică. Episcopii ruși au venit în Basarabia și Bucovina după 28 mai1812 (Ciorănescu, [12]) alungând episcopii mitropoliei de la Iași care, urmând pe cei de la Suceava (iar aceștia pe cei dobrogeni), au păstorit în Basarabia de la începuturile creștinismului. Ei au fost trimiși de puterea politică a Rusiei Țariste pentru a rusifica pe românii autohtoni, nu pentru ai păstori în limba

lor și cu obiceiurile lor așa cum este drept în ortodoxie. Mai mult, ei au încercat să le impună cu forța românilor din Basarabia limba rusă în biserici și puținele școli pe care le–au deschis (Popovschi, [13]) – mai mult pentru copiii administrației ruse – dar, așa cum demonstrează decizia din 1908 a Sinodului Bisericii Ortodoxe Ruse de a scoate la Chișinău o revistă ortodoxă în limba autohtonilor (este vorba de revista „Luminătorul"), această impunere nu a putut fi realizată. Nici credincioșii din cele peste 700 de biserici basarabene, nici preoții lor nu au vrut să se lepede de ortodoxia lor românească, biserica rusă fiind tratată în tot acest timp drept o biserică impusă cu forța de ocupantul politic (Arbore, [14]).

Revenirea la normalitatea din 1918, când prin decizia Sfatului Țării din 27 martie Basarabia s–a reunit cu întregul neam creștin românesc, nu a trezit nemulțumiri în rândurile enoriașilor sau ale clerului, inclusiv al celor ruși. Este drept că în aceeași perioadă în Rusia, devenită stat comunist după 7 noiembrie 1917, începuse teroarea împotriva bisericii ortodoxe, teroare de care Basarabia atunci a scăpat. Nu și după 28 iunie 1940, când biserica ortodoxă a Basarabiei a fost trecută prin tot focul și sabia comunismului rusesc. Atunci când la începutul mileniului III episcopii Bisericii Ortodoxe Ruse își anunță cu „mânie" drepturile asupra „spațiului canonic al Basarabiei", ei ar trebui mai întâi să le spună basarabenilor cum reprezentanții lor au asistat practic toate închiderile și distrugerile de biserici și mănăstiri basarabene, uneori participând împreună cu miliția și trupele de securitate la uciderea credincioșilor, ca la Răciula (Beșleagă, [15]), alteori „blagoslovind" tacit târâirea lor de bărbi pe străzile orașelor și satelor, uciderea preoților și călugărilor români,

trimiterea lor în Gulag cu sau fără procese politice. Dacă ar fi să vorbească sufletele acestor sfinți – cum a fost, de pildă, cel al protosinghelului Iraclie Flocea [16], s–ar cutremura și cerul deasupra Kremlinului. De ce Patriarhul Bisericii Ortodoxe Ruse îl decorează cu mâna lui pe comunistul–președinte al RM, care se închină și în anul 2008 lui Lenin, întruchiparea răului cel mai mare pentru Biserica Rusă, ucigașul episcopilor, călugărilor, preoților, diaconilor, mirenilor ruși? Cum să legăm pledoaria actuală a episcopilor ruși, pentru „libertatea de a nu fi cu răul" (Kirill, [17]) cu miluirea de către aceeași episcopi a răului comunist din RM? Adevărul, iar în ultimă instanță adevărul este calea Mântuitorului, nu poate avea o față pentru ortodocșii ruși și alta pentru cei din Basarabia. Drumul spre adevăr al fiecărui credincios nu este simplu, nu poate fi bătătorit cu rescrierea istoriei după modelul corectitudinii politice de azi. Așa cum arăta Mircea Eliade, „teroarea istoriei" a lucrat năprasnic în Basarabia, care însă a fost și a rămas românească și europeană pentru că de la începuturile sale neamul sedentar care a locuit aici a fost creștin. A atenta cu instrumentele geopoliticii asupra acestei calități, este după opinia noastră, un păcat capital. „E cu neputință ca poticnirile să nu vină, dar vai aceluia prin care ele vin..." (Luca, [18]).

II

Așa cum demonstrează cercetarea științifică sedentarii vechii Basarabii au tăiat zeci de complexe monastice creștine rupestre în stânca de calcar poros a malului drept al Nistrului mult înainte de a se creștina Rusia Kieveană.

Majoritatea acestor schituri și mănăstiri au vechime paleocreștină și chiar geto–dacică (ca la Rudi, Cosăuți, Socola, Saharna, Țipova, Butuceni). Ele reprezintă adevărate monumente de civilizație „sedentară și casnică” românească dar abia cercetările arheologice recente au putut să ajungă la straturile splendorii lor. Cercetările noastre din anul 2007 [11] au demonstrat că aceste complexe nu au fost construite întâmplător, ci în armonie atât cu evenimentele cosmogonice, inclusiv cele solstițiale și echinocțiale, cât și cu cele creștine. Coroborate cu harta lui Ptolomeu, dar și cu informațiile despre Nistru ca una din principalele artere comerciale ale antichității europene – de la greci spre Europa Centrala, iar, mai apoi, în timpurile tulburi ale migrațiilor – de la varegi la greci – datele arheologice confirmă cele mai optimiste ipoteze despre cultura materială și spirituală a sedentarilor nistreni începând din cele mai vechi timpuri până la formarea statului medieval al valahilor dintre Carpați și Nistru (Postică, [19]).

Nimeni nu poate contesta astăzi că hotarul creștin de pe Nistru, întărit încă în vechime de localnicii sedentari cu o salbă de mănăstiri, schituri și cetăți, este mult mai vechi decât anul creștinării Rusiei Kievene (988) sau cel al creștinării Olgăi (957), când vestita kneaghină kieveano–novgorodiană l–a și avut ca naș de botez pe însuși împăratul Constantin Porphyrogenitul. Urmele adorării icoanelor pe tot cuprinsul Nistrului de mijloc după incidentul iconoclast de la Constantinopol (Buburuz, [20]), prezența unor semne paleocreștine, cum ar fi structurile simbolice din semne creștine și solare (cercetate de noi la Cosăuți – Vartic, [21]), sau formate din sinteza celor creștine cu cele ale culturii Santana de Mureș/Cernjiahov (vezi crucea în formă de svastică de pe gura vasului

de la Dănceni, și crucile în formă de svastică descoperite în seliștele sedentare pruto–nistrene din veacurile V–VI-II, despre care scrie Gheorghe Postică în [2]), dar mai ales cele care îmbină elementele dacice cu cele creștine, ca în micile grote de la Cosăuți, demonstrează că și creștinismul apostolic, adus probabil chiar de Sfântul Andrei, a ajuns până dincolo de Hotin urcând pe Nistru în sus, în actuala Bucovină, acolo unde locuirea dacică și valahă a fost deosebit de intensă (prima organizare protostatală românească, așa numita „vlașskaia zemlea" (țara vlahilor), este atestată anume în Bucovina (Papacostea, [22]).

Strategia apostolilor, cum bine se știe, a fost să creștineze marile aglomerări umane ale acelor timpuri, nu pustietățile. Anume numeroasele dave geto–dacice de pe Nistru, și nu, de pildă, pustietățile Niprului de lângă Kiev, au atras pe Sfântul Andrei în aceste locuri. Acțiunea lui, mai veche decât impactul daco–roman din anii 101–106, mai veche și decât timpul când Ptolomeu elabora vestita lui hartă, a avut succes fiindcă dacii erau monoteiști, nu politeiști, ca nomazii din Câmpia Rusă. Faptul că poporul român nu a fost creștinat politic, și nici prin sacrificiul apostolilor, ca la Roma, ci în mod natural – am putea spune mistic – lasă mari posibilități științei arheologice să descopere și drumul real al Apostolului Andrei prin nordul Pontului Euxin, și modul cum poporul român a apărut în istorie anume ca popor creștin. Numeroasele mănăstiri și schituri rupestre de pe malul drept al Nistrului ar putea fi o dovadă în plus că anume pe Nistru în sus s–a ridicat Sfântul Andrei, creștinând pe dacii organizați în puternice comunități sedentare în jurul davelor lor de la hotar.

Straturile culturale ale sedentarilor pruto–nistreni, care nu sunt alții decât strămoși daco–latini ai româ-

nilor actuali, sunt descoperite de arheologi unele peste altele, în același context etno–cultural protovalah, valah și românesc (Theodoru [23], Spinei [1], Postică [2]), de–a lungul întregii istorii recente a Europei, de la daci și până la români, cu aceleași elemente de locuire sedentară. Enumerăm aici doar câteva din acestea: *casa* (și nu locuința provizorie sau carul nomadului), dar nu și *orașul* de tip apusean; „veșnicia" hotarelor comunităților agricole, statornicia lor fiind păzită cu strășnicie în vechile timpuri de „bătrânii cu brazdă pe cap" (Gonța, [24]); *plugul* (etimologia termenului este trimisă de DEX spre sl. *plugu,* dar rușii dau pentru *plug* o etimologie prusacă [25], deci mai repede gotică, iar asta ar însemna și dacică, dat fiind contextul în care anume de la dacii sedentari goții au împrumutat acțiunea aratului); *secera* și *coasa,* alte instrumente ale agricultorului sedentar; *fântâna, locașele* și *artefactele de cult* creștin și ortodox, *stâlpul* (părul, mărul) din mijlocul satului; *agricultura cerealieră* combinată fericit mai ales cu *păstoritul local,* nu cu cel de *transhumanță,* cum s–a tot insistat din anumite centre științifice (mai ales rusești, în ultimele vreo două sute de ani); simțul acut, arhetipal, *al moșiei* (evidențiat în devălmășia răzeșească, care, vorba lui Cantemir, îl transforma pe țăranul simplu în „boier care își lucrează singur pământul"); un cult străvechi, *sacrificial,* al moșilor și strămoșilor care au locuit în vechimea vechimii în aceleași hotare și, lucru foarte important, pentru același destin (vezi, de pildă, colindele de tip „Bourul negru" sau „Cerbul", adevărate testamente spirituale ale tuturor sedentarilor carpato–dunăreni și nistreni).

De altfel, sacrificiului Bourului sau al Cerbului, identic, la alt nivel de creare și arhivare, cu cel al păstorului mioritic, elaborat poetic și metafizic remarcabil (cu

adevărat aceste creații ar putea fi invidiate și de Homer, și de Ovidiu, și de Virgiliu, așa cum arătau patriarhii Unirii de la 1859) nu se regăsește în, de pildă, sacrificiile umane ale slavilor răsăriteni (ultimele, din câte se știe, realizate chiar de Vladimir, cel care a și creștinat Rusia Kieveană, cu puțin timp înainte de anul 988, când a și construit la Kiev un mare Pantheon al zeităților slavilor de răsărit). Încă și mai interesant este că motivele zidirii sacre prin sacrificiu, de fapt ale rezidirii sacre a unui locaș de cult (astfel punându–se cu insistență problema zidirii sacre primordiale, a prototipului de pe care a fost construit „zidul cel vechi și părăsit" – vezi la Alexandru Hâjdău eseurile „Despre calitatea poeziei divine" și „Despre scopul filosofiei" [26] – și a celor care au decis construirea ei), îl aflăm doar la români și proto–români, și iar ca element spiritual, sacru, mistic și arhitectonic, pe tot cuprinsul locuirii medievale românești. Mai mult, așa cum a observat temeinic mitropolitul Bartolomeu Anania în „Cerurile Oltului" [27], doar la români tronul lui Dumnezeu, așa cum este pictat în vechile biserici de pe Valea Oltului, se sprijină pe un cosmos zidit arhitectonic, din zidărie de piatră, fenomen observat de noi și în pictura bisericilor moldovenești din acel timp [8]. Nu este întâmplător că un Toma Alimoș (a lui moș) apără sacrificial, „sus, pe șesul Nistrului", vechile hotare ale întregii comunități românești. Ele nu sunt doar hotarele etniei, ci și hotarele cele iubite și construite de Dumnezeu, tocmai pentru asta fiind vizitate, așa cum susține tradiția folclorică, atât de des și de Maica Domnului, și de Sfinții Apostoli. Și azi localnicii îți arată la Saharna sau Țipova urmele și palmele Maicii Domnului, iar o veche inscripție pe una din icoanele de la Țipova (dispărută cu părere de rău în 1940) descrie apariția Născătoarei de Dumnezeu deasupra scalei de la Țipova în anul 1666 [28].

În alt context, dar tot pe făgașul manifestărilor spirituale românești, amintim aici că și Făt Frumos luptă cu un curaj sublim, dar la alte hotare, cele ale familiei. El anihilează pocitaniile ce izvorăsc necontenit din izvorul iluziilor omenești pentru a sfinți prin nunta arhetipală familia monogamică românească, întărind astfel și vechile hotare ale neamului, și căile de inițiere pe care fiece tânăr trebuie să le străbată pentru a deveni bărbat adevărat. Curajul lui este alimentat necontenit de sfintele si sfinții creștini adorați de întreaga comunitate și izvorăște nu din careva tradiții războinice sau militare, ci din mila față de cel mai necăjit ca tine, care este arhetipală la eroii poveștilor populare românești, dar și din misterul universal pe care omul nu îl poate cunoaște altfel decât tot pe calea mistică (Vartic, [29]).

Prin tot ce ne–au lăsat mărturie istoria și tradițiile, Basarabia a fost, este și va fi pământ românesc oricât de ticăloasă ar fi geopolitica de după 1812, 1939 sau 1991 (Iorga, [30], Nistor, [31], Boldur, [32], Ciobanu, [33], Goma, [34]). În 1991 cetățenilor din fostele state comuniste li s–a părut doar că au cucerit prin revoluție libertatea și democrația. Pretinsele structuri politice „democratice”, care au răsărit ca ciupercile după ploaie pe ruinele fostului imperiu comunist, nu au anihilat „urma” tiparului comunist așa cum nemții au lichidat după 9 mai 1945 urma nazistă. Ele nu au putut aduce binele atâta jinduit de cetățeni, ci doar libertatea de a păcătui, de a corupe și a fi corupt, de a–ți permite orice, inclusiv crimele cele mai oribile, ca să te îmbogățești material cât mai repede. Așa migrația transfrontalieră și traficul de ființe umane, alcoolul și aroganța, ateismul și injustiția, crimele economice și teribilismul democratic (iată, a venit și pentru omul simplu,

care își decide acum prin vot colectiv viitorul, timpul lui „vsio pozvoleno" (totul este permis), pronosticat de Dostoevski), prostituția fizică dar și cea morală etc., etc. (nu este locul aici să arătăm tot tragismul tranziției de la totalitarismul comunist de tip sovietic la democrație) au devenit stări comune pe ambele maluri ale Prutului. Întâmplător sau regizat, românii se manifestă și prin aceste stări, oricât de penibile și de nedorite ar fi. Asta fiindcă tocmai Globalizarea scoate în evidență salturile creșterii și descreșterii lumii (ca pe falanga de os de la Cuina Turcului, de peste 12.000 ani – Vartic, [54], în Coloana lui Brâncuși sau în mai puțin cunoscutul tratat al lui Dimitrie Cantemir despre creșterea și descreșterea Imperiului Otoman [35]), imposibilitatea progresului continuu (spre care aspiră teoria tratatelor politice) și chiar a pretinsei evoluții prin salturi. Imposibilitatea „progresului mistic", despre care vorbea la începutul secolului XX și Constantin Rădulescu Motru [36] aflat în dispută științifică și publicistică aprigă cu „iraționalitatea naționalistă" a lui Nicolae Iorga [37] se topește până la urmă în misterul ființării universale din care, până una alta, poporul român face parte. Inclusiv cel care trăiește în spațiul pruto–nistrean, ba inclus, ba scos de cinismul geopolitic din granițele statului român.

III

Între 1806 și 1812, așa cum arată într–un excelent studiu George Ciorănescu [10], marile puteri europene au încheiat mai multe tratate din care nu a lipsit soarta Moldovei și Țării Românești. Lipsită aproape totalmente – după mazilirea cantemireștilor la Harkov și uciderea lui

Constantin Brâncoveanul și a copiilor săi la Constantinopol – de o clasă politică sau de una economică cât de cât răsărită, care să–i reprezinte anume în acea epocă tulbure, soarta românilor se decidea așa de parcă românii trăitori pe toți versanții Carpaților, inclusiv până la Nistru, erau niște simple cărți de schimb. Tratatul ruso–turc de la București, din 28 mai 1812, prin care Moldovei, adică „cealaltei Valahii" i se mai lua (după ocuparea Bucovinei de către imperiul Austro–Ungar) o parte din teritoriul ei natural, partea răsăriteană, dintre Nistru și Prut, nici măcar nu a fost vizat de vreun reprezentat al Moldovei de atunci, locuită numai de sedentari români. Moldova nici nu avea domnitor în anii 1806–1812 (după „demisia" lui Alexandru Moruzi), ci un fel de guvern vremelnic numit, în fond, tot de Rusia, care și ocupa de pe la 1789 ambele principate în încercarea de a opri expansiunea revoluției franceze spre Imperiul Rus și posibila conexiune franco–turcă. În acele timpuri principatele românești de la gurile Dunării parcă nici nu existau. În opinia imperialilor de la Viena, Constantinopol, Paris sau Sankt–Petersburg în statele valahe existau doar niște boieri sărăntoci și niște țărani și ciobani, cu toții analfabeți (din punctul de vedere al alfabetizatorilor europeni), fără a fi reprezentați în vreun fel, măcar cultural, pe harta lumii. Să mai amintim, așa cum arăta și profesorul Mircea Păcuraru ([38], p.193) că anexarea Basarabiei prin tratatul ruso–turc de la 28 mai 1812 „era fără valoare și nulă ca drept, căci Turcia nu avea drepturi teritoriale asupra pământului românesc".

Cu toate astea tocmai în acele timpuri, să nu uităm că era vorba de vremurile lui Pascal, Voltaire și Kant, în principatele române s–a tradus în română Biblia și Istoriile lui Herodot, aproape întreaga Filocalie, iar la schit

și la mănăstire viața religioasă atingea o profundă viață spirituală, necunoscută în cealaltă Europă. Măsura spiritualității dinaintea anului 1846 poate fi opera mitropolitul moldovean Veniamin Costachi, apoi și a celui muntean, Grigorie Dascălul, care au tradus și tipărit (inclusiv în timpul lungilor lor nevoințe forțate în Basarabia ocupată de Țar, rămase mai mult necercetate) nenumărate cărți ortodoxe, de temelie pentru boom–ul politic, lingvistic, cultural, istoric și metafizic de la 1848 (Păcuraru, [38]). În lumina acestei munci spirituale uriașe, deși anonime, pașoptiștii nu ne mai apar ca niște semănători, ci ca harnici culegători și cosași. Limba română vorbită de țărani și păstori, dar mai ales extensiunea ei cultă din schit și mănăstire, a permis elitelor românești să anticipeze prin opera lor cultural–științifică descoperirea cântecelor bătrânești, adevărate epopei metafizice, acelea cu care fondatorii statului român de la 1859 se mândreau în toate capitalele europene. Basarabenii Alexandru Hâjdău, Alecu Donici, Costantin Stamati, Alecu Russo, Mihail Kogălniceanu (vezi „Dacia Literară" de la 1840) fac parte anume din această elită înaintepașoptistă. Prinosul lor la reintrarea poporului român în istoria modernă a lumii fiind atât de mare (și el este unanim recunoscut) este imposibil să scoți și străvechiul pământ românesc al Basarabiei, care i–a născut, din harta devenirii întregii națiuni române. Întâmplător sau nu, dar în perioada imediat premergătoare ocupațiunii rusești de la 1812, adică în timpul ocupațiunilor temporare din veacul 18, în Basarabia s–au reactivat o mulțime de schituri și mănăstiri, salba celor de pe valea Ișnovățului, Culei și a Ikelului fiind cea mai impunătoare. La Butuceni (vechime paleocreștină), Căpriana (1420), Suruceni (1785) Condrița (1783), Vărzărești

(1420), Hâncu (1678), Răciula, Frumoasa (1804), Curchi (1773), Hârbovăț (1730), Hârjauca (1740), Hirova (1805), Tabăra (1779), Țigănești (1725), dar și în vechile schituri și mănăstiri de pe malul Nistrului – Rudi, 1777, Călărușeca (1782), Cosăuți (1729), Cușelăuca (1786), Dobrușa (1772), Japca (sec. XVII), Saharna, 1776, Horodiște–Țipova (cel puțin sec. XII) – [39] – viața monahală a avut o intensitate maximă tocmai în acele vremuri tulburi din secolul XVIII. Mărturie a acestei minuni dumnezeiești ne stă și reconstrucția mănăstirii rupestre de la Horodiște (actuala Țipova) din 1765 [26], dar și construcția rapidă a unor noi biserici de lemn în toată Basarabia. Proiectul lor, deși de sorginte moldovenească, așa cum se vede în fotografia bisericii de la Cornova, expusă de Paul Mihail în parcul central din Chișinău [40], a fost armonizat cu pridvorul brâncovenesc, iar asta dă o splendoare anume vieții spirituale din Basarabia înainte de venirea politică a episcopilor ruși (care au înlocuit majoritatea vechilor biserici de lemn cu noi construcții de piatră).

Ocupând ilegal Basarabia în 1812 rușii au găsit aici o populație preponderent românească – 419.240 români (86%), 30.000 ruteni (6,55%), 19.130 evrei (4,2%), 6.000 lipoveni (1,2%), 1.207 găgăuzi (0,25%), 1.200 bulgari (0,25%) (vezi comentariile la datele recensământului rusesc din 1817 în [38], [41]). De–a lungul anilor, așa cum se vede și din recensământul din 2004 organizat de guvernarea comunistă a Republicii Moldova, care a atestat aici aproximativ 80% de români (moldoveni), s–a schimbat radical doar structura ne–românilor, nu și cea a românilor. Însă, așa cum s–a demonstrat deja cu numeroase documente, inclusiv prin Declarația de Independență a Republicii Moldova din 27 august 1991, cei care au fost

maltratați fără milă în aceste condiții demografice au fost anume etnicii români, majoritari. Faptul că ei nu au răspuns la teroare cu anomalii rasiale sau șovine demonstrează miracolul ființei românești, sedentară, casnică și creștină, de o bunătate proverbială, dar și cinismul și lașitatea ocupanților care i–au ucis sau trimis ca pe animale în Gulag după 28 iunie 1940 sau 23 august 1944 mai ales pe români. A vorbi despre existența în Basarabia a unui multiculturalism „crestomatic... mozaical" în aceste condiții – ale genocidului rusesc din secolul XIX sau al celui comunist de după 1940, orientate mai mult împotriva populației românești – așa cum a arătat președintele RM, Vladimir Voronin, la 11 februarie 2008, în cadrul lucrărilor Conferinței Internaționale de la Munchen referitoare la politica securității, este cel puțin nepoliticos.

Să reamintim aici că mitropolia Iașilor pierdea în Basarabia după 28 mai 1812 „12 protopopiate, peste 775 de biserici parohiale, dintre care 40 de piatră, una de cărămidă, iar restul de lemn" (Păcuraru, [38], p. 196). Bisericile de lemn erau, cum bine se știe, o acomodare la atacurilor necontenite ale nomazilor necreștini, care, fie că le prădau, fie că le ardeau cu totul, nu ar fi tolerat nici zidirile de piatră, mult mai costisitoare. Localnicii reconstruiau imediat bisericile arse, pe aceiași vatră, după plecarea năvălitorilor, astfel realizându–se și modernizarea lor arhitectonică necontenită după modelul marilor construcții de piatră de la Putna, Neamț sau Iași. Practic sub fiece biserică veche din Basarabia se descoperă urmele unor construcții sacre mult mai vechi, unele având, cu certitudine, și vechime apostolică.

De altfel tocmai acest aspect de vechime ortodoxă românească în Basarabia îl ascunde Biserica Ortodoxă

Rusă, atunci când pretinde că Basarabia face parte din teritoriul ei canonic de după 1812. Cât de tristă este această fundamentare politică se vede și din înaltele decorații pe care comunistul Vladimir Voronin le tot primește de la patriarhul rus Alexei al II–lea. Dacă e să urmăm logica fundamentală a ortodoxiei, expusă chiar la 29 ianuarie 2008 de către mitropolitul Kirill [17], una din cele mai luminate fețe ale ortodoxiei, efortul major al misiunii ortodoxe în Globalizare este să le arătăm oamenilor „libertatea de a nu păcătui", sau „libertatea de a se păzi de rău". Or, răul comunist, mai ales cel instaurat în Rusia de către Lenin și Troțki în toamna anului 1917, este unul de cumpănă nu doar pentru ortodoxia sau statalitatea rusă, ci pentru întreaga umanitate. În urma acțiunii acestui rău au fost uciși zeci de milioane de oameni, majoritatea dintre ei creștini ortodocși, au fost arse și explodate majoritatea bisericilor și mai toate mănăstirile din fostul Imperiu Rus. Cum se poate, așadar, să decoreze Biserica Ortodoxă Rusă pe un om, fie el și președinte al RM, care de mai multe ori pe an se închină public anume lui Lenin și face paradă, mai ales electorală, din această închinăciune în fața răului celui mai îngrozitor care a dus aproape de dispariție întreaga ortodoxie rusă? Adorarea „ortodoxă" a răului comunisto–bolșevic la începutul anului 2008, manifestat în Basarabia de către V. Voronin, nu este cumva un rău mai mare decât răul bolșevic în sinea lui? Tihnitele schituri și mănăstiri basarabene, acelea care poartă în aerul lor sufletele tuturor călugărilor nevoitori dinainte și după 1340, dinainte și după 1812, dinainte și după 1940, dinainte și după 1991, au un singur răspuns a această întrebare. Basarabia este ținut canonic ortodox nativ de la începutul creștinătății. Dar tot de atunci ea este și pământ nativ românesc.

IV

Deși pare de necrezut, dar poporul analfabet al românilor, care la 1812 era parcă inexistent pe harta Europei, dădea către 1850 câteva opere poetico–metafizice anonime remarcabile, cum ar fi cea despre rezidirea sacrificială a unei vechi construcții sacre, cea despre relația dintre *cosmosul liturgic* (Mircea Eliade) și om, cele, de un misticism cutremurător, despre relațiile dintre bărbat și femeie (Vidra, Mihu Copilul, Brumărelul, Kira), sau cele în care apărarea sacrificială a hotarelor, elementul–cheie al ființării sedentare, (Toma Alimoș, Doncilă) reprezintă unicul drum spre mântuire al eroilor acelor timpuri. Ciclul Bourului, Cerbului, Dulfului (peștelui) în care sacrificiul animalului sacru în perioada dacică a fost preluat, cu inteligență majoră, în perioada creștinării (sfinții părinți ai acelor timpuri au preluat și ei simboluri mai vechi cum ar fi peștele, treimea, cultul soarelui și a Lunii, etc.) sau cel al Balaurului, reprezintă arhetipuri–cheie ale creștinismului românesc. Importanța acestor opere în Globalizare s–ar putea să fie chiar mult mai mare decât pentru timpurile când au fost create sau culese pentru uzul de la 1848.

Misterul apariției și prezenței necontenite a acestor capodopere în spațiul pruto–nistrean, faptul că ele au fost culese și arhivate chiar de Academia de Științe a fostei RSSM (aflată sub totală dominație politică), demonstrează cât de puternic a fost și este spiritul românesc în Basarabia. Faptul că doina și hora, jocurile de copii și descântecele, teatrul de Anul Nou și cel al nunții, botezului, îngropăciunii, obiceiurile calendaristice (de Paște sau Crăciun), arhitectura casei și felul de a lucra pământul (inclusiv în perioada comunistă) au făcut și fac parte din

structura de manifestare a poporului român din Basarabia și Bucovina (trebuie să accentuăm numaidecât acest lucru) demonstrează cât de iresponsabilă și amorală este insistența *globalizarilor* geopolitici de a rupe Basarabia din contextul românesc și a de o transforma într–o rană mereu sângerândă a Europei. Fiind o rană estică a hotarului natural românesc, ea se va spiritualiza necontenit și în viitor, așa cum s–a spiritualizat și în trecut, și va lua forma unor remarcabile opere artistice, religioase, științifice sau politice, așa cum s–a și văzut în opera recentă a basarabenilor Paul Goma, Eugen Coșeriu, Eugen Ureche, Grigore Vieru, Mihai Cimpoi, Dumitru Matcovschi, Valeriu Cupcea, Ion Ungureanu, Alexandru Moșanu, Nicolae Costin, Nicolae Sulac, Ion Hâncu, Gheorghe Postică etc. (dăm numai câteva pilde). Așa cum întreaga ortodoxie românească nu poate fi concepută fără opera mitropoliților basarabeni Iosif Naniescu, Gurie Grosu, Antonie Plămădeală, Nestor Vornicescu (iar recent și a lui Savatie Baștovoi [39]), tot așa și Basarabia este, vorba lui Eminescu, „o chestiune de existență pentru poporul român". Dispariția strajei de la hotare, și Basarabia este un asemenea hotar, așa cum ne învață cântecul fundamental al lui Grigore Leșe (Bucovina, plai cu flori), va aduce pieirea țării noastre. Această pieire, privită chiar și dinspre centrul de stăpânire prin haos a lumii, acum nu ni se poate întâmpla tocmai fiindcă spiritul creator al neamului românesc lucrează vârtos în Basarabia. Iar viitorul, cum se știe, este la voia Dumnezeu. Nu a omului.

În acest context noi îndrăznim să comparăm ființial opera iluminiștilor francezi cu cea a luminătorilor români din secolul XVIII și prima jumătate a secolului XIX, inclusiv a celor anonimi. Ce reprezintă, de pildă, *Tartuffe?*

Este critica vehementă a unei societăți secularizate și industrializate care nu mai are repere morale. *Tartuffe,* ca și *Rinocerii* lui Eugen Ionesco de mai târziu, pun, însă, cel puțin în planul cercetării metafizice, și problema secularizării fundamentelor morale care au permis răului să transforme întreaga societate în rinoceri sau Tartuffi. Fiind vorba de un rău fundamental, care în globalizare este multiplicat cu viteza comunicării electronice, de un rău care mutilează de multe ori incurabil fața omului, cel puțin elitele politice ale lumii trebuie să pună și problema securizării acelor fundamente (pentru a păzi întreaga umanitate de anihilarea totală printr–un simplu act terorist, posibil acum datorită tehnologiilor și nanotehnologiilor). Spiritul românesc a prevestit aceste dezastre încă în Evul Mediu, le–a descris în opere poetice remarcabile – fie și anonime, cum este „Monastirea Argeșului – și a propus și unica soluție care ne mai poate salva înainte de venirea Zeului despre care vorbea Heidegger în 1967 [40]. Această soluție este rezidirea (mistică și sacrificială) a vechilor ziduri sacre. Bourul negru din colindă, dar și Negru Vodă din baladă reprezintă la români reperele arhetipale ale necesității imperioase de rezidire a vechilor ziduri sacre, părăsite sau neisprăvite în timpurile de cădere și prăpăd ale ființei umane. Privite prin prisma celor două războaie mondiale și a cataclismului de sorginte ateist–comunistă din secolul XX, aceste timpuri de prăpădire a ființei omenești se văd ca perioade de cădere ce urmează unor perioade de înălțare (spirituală, dar și economică). Noua ordine „bună” a lumii, acest NEW AGE de care se face acum atâta paradă, nu poate veni, însă, fără aplicarea algoritmului românesc – *rezidirea sacră* a lumii, inclusiv prin *rezidirea sacrificială* a sanctuarelor apă-

rute misterios încă de la ivirea omului actual pe pământ acum 40.000–50.000 de ani [54].

Bourul negru sau Negru Vodă sunt simboluri ale acelei vechimi, descoperite și cercetate de arheologi sub forma oxizilor de mangan din morminte sau pictura rupestră, dar și a oxizilor roșii de fier, simbol al sacrificiului Anei și în balada pe care generația Unirii Principatelor a depus–o la Paris ca mostră a excepționalei spiritualități native românești. Arheolingvistica, neglijată oarecum de arheologii contemporani, nu poate scoate din contextul cercetării nici originea antroponimicului Manole–Manuli, care are cu certitudine rădăcini în străvechiul antroponimic indo–european Manu (nume de referință și în onomastica românească), nici pe cea a Anei, soția lui Manole, sacrificată în numele rezidirii sacre a lumii. Antroponimicul Ana, iarăși, nu poate fi scos din contextul ciclului solstițial care măsoară timpul pe pământ, adică anul. Nu facem anume aici alte investigații pe acest făgaș, accentuăm numai că întregul complex al sacrificiului mistic descris anonim de tradiția românească în Cerbul, Bourul negru, Monastirea Argeșului sau Miorița a fost descoperit, cercetat și arhivat și în Basarabia, inclusiv, așa cum arătam mai sus, în perioada ei comunistă [44]. Încercarea comuniștilor și a geopoliticienilor ruși (și nu numai) actuali de a neglija trecutul și tradiția sacră, creștină și românească în Basarabia nu are sorți de izbândă tocmai fiindcă este generatoare de încă și mai mult rău, de sărăcie, umilință și subdezvoltare. Secularizarea binelui sacru are o limită peste care nici o ființă omenească nu poate trece. Însă rezidirea sacralității secularizate, începând de la o limită pe care omul nu o poate cunoaște, nu se mai poate face fără sacrificiu. Globalizarea scoate această limită și acest sacrificiu din hotarele

unei anumite etnii, structuri statale sau religii. Care va fi sacrificiul global necesar pentru rezidirea sacralităţii secularizate cu atâta înverşunare în ultimul secol, va arăta numai ziua de mâine. Aşa cum se manifestă ca hotar estic şi rană sângerândă a Europei, străvechiul pământ românesc şi creştin al Basarabiei nu poate fi scos din realitatea acelei zile.

V

Propunem ca metodă a cercetării existenţei neamului românesc în Basarabia, în condiţiile geopolitice extreme ale spaţiului pruto–nistrean, pe de o parte, existenţa (prezenţa) etno–politcă, sedentară, creştină, naturală şi absolută anume a românilor în acest spaţiu de la originile lor (mitice, arhetipale) şi până în prezent, şi, pe de altă parte, realitatea relativă a tratatelor privitoare la poporul român şi agregatele lui politice, în marea lor majoritate semnate şi ratificate fără prezenţa reprezentanţilor de jure ai românilor, prin care el s–a manifestat în modernitate începând cu lupta de la Posada, 1330. Pentru o asemenea metodă de cercetare a istoriei prezenţa doar a documentului istoric nu mai este de ajuns. Documentul istoric oglindeşte mai ales realitatea tratatelor şi corespondenţei marilor puteri geopolitice în vederea semnării unor tratate, ca urmare a unor războaie sau a unor împărţiri mai mult sau mai puţin drepte ale Europei (este vorba de poporul român ca parte fondatoare a populaţiei autohtone, creştine, a Europei). Aşadar documentul istoric, şi mai ales hermeneutica istorică, trebuie să fie completat, şi de multe ori în mod obligatoriu de cultura materială şi spirituală

a epocii cercetate, în special de documentul arheologic, lingvistic, etnografic, arhitectonic, economic, cultural, religios. Cercetarea sociologică românească, denumită și monografia românească, fondată în perioada interbelică de profesorul Dimitrie Gusti și experimentată mai ales în Basarabia (la Cornova, în primul rând) și–a demonstrat vivacitatea anume pe acest segment al investigației științifice. Alături de Gusti la acele monografii basarabene au participat multe din cele mai luminate minți ale acelei epoci (și cu adevărat o putem numi epocă), cum ar fi Mircea Vulcănescu, Traian Herseni, Anton Golopenția, Henri Stahl, Petre Ștefănucă, Nicolae Moroșan și mulți alții (Șoimaru, [45], Gusti, Bădina, [46]).

Această participare, alături de manifestările culturale, cercetările din arhive sau investigațiile prin călătorii ale unor Nicolae Iorga, George Enescu (vezi concertele lui Enescu de la Chișinău dinainte și după votarea Actului Unirii din 27 martie 1918), Lucian Blaga, Mihail Sadoveanu, Onisifor Ghibu, Mircea Eliade și mulți alți mari români, demonstrează că părăsirea Basarabiei după 1812 sau 1940, ba chiar și sacrificiul ei de către Consiliul de Coroană în iunie 1940, nu a fost niciodată definitivă. Mai ales că poporul român nu a părăsit niciodată acest străvechi ținut românesc, așa cum, de pildă, au părăsit sârbii provincia Kosovo. Este drept, pentru a nu fi nimiciți cu totul sau strămutați de Stalin în „Siberii de gheață" românii din Basarabia s–au lăsat parțial mancurtizați (zombificați) de fostul regim comunisto–bolșevic. După 1989 această mancurtizare a stopat accesul lor imediat spre contextul românesc (și european prin excelență) și a păstrat la guvernare în noul stat Republica Moldova un produs comunist osificat, agramat și iresponsabil. Totuși șede-

rea lor, a românilor, în spațiul pruto–nistrean este, vorba justiției actuale, irevocabilă. La 27 martie 2008, când se împlinesc 90 de ani de la votarea Actului Unirii Basarabiei cu Patria Mamă, istoria nu mai poate fi rescrisă în sensul lichidării poporului român din Basarabia cu ajutorul tratatelor vechi și noi, inclusiv cu a celui de la 23 august 1939 sau a celui din 10 februarie 1947, care este tot o consecință a pactului dintre Hitler și Stalin.

Destinul tragic sau luminos al umanității nu a fost și nu este unul care poate fi proiectat progresiv sau evolutiv. Marile imperii, ca și mai micile structuri etno–politice au parte de creștere și descreșteri, ba chiar de dispariții totale din istorie. Despre ele ne vorbea Miron Costin înaintea „Divanului", „Istoriei ieroglifice" sau a „Creșterii și descreșterii imperiului otoman", scrise de Dimitrie Cantemir tocmai în timpul când renascentismul și enciclopedismul european încerca să demonstreze contrariul. Istoria politică a lumii este palidă în fața misterului universal al ființării și pe acest domeniu Basarabia, prin sacrificiul ei, a dăruit poporului român un viitor la care alții nu pot nici aspira. Fiindcă este bazat pe „măreția mistică a trecutului", dar și pe devenirea mistică a viitorului, sacrificarea Basarabiei atât pe altarul geopolitic de la gurile Dunării, cât și pe cel național, nu mai ține de actele revocabile ale omului, ci de ziua de mâine a întregii Europe.

În același context, după opinia noastră, cercetarea domniei lui Ștefan cel Mare și Sfânt doar în baza documentelor scrise sau a faptelor sale politico–războinice, fără punerea în metodă și a arhitecturii și picturii preafrumoaselor biserici construite de el, este înșelătoare și irelevantă. Fără arhitectura Putnei, Pătruțului, Voronețului sau Neamțului (adevărate replici și la arhitectura

genială a lui Bruneleschi, dar această provocare face parte din altă cercetare) domnia lui Ștefan cel Mare și Sfânt și locul românilor în civilizația europeană nu poate fi nici cercetat științific, nici conștientizat, hai să folosim un termen recent de uzură, corect. Mai mult, așa cum au demonstrat Maria Magdalena Szekely și Ștefan Gorovei [47], s–ar putea ca cercetarea unor documente arheologice aflate la mare distanță de principatele românești, cum ar fi ruinele regatului de Mangop sau simbolistica Asăneștilor, să ne dea mai multe piste de înțelegere corectă a lungii domnii a lui Ștefan cel Mare (după o perioadă de atrocități apocaliptice realizată de fiii și nepoții lui Alexandru cel Bun), decât puținele documente istorice (epuizate încă în perioada interbelică a secolului XX). În aceeași ordine de idei, cercetarea documentelor ezoterice pe care le elabora, de pildă, Nicolae Milescu pentru uzul personal al Țarului Rusiei, s–ar putea să deschidă și noi piste de cercetare a prezenței tragice a fiicei lui Ștefan cel Mare și Sfânt la curtea lui Ivan al III–lea. Tot așa, cercetarea istoriei principatelor române nu poate trece cu vederea algoritmul politic al renașterii regatului dacic (al unui stat unitar al tuturor românilor), apărut odată cu unirea realizată de Mihai Viteazul, apoi prezentă și în acțiunile politice ale lui Dimitrie Cantemir, și în cele ale cuplului Ecaterina–Potemkin, și în opera generației Marii Uniri de la 1918. (În vederea realizării acestui deziderat politic nu doar Dimitrie Cantemir s–a căsătorit din interes cu Casandra Cantacuzino, fiica domnitorului muntean Șerban Cantacuzino, cel care a comandat traducerea în română a Bibliei, ci, mai înainte, și Ștefan cel Mare și–a luat de soția pe Voichița, fiica lui Radu cel Frumos, nepoata lui Mircea cel Bătrân, așa ca fiul lor, Bogdan al III–lea, ca și

Antioh Cantemir – de pildă – să aibă dreptul la coroana principatelor unite).

Nu putem trece cu vederea în această cercetare nici proiectul dacic al Ecaterinei. Marele kneaz Grigori Alexandrovici Potiomkin–Tavriceski, unul din cei mai luminați ruși ai tuturor timpurilor, s–a pregătit (sau a fost pregătit de Rusia) pentru a fi viitor rege ortodox al Daciei. El a murit în condiții neelucidate, pe un deal de lângă Nisporeni, în Basarabia, în anul 1791, când, îmbolnăvindu–se pe neașteptate, a decis să părăsească stafful lui din Iași și să plece la Nicolaev, orașul abia fondat de el la gurile Niprului. Despre el Ecaterina a II–a a spus: *„Он был мой дражайший друг... человек гениальный. Мне некем его заменить!”* („Mi–a fost cel mai scump prieten... un om genial. Nu am cu cine să–l înlocuiesc!”)

Moartea misterioasă a kneazului Potemkin nu a întrerupt realizarea proiectului bizantin al Rusiei, dar, pentru acel moment istoric, proiectul restaurării regatului dacic a fost amânat. Ceilalți mari generali ruși ai momentului, – Riumanțev, Suvorov, Kutuzov – care s–au manifestat tot în timpul campaniilor din Crimeea și Principatele Române au continuat „opera” acestui mare om politic rus, care a reușit la 1789 ocuparea Moldovei până la Siret. De cealaltă parte a Siretului el s–a ciocnit atunci cu armatele împăratului austro–ungar, tocmai acela căruia Ecaterina a II–a îi scria în 1782 despre intenția de a refonda „în Basarabia, Moldova și Muntenia” vechiul regat dacic. Asupra acestor intenții și documente a atras atenție la timpul lui și Nicolae Densușianu (în „Revoluțiunea lui Horia”), dar după episodul de la 1889 (ce coincidență bizară cu dispariția lui Eminescu), exact peste o sută de ani

după „ocuparea Moldovei până la Siret”, cercetarea acestor împrejurări de către genialul istoric nu a mai fost posibilă.

Interesant este că la o altă fractură a istoriei românilor, la 28 iunie 1940, armata lui Stalin, deși una comunistă, a fost întâmpinată de comuniștii din Basarabia cu placarde pe care scria „Vrem Moldova până la Siret!”. Chiar să nu fi știut Siguranța românească de scrierea acestora (și a altor placarde) anume pe teritoriul României, înainte de 28 iunie 1940? Chiar să fi trecut neobservată vânzoleala celulelor comuniste din toate orașele și târgurile Moldovei dinaintea acestei date fatidice? Chiar să nu fi venit nici un raport de la ofițerii de informații de pe teren despre pregătirea bâtelor, banderolelor, pistoalelor de către bandele de comuniști? Chiar așa de mare să fi fost secretul serviciilor secrete ale lui Stalin că și Pantelimon Halipa a aflat în ultimul moment de invazia sovietică? Chiar nu s–a putut feri de această invazie măcar arhiva Basarabiei, mai ales cea de la mitropolie, seifurile băncilor și depozitele armatei române? Chiar nu s–au putut feri de destinul lor tragic marii oameni ai Basarabiei, arestați atunci de comuniști și condamnați la moarte în Gulag, cum ar fi Vasile Gafencu, Theodor Neaga, Constantin Bivol, Petre Ștefănucă și mulți alții? Chiar nu vede corectitudinea politică de azi că la tribuna improvizată care a salutat intrarea Armatei Roșii în Basarabia stăteau la loc de cinste ofițerii CC? La toate aceste întrebări – și la multe altele – a răspuns magistral, cu o mulțime uriașă de documente, basarabeanul Paul Goma în „Săptămâna roșie”. Întâmplător sau nu, dar anume Paul Goma a fost înaintemergătorul alungării comunismului din România, așa cum toată Basarabia, prin marile acțiuni intelectuale și populare din 1988–1989 a stat la originea anihilării comunismului rusesc și a dezmembrării URSS.

Este, așadar, de–a mirării că numeroșii istorici autohtoni și străini trec ușor cu vederea realitatea înrudirii politice a principilor români în vederea restaurării vechiului regat dacic (sau măcar a unui stat centralizat al tuturor românilor), prezent nu doar în viața și opera lui Dimitrie Cantemir, ci și în alte fapte și documente ale multor oameni politici influenți ai vremii. Nu poți să nu observi că începând de la acțiunile militare ale primului voievod român recunoscut internațional după o strălucită acțiune militară (acestea erau actele de recunoaștere diplomatică ale timpului), este vorba de Basarab I, idealul politic de unificare a tuturor knezatelor românești într–un singur stat a fost viabil tot timpul. Faptul că nu s–a realizat anume atunci, la 1330, sau în timpul când Ștefan cel Mare a cucerit de nenumărate ori Muntenia, ține mai repede de necesitatea imperioasă a supraviețuirii neamului românesc, aflat la cel mai instabil hotar european, prin mai multe construcții statale, unele rudimentare, și, mai ales, prin cedarea unor părți din teritoriul național pentru satisfacerea poftelor de moment ale cuceritorilor (în marea lor majoritate nomazi, migratori). Basarabia, partea dintre Nistru și Prut a spațiului natural, de geneză, a poporului român, a avut parte de cele mai multe ori de acest destin. Consecințele cedărilor sau ocupărilor cu forța a Basarabiei (cum arătam mai sus, la 1812 nimeni nu i–a întrebat măcar pe câțiva boieri români dacă vor să cedeze Basarabia) au fost în majoritatea cazurilor tragice, adevărate catastrofe și genociduri, pentru românii de aici. Cu toate astea, deși porecliți de mai toți istoricii străini (din lipsa documentelor arheologice, de care dispunem acum cu prisosință) drept huni, slavi, cumani, unguri, pecenegi, mongoli, tătari, ucraineni sau ruși, deși infiltrat cu elemen-

te lingvistice și de habitat al acestor migratori, la deschiderea firească a porților etno–culturale, neamul românesc reapărea tot sedentar, casnic și creștin în Basarabia ca prin minune (fapt reprezentat genial de preotul Alexe Mateevici în „Limba noastră"), vorbitor de curată limbă românească, păstrător al vechilor tradiții sedentare și creștine ale neamului românesc.

Dacă urmărești hărțile Europei de la apariția lui Attila în Europa Centrală și de Răsărit până la plecarea mongolilor de aici s–ar părea că acest neam românesc nici nu avea cum să apară pe la 1330–1360 atât de puternic în istoria politică a Europei, mai ales cu evidente urme geto–dacice în patrimoniul său economic și spiritual. Basarabia, spațiul dintre Nistru și Prut, denumit așa de strategii ruși, dar în urma unor realități toponimice prezente la Gurile Dunării încă din timpul lui Basarab I, ca părți ale statului Basarabilor munteni, deși pare o excepție, este un exemplu solid de rezistență sedentară a neamului românesc în condițiile nelămuritelor încă migrații mesianice, economice sau prădătoare ale diferitelor seminții nomade care au devenit mase critice de acțiune militară și politică în imensitatea Câmpiei Ruse, întinsă și azi de la Nistru și până la Oceanul Pacific. Denumit în Evul Mediu și „al doilea drum din varegi la greci", Nistrul a fost și rămâne, cum demonstrează relevant conflictul transnistrean, cel mai important hotar al civilizației europene și sângerarea lui și în Globalizare, este, cu certitudine, un semn de foarte prost augur pentru Europa. Sărăcia lucie a românilor de aici, ca și în trecutele timpuri, fiind foarte puțin atractivă pentru prădătorii nomazi ai Globalizării, ținta penetrării acestui hotar nu este Basarabia cea totalmente lipsită chiar și de zăcăminte naturale. Cu cele 9.000 de km de

drumuri stricate, infrastructurile sale sanitare și educaționale rudimentare, apele freatice otrăvite pentru o sută de ani înainte, lefurile de mizerie pe care economia de corupție a comunistului V. Voronin le aplică cetățenilor RM, Basarabia, nu poate fi nici într–un fel atractivă pentru nomazii de la începutul mileniului III decât pentru un eventual teatru de război. Ținta lor, ca și în Evul Mediu timpuriu, este Europa de Apus și acest deznodământ nu este tragic pentru poporul român. Ci pentru cel francez, german, englez, italian, spaniol, polonez și, mai ales, așa cum arată istoria, rus.

VI

La finele anului 2007 editura „Vicovia" din Bacău a scos o nouă carte a profesorului ieșean Ion Nuță – „Limbă și cultură românească în Basarabia". Ion Nuță este cunoscut drept un cercetător atent al operei lui Alexe Mateevici, a și editat academic opera poetului și în România, și în Republica Moldova. Cartea apărută la Bacău, deși răspunde unei diversiuni politice, este rezultatul unei cercetări lingvistice fundamentale ale fenomenelor periferice ale limbii române, atât pentru contextul neologizării limbii vorbite de poporul nostru, cât și pentru cel al încercărilor, venite pe parcursul ultimelor 2 milenii mai ales dinspre est, de a–l scoate din istorie. În studiile adunate în carte se demonstrează riguros că limba română nu doar a rezistat presiunilor neologizatoare și geopolitice (geopolitica, în fond, fiind încercarea necontenită a migratorilor de a fundamenta cucerirea noii patrii), ci a devenit, prin trăinicia fundamentelor sale lexicale și gramaticale, prin capacitatea

uriașă de a se adapta armonios noilor provocări și bifurcări ale civilizației, generatoare de noi și spectaculoase produse lingvistice, atât în planul exprimării științifice, artistice sau religioase, cât și în cel al manifestărilor sociale, politice sau tehnologice. În acest sens fenomenele periferice ale limbii române, întâmplate, așa cum arată autorul, mai ales la hotarele poporului român (deși în Globalizare ele se manifestă și în zonele centrale, inclusiv la București și în alte orașe mari ale României sau în zone ale lumii unde milioane de emigranți români caută un trai mai bun), au constituit și adevărate cetăți ale limbii române (de multe ori confundându–se parcă cu cetățile reale de pe malul Nistrului), și zone în care limba română și–a demonstrat trăinicia și capacitatea de a exprima fluxurile și refluxurile civilizatorii, dar și pe cea de a reprezenta cultura și civilizația românească în orice împrejurare a manifestării umanului. Anume în acest sens, ”Limbă și cultură românească în Basarabia”, descriind aria de răspândire a poporului român dincolo de hotarele sale politice, ne arată și trăinicia acestor hotare, dar și faptul că anume ea este adevăratul scut de apărare al limbii noastre. Dispariția acestui scut va fi și începutul dispariției limbii române și a statului român, așa cum a intuit Mihai Eminescu.

Activ în orice clipă, inclusiv în perioadele de însângerare ale istoriei, scutul limbii române de la hotare păstrează și întărește tradițiile poporului român, îl mobilizează benefic pentru a răspunde provocărilor care, vorba Evangheliei, vin oricum, și pentru a se adapta, inclusiv prin asimilarea unor termeni străini, la noile condiții sociale și tehnologice ale lumii. Necesară lingvistului, filosofului, istoricului, dar, mai ales politicianului, această carte poate fi și un dicționar de reprezentare al poporului

român în mediile diplomatice ale lumii, și cărămidă la temelia noii României, pe care ne–o impune mereu și vechea limbă română, și noua lume (care, cel puțin pentru contextul dezastrelor, nu mai poate fi interpretată ca o evoluție, ci, poate, doar ca o acomodare). Basarabia, fiind cea mai răsăriteană provincie românească, cuprinzând împreună cu Bucovina, așa cum arătam mai sus, ca un scut, hotarul nostru de est, fiind și sacrificată de–a lungul istoriei atât de instinctul de supraviețuire al principatelor și statului român, dar și de cinismul nomazilor, este hotarul pe care limba română nu l–a părăsit niciodată. Chiar dacă a fost obligată, uneori prin teroarea Gulagurilor, alteori prin umilința simplei dorințe omenești de a trăi în condiții de normalitate europeană, să devină și „limba moldovenească", ea nu a dispărut nici sub rușii țarului (cei care au interzis orice manifestare cultă românească în Basarabia), nici sub cei comuniști, mai odioși chiar și decât fasciștii lui Hitler. Mai mult, prin valorile culturale apărute aici fără ajutorul centrului politic de la București, uneori chiar în pofida dorinței lui, Basarabia a devenit, ca și în timpurile străvechi, și cetate spirituală a poporului român. Kogălniceanu, Russo, Hașdeu, Stere, Goma, Coșeriu, Stela Popescu (Stela de la Chiperceni) sau Mihai Cimpoi, ca să dăm numai câteva pilde de mari personalități basarabene contemporane, reprezintă deplin întreaga națiune românească. Basarabia, astfel, este modelul care demonstrează pe viu, și lucrul acesta este evidențiat magistral de domnul Ion Nuță, nu doar rezistența limbii române în condițiile de teroare ale istoriei, ci și un spațiu de dincolo de hotarele politice ale României în care au fost și sunt create, mai ales după 28 iunie 1940, mari valori spirituale românești care reprezintă întregul popor român. Tocmai

de aceea, salutând apariția acestei cărți deosebit de trebuitoare momentului actual spiritual, politic și istoric, noi punctăm mai jos pentru cititorul din România câteva repere ale Basarabiei contemporane văzute din interiorul ei, necesare pentru înțelegerea noilor provocări care se vor întâmpla cu certitudine nu doar la periferiile neamului românesc, ci și în centrul lui, nu numai în centrul actual politico–economic al lumii, ci, mai ales, la periferia ei.

VII

Miza celor care încearcă să impună întregii lumi, acum și prin noile instrumente politice și de comunicare ale Globalizării, inclusiv prin documentele și tratatele elaborate de Uniunea Europeană, Consiliul Europei, CSI, GUAM sau OSCE (pe care, din câte se știe, mai nimeni nu le respectă – vezi experiența tratatului de la Istanbul cu privire la retragerea Armatei Ruse din Transnistria) sau existența unei așa numite „limbi moldovenești" în actele oficiale ale UE – este Basarabia, străvechiul pământ românesc de la hotarul de est al poporului român, așezat geografic între râurile Nistru și Prut. Evident, pe acești „binevoitori" (noi le spunem *„globalizari"*) ai „poporului moldovenesc și ai limbii moldovenești" nu–i interesează deloc unitatea fără dialecte a limbii române, puterea sau vechimea lexicului și gramaticii limbii române vorbite la vest și la est de Prut. Acest fapt era conștientizat nu doar de Mihai Eminescu sau, ceva mai înainte, de generația de intelectuali de la 1848, ci și de monahul de la schit în secolul XVIII, și de către cei care au decis traducerea Bibliei la București (și cu eforturile moldoveanului Nicolae Miles-

cu), și de cei care au schițat încă pe la 1340–1370 pentru construcțiile de cult ortodox românești una din cele mai frumoase arhitecturi din Europa.

Tartuffii autohtoni pot să vorbească și cu rime din Eminescu, și cu metafore din balade, și cu expresii argotice românești, dar să susțină în același timp că cei care se exprimă în Basarabia în limba lui Eminescu, nu sunt români. Nici chiar unitatea tradițiilor economice și a celor de habitat social, sau cea a manifestărilor folclorice calendaristice și religioase, nici chiar portul popular sau arhitectura casei nu sunt dovezi pentru acești oameni iresponsabili că limba vorbită la est de Carpați (miza lor e pusă până una alta pe aceste spații) este limba noastră cea română (cum este definită, inclusiv ca sărbătoare națională, în Basarabia). Mai mult, ei se fac a nu vedea sărăcia lucie a cetățenilor statului creat tot de ei prin teroare și genocid pe doar o parte a Basarabiei. Pe ei îi interesează doar starea geopolitică a acestor vechi ținuturi românești, ruperea lor și din contextul european, și din cel românesc.

De aceea discuția cu privire la noua geopolitică privitoare la partea basarabeană a poporului român (practicată cu inconștiență aproape totală de mulți politicieni români și după decembrie 1989), este ruptă de actualii *globalizari* de sorginte comunisto–rusă (sic!) de realitățile politice și culturale evidente prin care se manifestă democratic românitatea răsăriteană. Așa cum s–a arătat în Declarația de Independență a Republicii Moldova, votată de parlamentul de la Chișinău la 27 august 1991, românii din Basarabia și Bucovina, deci și actuala Republică Moldova, nu pot face abstracție de actele cotropirii rusești a ținutului pruto–nistrean încă înainte de 1812 și, astfel, amânarea europenizării principatelor române (de pildă prin

regulamentele organice care impuneau șerbia în principate). Basarabia nu uită nici de Actele Politice de la 27 martie și 1 decembrie 1918, prin care s–a creat România Mare, în consens, la acel timp, cu acțiuni politice similare care au avut loc în Europa pe dărâmăturile marilor imperii. Sau de prevederile Tratatului de la Paris din 1920 care a demarcat granițele naturale ale poporului și statului român în baza dreptului istoric, economic, lingvistic, geografic etc. Încă și mai imposibilă din punct de vedere basarabean și bucovinean este impunerea „limbii moldovenești și a poporului moldovenesc" prin „uitarea" tratatului odios, criminal sub toate aspectele, încheiat la 23 august 1939 de Stalin și Hitler, care a și provocat una din cele mai mari tragedii politico–rasiale a lumii, inclusiv holocaustul comunist în URSS și cel al evreilor în zonele ocupate și de Germania nazistă, și de URSS (vezi holocaustul comunist al evreilor religioși basarabeni din 1940 realizat de Stalin și comuniști înainte de Auschwitz), despre care, nu prea înțelegem de ce, cercetătorii evrei uită să vorbească (Elena Postică, [48]) În baza acelui tratat diabolic s–a creat, prin lucrarea serviciilor secrete rusești, actualul stat Republica Moldova, nerealizat chiar și la începutul anului 2008 sub toate aspectele politice și socio–economice tocmai fiindcă și–a batjocorit până și propria Declarație de Independență. Reușind și una din cele mai ticăloase diversiuni migratorii de pe continentul european – alungarea (prin închiderea masivă a întreprinderilor și izgonirea investitorilor străini) a peste jumătate din forța de muncă activă (peste un milion de oameni din totalul de 3,5 milioane), actualul regim politic de la Chișinău (comunist, postcomunist, dar și geopolitic) se bate intenționat numai pentru legalizarea internațională a hotarelor feudei lor, a

„limbii moldovenești” (inclusiv în ediții enciclopedice europene – desigur pe bani grei – și diverse documente internaționale, unde nu este întrebat nici bunul simț, nici omul de știință) și a „patriotismului moldovenesc”, amânând reformele democratice și economice, retehnologizarea, armonizarea hărților culturale și economice ale lumii cu realitățile românești basarabene.

Păstrarea Basarabiei ca rană deschisă a Europei, ca insulă de subdezvoltare (repetăm, Republica Moldova este cel mai sărac stat european) a fost impusă guvernaților de la Chișinău imediat după declararea independenței RM. Această impunere geopolitică nu scoate vina de pe clasa politică sau intelectuală a României și Basarabiei, care s–a lăsat impusă și, după cum s–a scris de nenumărate ori în ultimii ani, chiar s–a lăsat coruptă pentru acest deznodământ. Încă odată, acum după căderea regimului criminal al comuniștilor, ciocoiul nostru autohton și–a uns botul și din banul interesului străin, și din prostirea românului simplu. Dar și acest român simplu s–a lăsat prădat și umilit fie din aroganță, incultură sau lene, fie din neputința clasei lui reprezentative de a–și asuma răspundere pentru perpetuarea interesului național românesc, devenit de la 1 ianuarie 2007 și interes european. Așa tranziția de la totalitarism la democrație s–a transformat în Basarabia, străvechi pământ românesc, și într–o rușine a Europei, și, mai ales, în una a României. Așa lupta basarabenilor pentru renaștere națională, orientată împotriva ocupației rusești și comuniste, a degenerat în ochii formatorilor de opinie de la București în naționalism, iar vectorul anticomunist al acestei lupte s–a transformat și la Bruxelles, și la Washington într–o formă primitivă de revoltă socială. Așa opoziția proromâ-

nească, anticomunistă, proeuropeană din Basarabia a fost părăsită și de „frații" politici de peste Prut, și de democrații de la Bruxelles și lăsată să se confrunte singură cu întreaga putere politico–militară și mediatică a Rusiei. Așa cei aproape o mie de tineri uciși într–o ambuscadă de trupele speciale ruse la Tighina în mai 1992 au fost prezentate în toată lumea de puternica massmedia rusă drept crime ale naționaliștilor români din Basarabia. Așa manipularea cu ajutorul mentalului comunist și a diversiunii realizate prin fărâmițarea fostului Front Popular în mai multe partide, a dus la pierderea alegerilor din 1994 de către partida democrată a Basarabiei. Fiind decisive pentru acel context, mai ales că noul stat european românesc nu avea o Constituție, acele alegeri au păstrat la putere fosta nomenclatură comunistă și au amânat europenizarea Basarabiei pe un termen imposibil de precizat la ora actuală. Marea rămânere în urmă față de UE de la 1994 s–a amplificat prăpăstios în anii din urmă atât prin convulsiile economiei, cât, mai ales, prin alungarea peste hotare a celor mai buni cetățeni. Atunci când practic toate statele din UE și America de Nord se luptă să–i atragă pe cei mai talentați tineri ai lumii, statul românesc de la Chișinău îi alungă cu cinism, iar investițiile în infrastructuri socio–umane sunt ca și inexistente. Nenumăratele strategii de dezvoltare pe care le elaborează în anii din urmă comuniștii nu țin nici într–un fel cont de uriașa rămânere în urmă a Republicii Moldova față de locomotiva UE și, ce este foarte grav, mint în continuare cetățenii despre această prăpastie tot mai mare, adevărata cauză a neintegrării RM în UE. Faptul că cercetarea științifică și dezvoltarea infrastructurilor educaționale și culturale (de pildă, ca în Rusia) este și ea scoasă din vizorul strategilor comuniști ai RM

demonstrează că așa numita „europenizare" este o nouă aberație comunistă, aruncată în ochii cetățenilor pentru ținta alegerilor parlamentare din 2009. Mai mulți formatori ai opiniei publice de la Chișinău au scris în ultimii ani că fantomaticul stat românesc dintre Nistru și Prut s–a realizat și cu ajutorul logistic al democraților apuseni, inclusiv ai celor de la București, care „nu au vrut să se implice" în timp ce Rusia se implica și se implică din plin în Basarabia. Adevărul despre această „neimplicare" va ieși, desigur, odată și odată la iveală, mai ales că rana basarabeană, fie ea a neamului românesc, fie a Uniunii Europene, va avea și tendința de se cicatriza dacă statele și națiunile europene nu se vor arunca în neant.

Președintele actual al RM, Vladimir Voronin, tună și fulgeră pe la diferite manifestări politice internaționale despre „războiul permanent al României împotriva Republicii Moldova", cheamă necontenit serviciile speciale ale RM să lupte cu pretinsa sponsorizare românească a partidelor politice care formează opoziția basarabeană. Asta în timp ce sponsorizarea rusească este de mii de ori mai mare decât finanțarea acțiunilor culturale românești din Basarabia. Zeci de ziare și reviste, posturi de radio și televiziune, organizații non–guvernamentale și fundații, universități și licee, programe sociale și o mulțime de întreprinderi (unde sunt primiți la lucru „doar vorbitorii de limbă rusă" – asemenea anunțuri împânzesc mereu Chișinăul), dar mai ales mitropolia „întregii Moldove" a Patriarhiei Ruse sunt sponsorizate de Federația Rusă pentru un scop care nu necesită prea multe comentarii și care reprezintă același vector ca și în timpul companiilor lui Sveatoslav sau Potemkin la gurile Dunării – Constantinopolul și Roma. Abia după 2030,

când, în opinia strategilor ruși, se va schimba și tehnica actuală militară, și harta hidrocarburică a lumii, și când „a treia Romă" se va instaura decisiv, în opinia lor, la Kremlin, acest vector geopolitic mediteranean, care trece acum întâmplător peste Basarabia și România, va putea fi schimbat. Asta nu înseamnă, așa cum am arătat și mai sus, că anume în aceste condiții neamul românesc trebuie doar să se pitească în ascunderea sa etnică și să nu profite, inclusiv politic și economic, de conjunctura geopolitică nefavorabilă lui. A fi la hotarul confruntărilor dintre Est și Vest, dar și la Porțile Orientului poate aduce națiunii române mult mai multe câștiguri decât statelor care stau mai departe de hotare. Dar pentru asta inteligența națională trebuie să slujească cel puțin responsabil interesul național, care absolut pentru toate statele și popoarele lumii este doar unul – supraviețuirea pentru viitor.

Bătălia pentru Basarabia, pe care la ora actuală o dă numai firava societate civilă din RM – repetăm că ea este anticomunistă, proeuropeană, dar și proromânească – este de fapt o bătălie pentru viitorul României, pentru destinul benefic al națiunii române într–un univers antropogen tot mai zdruncinat de imposibilitatea adaptării ființei umane la contextul neuman, tehnologic, al Globalizării. Faptul că mijloacele de informare în masă pot provoca printr–o simplă eroare de comunicare a informației un seism social catastrofal sau că un virus biologic necunoscut poate fi transportat și activat în doar câteva ore în cele mai mari orașe ale pământului, pe lângă alte cataclisme antropice sau naturale, demonstrează cât de aproape de o instabilitate globală este actuala civilizație. În același timp, așa cum arăta la timpul lui Alexandru Hâjdău, contextul spiritual românesc s–ar putea să fie de

folos pentru stoparea creșterii acestei instabilități până la cote imposibil de oprit de către om. Despre această stare de „point of no return" vorbea în 1967 și marele neamț Martin Heidegger („Doar un zeu ne mai poate salva!") și în anul 2008, la 90 de ani după votarea reunirii Basarabiei cu întreg poporul român, nu se întrevede nici o posibilitate de a nu–i da dreptate însinguratului neamț de la izvoarele Dunării. Deși Germania s–a reunit în urma revoluției globale anticomuniste, primejdia prăbușirii statului german este foarte aproape de prăbușirea întregii civilizații tocmai din cauza reacțiunii imposibil de știut și controlat a unor răni europene sângerânde, cum este amânarea geopolitică a reunirii Basarabiei cu România. Bătălia pentru Basarabia, deși camuflată de haosul guvernării comuniste de la Chișinău, se dă pe întregul câmp strategic european. Acest război, ascuns de ochii lumii cu pretinsul regim democratic leninist de la Chișinău, se vede cel mai bine în nenorocită viață a țăranului român din Basarabia, dar și în convulsiile, de multe ori leneșe, înfumurate sau alcoolizate, ale claselor intelectuale și politice care îl reprezintă.

Faptul că stafful logistic al bătăliei pentru Basarabia (care se dă și la ONU, UE, Consiliul Europei, OSCE și în alte organisme internaționale) se află la Moscova este arhicunoscut de toți cei care studiază sau se ocupă politic și economic de „grădina zoologică basarabeană" chiar dacă, din interes privat sau din motive de corectitudine politică, diplomații apuseni tac atunci când ar fi putut să vorbească despre Basarabia și limba vorbită de populația băștinașă a acestei multpătimite (citește – sacrificate) regiuni europene măcar în termenii diplomatici aplicați față de, de pildă, Tibet, Taiwan, Insulile Kurile sau Gibraltar.

Cei care au dezlănțuit în ultimii câțiva ani un adevărat război euro–atlantic pentru legalizarea „limbii moldovenești” și a „nației moldovenești” au realizat într–un timp foarte scurt acțiuni la care nici dictatorul Stalin nu s–a gândit. „Dicționarul moldo–român” și alungarea prin sărăcie din Republica Moldova a păturilor intelectuale (inginerii, medicii, profesorii, agronomii, juriștii etc., care au inițiat și condus mișcarea anticomunistă, democratică și de renaștere națională din anii 1989–1991), coruperea economiei, dar și coruperea politicienilor, a funcționarului public, a clasei superioare a profesorilor și oamenilor de știință etc., etc., a culminat încă în 1995 cu batjocorirea „Declarației de Independență” din 27 august 1991, și încercarea (trebuie să o numim așa cum este – disperată) – de a impune românilor din Basarabia și Bucovina altă geneză decât cea pe care o demonstrează cercetarea științifică a istoriei românilor în spațiul pruto–nistrean. Tot această grupare, că este condusă de la Moscova, că din vreun centru cominternist al lumii, asta mai că nici nu mai are sens să aflăm, încearcă să convingă opinia publica internă și externă că pactul Ribbentrop–Molotov a fost îngropat și de războiul dintre Hitler și Stalin, început de Hitler la 22 iunie 1941, și de tratatul biruitorilor din 10 februarie 1947 (Socor, [49]).

Straniu este că acești binevoitori uită să ne spună că poporul german nu a ținut cont de tratatul din 10 februarie 1947 și s–a reunificat așa cum i–a dictat interesul lui național. Și mai straniu este că tot ei uită să ne spună care era vina poporului român la 23 august 1939, când s–a decis distrugerea Regatului românesc prin acțiunile militare din vara anului 1940, deci înainte de începerea războiului dintre comuniștii sovietici și naziștii lui

Hitler. Toate astea se mai îmbracă, în ritmuri galopante, cu teoria aberantă a apariției în secolul XIV a „poporului moldovenesc", un popor de migratori, altul decât poporul român, sedentar și creștin.

Astfel, la 6 iulie 2007, un grup de istorici și arheologi din Federația Rusă, care activează mai ales la Sankt–Petersburg (care beneficiază de publicarea studiilor lor în revista „Stratum", fondată de arheologul Mark Tkaciuk, care mai este și secretar al CC al partidului comuniștilor din RM, dar și consilier al președintelui RM), au relansat într–un amplu articol publicat în ziarul „Nezavisimaia Moldova" de la Chișinău teoriile migraționiste de formare a „poporul moldovenesc și a limbii vorbite de acest popor", insistând fin, dar „științific", asupra faptului că „moldovenii" s–ar fi format în Evul Mediu din popoarele nomade care au trăit în spațiul pruto–nistrean și că limba lor, un dialect latin răsăritean, a fost impusă acelor nomazi ca mijloc de comunicare de circumstanțele politice care s–au creat după retragerea mongolilor și recucerirea valahă a acestor teritorii (prin transhumanță, spun ei, de către grupuri foarte mici de ciobani valahi veniți din sudul Dunării).

Această teorie aberantă este promovată și de pretinșii istorici și lingviști „moldoveni" care au relansat mai ales după 2001 proiectul comunist (stalinist) al „limbii și națiunii moldovenești", desăvârșit prin 1945–1950 de către Mohov, Sovietov, Levit, I. D. Ceban și alți lingviști și istorici „moldoveni" la comanda CC al PCUS. Reapariția acestei teorii comuniste migraționiste, fără fundament științific, alături de proiectul Moldovei Mari, pe care îl afișează în toată lumea V. Voronin și la începutul anului 2008, este, fără îndoială, un atac deschis și contra sigu-

ranței naționale a statului român, și împotriva întregului popor român, care locuiește și dincolo de hotarele politice ale României, dar și împotriva stabilității politice a Uniunii Europene. Spunem asta fiindcă prin legalizarea politică a „limbii și națiunii moldovenești" (care nu este nici măcar un dialect al limbii române), se încearcă crearea unui precedent pentru alte proiecte europene destabilizatorii, cum ar fi scoaterea din contextul limbii italiene și spaniole a unor dialecte italiene sau spaniole, fărâmițarea după modelul iugoslav, moldovenesc sau georgian a unor state ca Italia, Spania, Belgia și chiar Germania, Franța și Marea Britanie. Tăcerea acestor *globalizari* la masa mare a Uniunii Europene, aprobarea tacită a „limbii moldovenești" (se spune că și Laroussul, adicătelea din greșeală, a scris recent că există limba moldovenească), promovată de interesul geopolitic al Federației Ruse (dar, din câte se aude, și a Internaționalei a IV–a, troțkiste), se va întoarce, ca un bumerang, și împotriva stabilității lingvistice și etnice a Uniunii Europene, și a Federației Ruse. Nu poate Rusia vorbi, prin gura președintelui sau a mitropoliților ei ortodocși, despre investiții capitale în educație, atunci când aceste investiții urmăresc să destabilizeze etnic, moral și spiritual hotarele Rusiei. Instabilitatea trasnistreană, abhază, osetină sau karabahă, proiectată la Kremlin, declanșată de forțele imperial–comuniste din fosta URSS și promovată și de actuala conducere a Federației Ruse, și de un anumit context politic internațional, se va întoarce, ca și în trecuta istorie – vezi dezastrul de la 7 noiembrie 1917, anume împotriva Rusiei.

Așadar, într–o parte a Basarabiei, în actualul stat post sovietic Republica Moldova, locuit de o majoritate etno–lingvistică românească, băștinașă, de peste 80%,

se dă un război necruțător pentru crearea unei noi națiuni europene, moldovenii, adicătelea multiculturali și multilingvi, iar limba vorbită de ei se încearcă a fi ruptă chiar și din contextul ei latin, nu doar din cel românesc. Or, tocmai toate acestea demonstrează că lupta nu se dă pentru apărarea „limbii moldovenești", inexistentă tocmai fiindcă se pretinde pentru ea un substrat migrator, necreștin, multilingv și multicultural (acesta este un fel al imigranților din fostul imperiu sovietic de a se păstra în eșalonul politic și economic superior din zonele unde au fost „migrați" de fostul imperiu), ci doar pentru păstrarea Basarabiei ca posibil teatru de război al Rusiei. Ea folosește cu pricepere Basarabia și zona trasnistreană a Republicii Moldova ca bombă geopolitică atât prin stimularea separatismului politic trasnistrean, cât și prin sărăcirea masivă a băștinașilor români din Basarabia și legalizarea condițiilor de emigrare a lor din Republica Moldova, inclusiv spre Federația Rusă (unde obțin foarte ușor cetățenia rusă).

Basarabia, cum bine se știe, nu are nici un fel de resurse naturale pentru care s–ar putea investi militar și politic. Așa cum arătam mai sus infrastructurile acestei foste provincii sovietice sunt deplorabile, șoselele, sistemul educațional și sanitar, canalizările și rețelele cu apă potabilă etc., etc., lipsesc în zona rurală a Basarabiei aproape cu desăvârșire. Chiar și în anul 2007 majoritatea absolută a localităților Basarabiei nu aveau sisteme cu apă curentă, iar în orașele și orășelele Basarabiei locuințele de la bloc, spitalele, grădinițele și școlile primesc apă doar 2–3 ore din 24. Care, așadar, altul decât cel militar și geopolitic, ar fi interesul Federației Ruse de a menține Republica Moldova în zona de instabilitate și carantină a Europei? De ce nu investește Rusia în acest spațiu, men-

ținându–l ca cel mai sărac stat european? De ce unica „investiție străină", acceptată de guvernarea comunistă de la Chișinău, este lupta împotriva românității acestui spațiu, mai ales împotriva limbii române și a istoriei românilor? Răspunsul la această întrebare întrece limitele acestui mic studiu, dar el trebuie căutat în „subtilitățile" armei lingvistice născocite de Stalin și făcute publică prin publicarea vestitul tratat de lingvistică din 1949 (care a și stopat transnistrizarea decisivă a limbii române în fosta RSSM și a potrivit gramatica și lexiconul moldovenesc cu cel românesc). Ce urmărea atunci Stalin? Acum avem mărturii sigure că ideea, experimentată mai întâi în fosta RASSM prin introducerea alfabetului latin și neologizarea lexiconului transnitrean de atunci cu termeni noi românești, a avut drept țintă crearea unor cadre administrative și politice care să administreze viitoarea Republică sovietică socialistă românească, dacă nu pe întreg spațiul românesc atunci măcar până la Siret. Acest scenariu de expansiune balcanică a Rusiei și de transformare a spațiilor valahe în drum de trecere și spațiu de aprovizionare pentru expansiunea în Europa Apuseană, reactualizat la 1711 de Petru I, este în capul strategilor ruși încă de la apariția lor în istorie. Campaniile lui Oleg, Igor și Sveatoslav împotriva Bizanțului, „dragostea" lui Sveatoslav pentru „capitala" lui de la Periaslaveț (actuala comună Nufărul de lângă Tulcea), care se afla, după opinia lui, „la mijlocul" stăpânirilor lui, este evocat des de o mulțime de cercetători ruși și ucraineni din ultimul timp. Cei care nu înțeleg (sau nu vor să înțeleagă) că lucrările de pe canalul Bâstroe sau militarizarea agresivă de către Ucraina a Insulei Șerpilor are ca bază doveditoare prezența de trei ani a capitalei lui Sveatoslav la Perislaveț – sau Silistra, în Bulgaria

– că și dorința aprigă a lui Stalin de a ocupa, în iunie 1940, anume gurile Dunării, suportă, desigur, pe moment, doar consecințele ignoranței lor. Pe termen lung, însă, tratatele, construite în marea majoritate pe faptul prezenței militare (acum și economice) în locuri pe care, odată, nomazii sau cuceritorii, și le–au supus, pot avea repercusiuni grave atât pentru devenirea poporului român la gurile Dunării, cât, mai ales, pentru stabilitatea europeană.

Faptul că și de la Moscova, și de la Chișinău se vorbește necontenit în ultimii ani despre Moldova Mare până la Carpați (rușii au realizat acest proiect, așa cum am arătat mai sus, încă în 1789, când au și ocupat Moldova până la Siret), reconfirmă doar faptul că scenariul ruperii României în state mai mici, de etnii mici formate din migratori, este încă pe rol. Utilizarea toponimicului Moldova în dauna vechii provincii românești Moldova, folosirea sintagmei „mitropolitul întregii Moldove” pentru definirea atribuțiilor religioase ale mitropolitului moscovit al Republicii Moldova, ridicarea forțată a unui adevărat zid berlinez (sau chinezesc) pe Prut, crearea unor stări de ură între românii de dincoace și dincolo de Prut, un râu intern al națiunii române, utilizarea excesivă, de multe ori impusă rasist, a limbii ruse în Basarabia (deși au fost aduși în Basarabia încă în anii 1945–1950, rușii aceștia refuză cu îndărătnicie să învețe limba autohtonilor), fac parte tocmai din acest scenariu. Mai mult, rămâne o mare taină faptul că politicienii actuali de la București nu se revoltă (așa cum se revoltă Grecia în problema denumirii Macedoniei) atunci când un alt stat folosește denumirea sa în dauna celei mai importante provincii românești, dar și pentru a destabiliza politic și geografic România (vezi și încercările de a se crea în România partide și ONG–uri

moldovenești așezate pe pretinse principii etnice, nu regionale). Intrarea Ucrainei în NATO (națiunea ucraineană, devenită doar recent națiune dintr–o populație rusificată de sovietici, nu are altă șansă de a–și proiecta un viitor pe măsura potențialului demografic și economic pe care se sprijină decât integrarea rapidă în structurile euro–atlantice), previzibilă după ultimele alegeri parlamentare din acest stat european național în devenire, va schimba datele problemei și pentru viitorul Republicii Moldova. Care sunt ele va demonstra viitorul apropiat, dar, cu certitudine, miza înaintării geopolitice cu ajutorul diversiunii lingvistice este mică de tot în condițiile globalizării. Basarabia a demonstrat și în anii ocupației din 1812–1918, și în cei ai genocidului comunist, care a urmat după 1940 și 1944, că limba română vorbită de românii din Basarabia (și Bucovina) este mult mai puternică decât logica geopolitică (se zice că și mesianică) a Kremlinului, că Basarabia a fost, este și va fi și pământ românesc, dar și hotar european la Porțile Orientului.

VIII

Se vorbește puțin în România, mai ales după 1989 și mai ales în massmedia centrală de la București, despre participarea efectivă a basarabenilor la eforturile de întregire a neamului românesc și, mai ales, la crearea statului român modern. Însă aceste eforturi, definite înțelept de mai mulți cercetători drept „şcoală basarabeană" încă în perioada dintre cele două războaie mondiale din sec. XX, merită să fie luate în vedere cu cea mai mare atenție. În primul rând, fiindcă, oarecum altfel decât școala

latinistă ardeleană, școala basarabeană a pus corect de la început, mai întâi prin Alexandru Hâjdău, accentul pe specificul spiritual românesc format în creuzetul marii migrații. Din acel specific s–a ales ca posibilă strategie a devenirii neamului românesc anume patriotismul (vezi celebra cuvântare din iunie 1839, editată atunci imediat în toate centrele culturale românești), „istoria măreață a strămoșilor noștri", destinul de mare forță culturală a națiunii române (vezi Al. Hâjdău, „Epistola către români", 1859, despre care am vorbit și mai sus). Aceste fundamente, acum de substrat pentru națiunea română, au fost preluate de Mihail Kogălniceanu încă în 1840, în primele numere ale „Daciei literare" („să dea Dumnezeu să se împlinească aceste patriotice dorințe", scria Mihail Kogălniceanu chiar în primul număr al revistei), apoi și de grupul de politicieni și intelectuali care au pregătit Unirea Principatelor, vârful lor de lance fiind atunci, la Paris, basarabeanul Alecu Russo, căruia i–au și încredințat scrierea „Cântării României" (înainte de apariția statului român) tocmai pentru că scrisul în franceză al lui Alecu Russo se bizuia pe un fundament spiritual excepțional, provenit din Basarabia.

Urmează ca cercetarea științifică multidisciplinară să caute un răspuns pentru statornicia poporului român din Basarabia, și una din piste, după opinia noastră, este cercetarea uriașului complex monastic ortodox apărut în Evul Mediu timpuriu pe Nistru, la hotarul românității și creștinătății, de care am pomenit mai sus. Dăm aici întregul citat din Constantin Porphyrogenitul, scris pe la anul 950, despre existența unor orașe cu biserici și cruci din piatră poroasă pe Nistru, distruse probabil de pecenegi, pentru a nu incita cititorul acestui studii la reacții nefondate:

„On this side of the Dniester river, towards the part that faces Bulgaria, at the crossings of this same river, are deserted cities: the first city is that called by the Pechenegs Aspron, because its stores look very white; the second city is Toungatai; the third city is Kraknakatai; the fourth city is Salmakatai; the fifth city is Sakakatai; the sixth city is Giaioukatai. Among these buildings of the ancient cities are found some distinctive traces of churches, and crosses hewn out of porous stone, whence some preserve a tradition that once on a time Romans had settlements there”.

(Pe această parte a râului Nistru, pe malul dinspre Bulgaria, la vadurile acestui râu, sunt câteva orașe distruse: primul este cel numit de pecenegi Aspron, fiindcă zidurile lui sunt foarte albe; al doilea oraș este Toungatai; al treilea orașeste Kraknakatai; al patrulea oraș este Salmakatai, al cincilea oraș este Sakakatai; al șasele oraș este Giaioukatai. Printre ruinele acestor vechi orașe sau găsit fundamente distincte de biserici, cât și cruci cioplite din piatră poroasă, de unde s–a păstrat tradiția că pe timpuri aici a fost hotarul Romeilor).

Harta lui Ptolomeu, dar mai ales cercetarea arheologică confirmă integral scrisul Porphyrogenitului. La Alcedar și Echimăuți, la Hansca și Orheiul Vechi, au fost descoperite, mai întâi de arheologii sovietici (Fiodorov, [47]), încă în anii 1950–1952 veritabile centre politice ale românilor timpurii, sedentari și creștini aici din vechimea vechimilor, adică dinaintea hunilor, slavilor sau pecenegilor. Practic toate aceste așezări sedentare au fost definite de cercetătorii sovietici drept „horodiști” slave, trecându–se intenționat cu vederea faptul că ele erau așezate anume pe malul drept al Nistrului, și că erau orientate tocmai spre spațiile Câmpiei Ruse de unde veneau și sla-

vii, și nomazii. Cercetările arheologilor Victor Spinei, Ion Hâncu și Gheorghe Postică, care au demonstrat caracterul sedentar, creștin și românesc al acestor *horodiști* și *seliști* sunt ignorate și de actuala clasă politică și de la Chișinău, dar și de o parte din cea de la București. Rom… Românitatea timpurie care s–a manifestat cu un hotar sigur sedentar, european și creștin, format din cetăți, schituri și mănăstiri anume pe malul drept al Nistrului și în spațiul pruto–nistrean înainte de apariția primelor cnezate în Muntenia și Moldova nu a devenit document politic al românității de necontestat al strămoșilor actualilor autohtoni din Basarabia. Așezarea unuia din cele mai importante centre politice mongole la Butuceni, în viitorul Orhei Vechi, confirmă existența unor puternice organizări protostatale ale românilor sedentari în Basarabia Centrală. Acolo exista un centru sedentar mult mai vechi, nu doar al românilor timpurii, ci și al dacilor, și al populațiilor din epoca fierului, a neoliticului și chiar paleoliticului. Deși se închinase mongolilor – iar aceștia îi protejau pe cei care li se supuneau necondiționat – valahii din Basarabia nu și–a pierdut identitatea etnică și credința ortodoxă în timpul ocupației mongole, iar după retragerea lor de la 1330 s–au manifestat imediat ca stat european în toată legea. La apariția statelor lui Basarab I și, apoi, și al lui Bogdan I, pe harta Europei, hotarul de est al Europei era bine așezat și apărat pe Nistru (nu întâmplător Ștefan cel Mare a fost denumit în 1475 „Ostaș al creștinătății”) și doar conjurația de la 28 mai 1812 (pregătită câțiva ani buni de diplomația rusă) a transformat acest hotar în ruine de cetăți, mănăstiri și schituri rupestre. Încercarea disperată a rușilor de a muta hotarul natural al Europei creștine pe Prut, până una alta, nu a dat – și nu va da – rezultatele așteptate.

Majoritatea invaziilor pe care le–au realizat migratorii s–au făcut, așa cum demonstrează hărțile trecutelor războaie, prin sudul sau nordul Basarabiei (de fapt al Bucovinei). Întotdeauna, însă, cei care au suferit mult de pe urma acestor invazii au fost cnezatele rușilor și, mai ales, orașele lor. Forma invaziei nomade de la începutul mileniului III este mai evidentă acum tocmai la Moscova, unul din cele mai nomadizate orașe europene. Tensiunile sociale și naționale care apar în acest mare oraș (vezi atacurile teroriste ale fundamentaliștilor musulmani realizate anume la Moscova, dar și riposta violentă nu doar a statului rus, ci și a naționaliștilor ruși) sunt bumerangul prin care istoria pedepsește pe cei care seamănă atâta vânt la gurile schimbătoare ale Dunării.

Încă din timpul dacilor liberi, și chiar și mai înainte, așa cum demonstrează cercetarea arheologică din siturile epocii fierului și bronzului, dar și din cele neolitice, cucuteniene și stracevo–crișiene, sau din întregul paleolitic superior) zonele de mai sus de vărsarea Bâcului în Nistru erau apărate cu mare dârzenie de localnicii care, deși trăiau sedentar, nu aveau orașe bogate pe care să le poți prăda, și nici nu aveau altă bogăție decât viața lor simplă de vânători, agricultori sau păstori sedentari. Ei dispăreau în codrii lor (vestiții codri ai Orheiului, din care a rămas doar urma, dar care poartă și acum, prin salba de mănăstiri dintre Orhei, Călărași și Strășeni, urmele unei străvechi sacralități, viguroase și înfrumusețătoare a omului) când apăreau cete de nomazi mai numeroase, dar reapăreau imediat când aceste cete se împuținau. Soarta celor care intrau pe moșia vlahilor era atât de îngrozitoare încât rar agresor se încumeta să treacă prin acele locuri, de altfel atât de sărace încât nomazii nu aveau pentru ce să–și riște

viața. Peste asemenea „pustietăți”, denumite, cum se știe, de slavii înșăși, drept „voloșskaia zemlea” (țara vlahilor), domneau bărbați puternici și fizic, și spiritual, asemeni lui Toma Alimoș, care ședea „sus, pe malul Nistrului”, pe partea dreapta a Nistrului, și apăra cu eroism sacrificial hotarul neamului lui. Chiar și marele Sveatoslav al Kievului, denumit de Karamzin „un Alexandru Macedon al timpului său” înconjura pământurile vlahilor nistreni atunci când se deplasa spre Periaslavețul așa de îndrăgit de el. Faptul că în anul 972, atunci când a fost alungat de bizantini și localnici din capitala lui dunăreană, el a preferat să se întoarcă la Kiev pe Nipru (pe un drum de două ori mai mare decât cel nistrean), trecând prin pragurile controlate de pecenegi, și nu pe Nistru în sus, vorbește de la sine despre oamenii care locuiau malul drept al Nistrului.

La simpozionul din 3–5 octombrie 2007 pe care Universitatea Tehnică din Chișinău l–a organizat pentru cercetarea cu mijloace inginerești și fizico–chimice a civilizației Cucuteni, arheologul Ilie Borziac a arătat că practic toate marile complexe ortodoxe din stânca Nistrului, cum ar fi cele de la Rudi, Cosăuți, Socola, Japca, Saharna, Țipova, Butuceni etc., etc., se află în imediata apropiere a unor mari dave geto–dacice și că ele ar fi fost la început necropole ale unor mari demnitari daci. Însă unele din aceste dave, așa cum demonstrează cercetările actuale ale arheologului Ion Niculiță [51], existau încă din secolele XI BC. Deci și vechimea vieții spirituale pe malul Nistrului datează tot din acea vreme. De ce au ales strămoșii noștri să întărească nu doar militar, ci și spiritual hotarul de est al națiunii române, creștine, de origine dacică? Care este rolul acestui hotar uriaș (doar cei care nu–l cunosc îl pot subestima, dar din ignoranță) în devenirea poporu-

lui român și a statului lui politic? După opinia noastră, urmând și pe alți cercetători (vezi de pildă studiul profesorului Petru Ursache despre balada Meșterul Manole, [57]), rolul periferiei este decisiv în întărirea centrului spiritual, militar, religios și politic al unei națiuni. Intuind (sau poate cunoscând) acest lucru vechile nuclee conducătoare ale caraulaghilor (valahii negri despre care ne relatează scribii persani ai mongolilor), apoi ale Basarabilor și Mușatinilor, au întărit hotarul de est al românității (și creștinătății) transformând, ca și strămoșii lor, stânca Nistrului într–un veritabil val de apărare, dar un val mai întâi spiritual, și doar mai apoi militar.

Cercetările noastre de la complexul monastic rupestru de la Țipova, realizate în anul 2007 [9] demonstrează că încă în Evul Mediu timpuriu, probabil și în epoca Mușatinilor, acolo au fost arhivate importante cunoștințe și practici religioase. Cercetarea noastră demonstrează cât de important a fost la timpul ei rolul periferiei în apărarea centrului, cât de mari au fost personalitățile care au apărat aceste hotare, și cât de dreaptă a fost decizia domnitorilor români din Evul Mediu de a întări aceste hotare nu doar cu cetăți de apărare din piatră (cum ar fi cele de la Cetatea Albă, Tighina, Soroca și Hotin), ci și cu hotare spirituale, formate, probabil, din cele mai ilustre minți, mai ales de pe domeniul religios. Astfel tactica trimiterii la hotare a vârfurilor spirituale ale neamului, pregătite, desigur, și politic, și economic, și militar, a devenit adevărată strategie de apărare a interesului național, chiar politică de păstrare în existență a seminței lor sedentare și creștine în una din cele mai instabile zone ale Europei Medievale. Prin efortul intelectual și militar al acelor oameni acțiunile migratorilor pierdeau puterea lor inițială și se prăpădeau cu totul,

mai apoi – vezi cazul Attila sau al pecenegilor – în zonele urbanizate ale Europei Centrale și de Est. Aflată la mijloc, între urbea europeană și carul nomadului, civilizația sedentară și casnică a românilor (așa cum, repetăm, a fost definită magistral de Alecu Russo) a fost unica posibilitate de a păstra neamul românesc în istorie în una din cele mai tulburi epoci ale ființării omului pe pământ. Rostul acestui sedentarism casnic de excepție încă are timp pentru a se manifesta benefic pentru întreaga Europă.

Deși nici la Roma, nici la Paris, nici la Berlin, pretinsa corectitudine politică (ea nu se respectă nicăieri când este vorba de acțiunile de protejare a interesului național al unui stat) nu permite politicienilor să deosebească mentalitatea – și chiar morala – nomadă de cea sedentară, realitatea acestei mentalități a devenit deja o mare problemă a Europei. Nu sedentarii aprind mașini în suburbiile Parisului, nu ei fură și trăiesc în corturi nomade la periferiile Romei, nu ei nu înțeleg de ce nu pot vinde ființe umane (așa cum vindeau moșii și strămoșii lor), droguri, arme, inclusiv arme chimice, bacteriologice și chiar nucleare. Dar și „vina" arhetipală a nomazilor nu poate fi adusă ca mărturie la un careva proces internațional al migratorilor. Creșterea demografică explozivă din Asia, Africa și America Latină, neputința acestor mulțimi uriașe, formate din câteva miliarde de oameni, de a–și asigura un habitat normal prin muncă cinstită (vezi hoția în masă în care se transformă imediat protestele politice sau lupta dintre triburi în aceste zone) devin alte arme de distrugere în masă, mai înfricoșătoare decât cele atomice sau de vid, așa cum au arătat invaziile nomade de la Attila și până la Genghis Han. Coroborate mai ales cu schimbările climaterice – și ele, fie că sunt provocate de om, fie de ciclurile

cosmice ale Pământului, fie de încălzirea și răcirea excesivă a nucleului pământului – afectează crucial ființarea ființei omenești – migrațiile devin problema principală a umanității la începutul secolul XX. Cât s–ar încerca rezolvarea acestei probleme prin naivele programe multiculturale – născocite pentru scopuri politice de moment, dar și pentru alte scopuri, ca în RM – și prin comportament politico–rasial „corect", nici una din ele nu va rezolva problema în sine. Migratorii, de altă religie decât sedentarii, ca și cei ai lui Genghis Han, justifică acțiunile lor exact așa cum și nepotul lui Genghis, vestitul Huyuk, le–a expus Papei de la Roma la timpul lui: „Eu nu înțeleg de ce eu nu trebuie să–ți ucid toți creștinii tăi, dacă ei nu mi se supun cu toate averile lor și dacă ei nu recunosc faptul că Unicul Dumnezeu al Cerului Albastru mi–a dat mie ordin să cuceresc tot pământul și să instaurez pe el Imperiul Lui Universal".

Aceste strategii mesianice tulburătoare, pivot al tuturor războaielor de cucerire – ultimele recente de tot, exprimate catastrofal prin „revoluția permanentă" bolșevică și expansiunea hitleristă – nimeni nu le–a scos și nu le poate scoate de pe rol. Mecanismul global de comunicare instantanee și de stocare instantanee a informației prin Internet a făcut acum posibilă înarmarea instantanee a miliarde de potențiali migratori cu arma migrațiilor în masă, adevărată masă critică acum, ca posibilitate ușoară de a trăi bine fără efort lung și sedentar. Cip–ul individul despre care se vorbește atâta în ultimul timp – ca posibilitate de urmărire a tuturor indivizilor acestei lumi, este totalmente ridiculizat de aceste mase potențiale de migratori. Chiar dacă acest cip va putea controla deplasările sau comportamentul psihic al omului, așa cum se pretinde în unele

medii religioase ortodoxe, el nu va avea nici o putere în zonele de naștere în masă, imposibil de controlat, ale noilor migratori. Mai mult, accesul nelimitat la bazele de date, ba chiar posibilitatea ușoară de a sparge bazele de date biometrice (ale FBI sau FSB) de către genii ale migratorilor, le va oferi anume lor, așa cum le oferă și actualele arme de distrugere în masă, o armă excepțională de urmărire – țintită electronic – a oricărui potențial uman și economic sedentar. Înmulțirea armelor, așa cum arată toată istoria recentă a omenirii, nu micșorează durerile, ci dimpotrivă, așa cum spunea la timpul lui și Solomon, le înmulțește. Sedentarismul casnic și creștin, fără urbe și fără car, ar putea fi o soluție pentru umanitate așa cum a fost și pentru români timp de aproape 2.000 de ani.

IX

Uneori merită să i se amintească Rusiei – spre binele ei, că și ea a suferit, suferă și va mai suferi de la incursiunile migratorilor – că a semnat cu Dimitrie Cantemir un pact „de neagresiune" încă la 28 iunie 1711 prin care se angaja să nu participe la ruperea în bucăți a Moldovei. Faptul că acest 28 iunie a fost folosit și de URSS în 1940 tocmai pentru a rupe bucăți din teritoriul de geneză al poporului român, confirmă faptul că la Moscova încă se mai gândește în termenii „imperiului universal" – kievean (rurician), khazar, mongol, țarist, apoi comunist – atunci când se „proiectează" destinele lumii. Lucrul acesta a fost demonstrat de un alt basarabean din familia Hâjdăilor, este vorba de B. P. Hașdeu, fiul lui Alexandru Hâjdău, unul din creatorii lingvisticii și cercetării istorice mo-

derne românești, atunci când a elaborat „Etimologicum Magnum Romaniae" pe care a putut să–l scrie doar până la termenul „bărbat". Limba și civilizația românească, „deconspirată" genial în acest dicționar, nu părea nici la finele secolului XIX afectată grav de ciocnirea celor trei imperii vecine, atât de diferite sub aspect etnic, religios, politic și spiritual. Și rușii de la Moscova, și nemții de la Viena, și turcii de la Constantinopol își doreau supuse principatele române, dar ca pe un posibil câmp de luptă în confruntările lor geopolitice, nu ca părți ale spațiului lor de ființare în care merita să investești capital (în educație și infrastructuri). Săracii și „primitivii" români au ieșit, însă, din această experiență dură nu doar cu un mijloc excepțional de comunicare, limba română, capabilă să găsească soluții de exprimare, comunicare, modelare, cercetare, arhivare a întregului spectru al civilizației actuale, ci și cu un capital spiritual excepțional, și cu un potențial moral capabil să asimileze creator modernitatea și chiar s–o anticipeze. Mai mult, urmând logica limitei neologizării unei limbi, discutată de Alexandru Hâjdău încă în 1830, Hașdeu fiul pune în discuție și „supremul bine și supremul rău" al neologizării, dar împreună cu starea de acum a sufletului românesc, reflectată de marele lingvist, arhivar și istoric mai ales în publicistică, arma cea mai tăioasă de acțiune în epoca când prin gazetă masele de electori puteau fi și manipulate, și civilizate. După opinia noastră anume publicistica românească, care i–a avut în frunte în a doua jumătate a secolului XIX și pe „moldovenii" Eminescu, Kogălniceanu, Hașdeu, a reușit și să creeze un puternic vector patriotic de excepție în condițiile dezastrelor de desființare la care a fost supusă națiunea română, dar și să organizeze toate posibilitățile de manifestare contemporană

a limbii române, dintre acestea limba discursului politic din parlament, cea a tratatelor și a diplomației, la fel ca și cea a retehnologizării sau a stării morale și spirituale a națiunii, a avut la finele secolului XIX și începutul secolului XX un impact uriaș asupra ființei românești.

Modernizarea necontenită a limbii și ființei românești, inclusiv prin publicistică a fost continuată și în secolul XX de alți basarabeni de marcă, cum ar fi Constantin Stere (cel care a spus „niciodată cu Rusia"), Vasile Stroiescu, Ștefan Ciobanu, Pantelimon Halipa, Eugen Coșeriu, Paul Goma, Grigore Vieru, Mihai Cimpoi, Nicolae Dabija, Constantin Tănase și alții. Un rol aparte în acest proces de rezistență la neologizare, realizată prin intervenția brutală a mașinăriei politico–ideologice bolșevice, l–au avut basarabenii în timpul experienței comuniste. Rămași fără mănăstiri și schituri, adică fără cetățile unde în perioada ocupației rusești de după 1812 se refugiase și limba română, și spiritul național, supuși unui genocid spiritual și fizic greu de imaginat (nici un estonian, armean, cazah, etc., nu era ucis dacă se identifica național, românii din Basarabia erau, însă, măcelăriți fără milă dacă își spuneau public români), fără nici un ajutor, măcar moral, din partea României (aflată și ea sub teroare comunistă) românii din Basarabia au reușit să–și păstreze ființa națională, dar, mai ales, să modernizeze necontenit limba română. Printr–un efort încă rămas neestimat, românii din Basarabia au reușit după 1944 nu doar să se păstreze ca etnie dominantă în fosta RSSM (poate cea mai necăjită dintre fostele republici unionale ale URSS), controlată totalmente ideologic de către fosta nomenclatură a PCUS, ci și–au creat și un sistem eficient, modern, de educație, cultură, cercetare științifică capabil să asigure și necesitatea modernizării

(mai ales a tehnologiilor industriale și agricole), și pe cea a comunicării reale dintre cetățeni. Deși denumită „limbă moldovenească”, așa cum a vrut cotropitorul comunist, românii din țară au descoperit după 1989 în Basarabia aflată sub comuniștii ruși, o limbă română la fel de modernă ca și cea pe care o vorbeau ei. Astfel, nici elitele de la București, nici cele de la Chișinău nu au trebuit să sape după 1989 tuneluri în vederea creării unor vase comunicante pentru unificarea limbii române vorbite pe cele două maluri ale Prutului. Nici genocidul comunist, nici neologizarea tehnologică nu au îndepărtat limba română vorbită în stânga Prutului de cea vorbită în dreapta lui. Încercările disperate ale comuniștilor din Republica Moldova, alimentate de interesul geopolitic rusesc, de a transforma limba vorbită de către românii din Basarabia într–un dialect moldovenesc al limbii române, nu au avut și nu au nici un sorți de izbândă. Uriașul potențial spiritual creat în structura limbii și ființei românești anume de românii din Moldova (de la Carpați până la Nistru), inclusiv de ramura lor trăitoare încă din vechimea vechimii în Basarabia, fac imposibilă orice încercare de rupere în două a neamului românesc. Mai ales în Globalizare, la hotarul de est al NATO și UE, dar și în condițiile sărăciei extreme și a genocidului spiritual pe care îl mențin comuniștii în Republica Moldova, a fi român, adică a fi și european, devine țintă supremă de ființare a fiecărui individ. Cei care au refuzat să se identifice drept români – și avem aici pilda clasică a românilor duși cu forța dincolo de Bug și Nipru – au fost rusificați totalmente și despre limba și tradițiile lor românești putem acum discuta mai ales cercetând arhivele expedițiilor sociologice ale lui Anton Golopenția din perioada celui de al doilea război mondial din secolul XX.

Trecutul secol XX a demonstrat, așadar, cât de rezistentă este limba și spiritualitatea românească la provocările modernității, inclusiv a celor pe care ni le–au adus sistemele totalitare naziste și comuniste, și cât de ușor se poate acomoda limba vorbită de poporul nostru la provocările acestei modernități așa ca să nu fie afectată nici ființa națională, nici umanismul moral – omul de omenie – care o reprezintă. Trebuie aici să menționăm că eforturile intelectuale ale liderilor de opinie politică, culturală și științifică din Basarabia au fost armonizate perfect de cele ale mitropoliților basarabeni care au fost și sunt fala Bisericii Ortodoxe Române – Iosif Naniescu, Gurie Grosu, Antonie Plămădeală, Nestor Vornicescu, a altor mari duhovnici români din Basarabia, fără de care nici nu se poate închipui rezistența Bisericii Ortodoxe Române la provocările istoriei și, mai ales, la cele din perioada comunistă. Faptul că anume basarabeanul Iosif Naniescu (născut la Soroca) a dus la bun sfârșit citadela ortodoxă a Iașilor (tot el a lăsat Iașului și o bibliotecă uriașă), că basarabeanului Nestor Vornicescu (născut la Lozova) îi aparține meritul de a fi descoperit hotarul literaturii române în opera călugărilor dobrogeni din secolele IV–V, iar altui basarabean, Antonie Plămădeală, meritul de a fi construit în pragul globalizării zidiri monumentale ortodoxe românești – dotate la Sâmbăta de Sus și cu excepționale biblioteci și centre de cercetare științifică – ne dă mare nădejde pentru viitorul civilizator al neamului românesc la hotarul lui de Est, în Basarabia, cea care a declanșat încă în 1988, prin vestitele adunări ale scriitorilor români din fosta RSSM, lupta anticomunistă pentru democrație și renaștere națională.

Neprețuită încă la justa ei valoare de factorul politic și de știința istorică românească, mișcarea anticomunistă

din Basarabia a fost una din scânteile care a dus la lichidarea imperiului odios comunist nu doar în URSS, ci și în România. Pentru acest eroism românesc, spune ilustrul om de cultură Ion Ungureanu, ajuns ministru al culturii în spațiul pruto–nistrean tocmai în timpul când se dădea lupta cea mare pentru democrație, europenism și românism, Basarabia ar trebui răsplătită cel puțin cu un monument ridicat acum, în anul când se împlinesc 90 de ani de la Marea Unire a neamului românesc, de către România recunoscătoare. Noi am adăuga la cuvintele lui și „Europa recunoscătoare". Asta fiindcă de câte ori nomazii de la Est au atacat neamul românesc, anume Basarabia a fost sacrificată pentru a nu disparea din istorie întregul efort civilizator european.

Și tot Basarabia, la alte cumpene ale istoriei, a bătut și bate încă clopotul renașterii naționale pentru a nu se risipi întregul neam românesc în noile bifurcări și capcane ale civilizației, unele create de om, altele nelămurite, imposibil de înțeles, ca și destinul ființei omenești pe Pământ. Faptul că marii reformatori ai României moderne, cum au fost Mihail Kogălniceanu (Zub, [58]) sau Constantin Stere, vin anume de la acest hotar, din Basarabia, din „școala basarabeană", ar trebui să fie un as în plus pentru toți acei care, în virtutea slăbiciunii și aroganței omenești, deci și românești, mai cred că nu e mare crimă să le dăm rușilor o „limbă moldovenească" și chiar o „națiune moldovenească" în numele unei stabilități politico–economice de moment. Istoria ne învață că aceste cedări, rânduite în trecut de un Carol al II–lea sau Ion Iliescu (care i–a grăbit pe basarabeni să proclame Independența Republicii Moldova, străvechi teritoriu românesc, în pofida acțiunii pilduitoare a modelului german de atunci, susținută și de Senatul SUA la 28 iunie 1991), nu trec, mai întâi de toate, în Basarabia. Cu cât mai mult se va insista politic la

Chișinău, la Moscova, acum și la Bruxelles sau București, pe ideea existenței unei pretinse „limbi moldovenești”, cu atât mai puternică va fi opoziția față de această idee aberantă anume în Basarabia. Niciodată elitele intelectuale basarabene nu vor recunoaște „limba moldovenească”, iar păturile largi ale populației băștinașe, chiar dacă vor fi din nou mancurtizate cu lagărele din GULAG și închisorile KGB–iste, vor păstra și chiar moderniza și graiul lor românesc, și tradițiile pe care și le crește sieși – sub forma unor rădăcini imposibil de smuls – formidabilă limbă a neamului nostru. Niciodată elitele intelectuale franceze nu vor accepta ideea existenței „limbii belgiene”, chiar dacă, să zicem, Comisia europeană și NATO, le–ar cere acest lucru și chiar dacă, prin careva concurs „misterios” în Larousse va apărea la un moment dat existența acestei limbi, așa cum a apărut în Larousse 2008 existența „limbii moldovenești”. În anul 2008, la aniversarea a 90 de ani de la întâmplarea marelui miracol al Marii Uniri, acest adevăr ajunge la oamenii care decid prin vot ziua lor de mâine mult mai repede decât la 27 martie sau 1 decembrie 1918.

XI

Prin ea însăși limba română rezistă în fața intemperiilor politice, chiar dacă, neologizată cu violența ocupanților (acum și a *globalizarilor),* uneori pare englizită sau rusificată, așa cum, în trecut, a fost hunită, pecenegită, cumanizată, maghiarizată, mongolizată, turcită, nemțită, grecită la Iași, Cluj, Timișoara și, mai ales, București. La momentul potrivit neologizarea lingvistică de sorginte politică, impusă cu forța, dispare de la sine și pe tot cuprinsul spațiului de geneză al neamului românesc – de

aceiași vechime și pe Mureș, și pe Argeș, și pe Siret, și pe Nistru – limbă română răsună proaspătă, fără nici o urmă de dialect, așa cum accentua la timpul său și Mihai Eminescu. Atunci când Nicolae Iorga redescoperea la începutul secolului XX neamul românesc în Basarabia, manifestându–se în toată deplinătatea limbii și tradițiilor românești, dar în Imperiul Țarilor Ruși, de fapt ni se adeverea încă odată că nu este atât de simplu să scoți din istorie acest neam „sedentar și casnic". Atunci când un alt basarabean, Alecu Donici, demonstra încă în prima jumătate a secolului XIX cât de receptivă este limba (și nația) română la satiră și umor european (adică la instrumentele democrației), când un Eugen Coșeriu, devenit în secolul XX unul din marii lingviști ai lumii, confirma de la marea distanța importanța pentru actuala civilizație a studierii rezistenței limbii române la teroarea istoriei, sau atunci când tot un basarabean, Paul Goma, impune lumii contemporane modelul basarabean de rezistență împotriva terorii comuniste și necesitatea studierii temeinice a genocidului comunist din Basarabia pentru viitorul întregii omeniri, se confirma doar că între Nistru și Prut neamul românesc, vorbitor necontenit de limbă română încă de la geneza neamului nostru, a zidit din timpuri imemorabile un adevărat scut pentru protejarea sa, dar și a Europei, de invaziile care au transformat în trecut și pot transforma din nou, în viitorul cel mai apropiat, existența ființei omenești în derivă tragică pe fluvii de sânge. Dacă luăm în calcul că Europa este leagănul paleolitic, apoi neolitic al ființei umane (și Basarabia a fost unul din cuibarele acestui leagăn), dacă nu trecem cu uitarea peste generatorul de idei artistice, economice, sociale, religioase și tehnologice care au fost create și mai sunt încă create

anume de Europa, dacă nu scoatem din calculul viitorului omenirii faptul că multe din destinele tragice ale Europei s–au întâmplat din ștergerea premeditată a necesității întăririi hotarelor de est ale poporului român, inclusiv a limbii de comunicare a acestui popor, atunci și războiul inamicilor neamului românesc împotriva limbii române vorbite de peste 80% din cetățenii actualei Republici Moldova este sortit pierii. Ba chiar și acest stat, construit halucinant din paragrafele tratatului criminal dintre Stalin și Hitler de la 23 august 1939 (este imposibil să uităm azi și acea dată și consecințele tragice ale acelui tratat), va deveni o mostră de neadaptare a neamului omenesc la poticnirile care, vorba Evangheliei (Luca, 17–1), oricum vin. Vai, însă, de cel prin care ele vin. Vai de cei care vor să nimicească optimismul românesc și european al românilor din Basarabia.

Unele resurse bibliografice

[1] Victor Spinei V. *Realităţi etnice și politice în Moldova meridională în secolele X–XIII. Români și turanici*, Iași, Ed. Junimea, 1985

[2] Gheorghe Postică, *Civilizaţia medievală timpurie din spaţiul pruto–nistrean (secolele V–XIII)*, Editura Academiei Române, București, 2007

[3] Andrei Vartic, *Megieșul și... Globalizarea*, Dacia literară, nr. 64, (1/2006)

[4] Рафалович И. А. *Данчены. Могильник черняховской культуры III–IV* вв. н. э., Кишинев: Штиинца, 1986

[5] Constantine Porphyrogenitus, *De Administrando Imperio* (ed. by Gy. MORAVCSIK, R. J. H. JENKINS), London, 1949, ch. 37: 58–67.

[6] Alecu Russo, *Cugetări*, prima ediţie în România literară, 1859

[7] Eugen Bâzgu, *Repertoriul bibliographic al mănăstirilor și schiturilor din bazinul fluviului Nistru*. Comunicare la cel de al de–al treilea simpozion știinţific al Institutului de Istoria Artei al A.S.M., Chișinău, martie 1995; vezi și Eugen Bâzgu, *Reevaluări cronologice ale complexului monastic rupestru Butuceni–Orhei*, revista Arta 1997, Institutul de istorie și teoria artei, Academia de Științe a

Moldovei, Chișinău, 1997, p. 130–139

[8] Ion Hâncu, *Vetre strămoșești din Republica Moldova*, Chișinău, 2003, 507 p.

[9] Poezii poporale, *Ballade (cântece bătrânești),* de Vasile Alecsandri, 1852

[10] Andrei Vartic, *Frumos și mistic în arhitectura medievală românească,* Curentul Internaţional, SUA, nr. XXV, 2007

[11] Andrei Vartic*, Complexul monastic rupestru de la Ţipova, uriaș templu solar și observator astronomic al antichităţii,* Universitatea Tehnică din Republica Moldova, Simpozionul ştiinţific „Cucuteni – 5000", Chișinău, 3–4 octombrie, 2007

[12] George Ciorănescu, vezi *Originea problemei basarabene, tratativele diplomatice privind Moldova, Basarabia și Muntenia (1805–1812)* în Basarabia, pământ românesc, Editura Fundaţiei Culturale Române, 2001

[13] Nicolae Popovschi, I*storia bisericii din Basarabia în veacul XIX–lea sub ruși,* Chișinău, 1931

[14] Zamfir Rally Arbore, *Basarabia în secolul XIX,* București, 1898

[15] Vladimir Beșleagă, *Cruci răstignite de regim. Mănăstirea Răciula 1959,* Ed. Prut internaţional, Chișinău, 2006

[16] Protosingelul Iraclie Flocea, *Mozaic literar,* Chișinău, 1934

[17] *Выступление митрополита Смоленского и Калининградского Кирилла на XVI Рождественских* чтениях 29 января 2008, Москова

[18] *Evanghelia de la Luca,* 17, 1

[19] Gheorghe Postică, *Arhitectura sacră rupestră în contextul civilizaţiilor sud–est europene,* în Sud Est, Chișinău, 1997, nr. 4

[20] Petru Buburuz, *Calea parcursă în istorie de arhitectura sacră și de iconografia din Moldova,* Columna, nr. 2, 1990

[21] Andrei Vartic, *Pelerinaj în paleolitic,* Dava International, nr. 4, 2003

[22] Șerban Papacostea, *Românii în secolul al XIII–lea. Între cruciadă și imperiul mongol,* Editura Enciclopedică, București, 1993

[23] Dan Gh. Teodor, *Teritoriul est–carpatic în veacurile V–XI e.n.,* Iași, 1978

[24] Alexandru Gonţa, Satul în Moldova medievală. Instituţiile, București: Editura Enciclopedică, 1986

[25] *Вдадимир Даль, Толковый словарь живого великого русского языка,* т. 1–4, Русский язык, Москва, 1967

[26] Alexandru Hâjdău, *Clipe de inspiraţie,* sub îngrijirea lui Pavel Balmuș, Litera, Chișinău, 2004, vezi pentru comentarii și Andrei Vartic, *Enigmele adânci ale lui Alexandru Hâjdău,* Dacia literară, nr. 59–60 (2–3/2005)

[27] Valeriu Anania, *Cerurile Oltului,* Episcopia Râmnicului și Argeșului, Râmnicu Vâlcea,1990

[28] Sergius Ciocanu, *Mănăstirea Horodiște de lângă satul Ţâpova. Consideraţii privind denumirea ei istorică.* Revista de Etnologie, Ştiinţele Naturii și Muzeologie, Muzeul naţional de Etnografie și Istorie Naturală a Republicii Moldova, volumul 3 (16), pp. 24–48, Chișinău, 2005; alte surse: Monografia *Bessarabia,* Moskva, 1903; Visarion Puiu, *Mănăstirile din Basarabia,* Chișinău, 1919; Kurdinovski, Vasile, *Obiectele cele mai de valoare ce se păstrează în muzeul Societăţii Istorico Arheologice Bisericești din Basarabia,* în casa Eparhială din Chișinău, Revista Societăţii Istorico Arheologice Bisericești, vol. 16, Chișinău, 1925, p. 136; *Mănăstirea Ţipova, în Locașuri sfinte din Basarabia,* Alfa și Omega, Chișinău 2001, p. 98–99.

[29] Andrei Vartic, vezi Sută Ion, în *Drumul spre Kogaionon,* Basarabia, 1998

[30] Nicolae Iorga, *Însemnătatea ţinuturilor de peste Prut,* Comunicare cetită în ședinţa Academiei de la 12 mai 1912.

[31] Ion Nistor, *Istoria Basarabiei,* Cernăuţi, 1923

[32] Alexandru Boldur, *Istoria Basarabiei,* vol.I, Chișinău, 1937.

[33] Ştefan Ciobanu, *Basarabia.* Monografie, Universitas, 1993

[34] Paul Goma, *Săptămâna roșie,* Anamarol, București, 2007

[35] Dimitrie Cantemir, *Istoria Imperiului Otoman (Istoria creșterii și descreșterii curţii otomane),* Academia Română, 1876

[36] Constantin Rădulescu–Motru, *Scrieri politice,* Nemira, 1998, vezi „Naţionalismul, cum se înţelege", p. 187

[37] Iorga N. *Studii asupra evului mediu românesc,* ediţie îngrijită de Șerban Papacostea, București, 1984.

[38] Mircea Păcuraru, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române,* vol I–III, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române,1994

[39] Asociaţia *Studenţilor ortodocși români, Locașuri sfinte din Basarabia,* Editura Alfa și Omega, Chișinău, 2001

[40] Paul Mihail, *Biserica din bârne de stejar din Cornova–Orhei,* în Literatura și Arta, 21 august, 1997

[41] Е. М. Загородная, *В. С. Зеленчук, Население Молдавской* ССР, Кишинев, Картя молдовеняскэ, 1987

[42] Savatie Baștovoi, *Ortodoxia pentru postmoderniști,* Cathisma, București, 2007

[43] Martin Heidegger, vezi ultimul interviu *„Doar un zeu ne mai poate salva"*

[44] Petre Ştefănucă, *Folclor și tradiţii populare,* vol I, II, ediţie îngrijită și prefaţată de Grigore Botezatu și Andrei Hâncu, Chișinău, 1991

[45] Vasile Șoimaru, *Cornova,* Ed. Museum, Chișinău, 2000

[46] Dimitrie Gusti, Opere, *Despre cultură, selecţia textelor,* studiu introductiv Ovidiu Bădina, editura Fundaţiei „Dimitrie Gusti", Bucureşti, 1996

[47] Maria Magdalena Szekely, Ştefan S. Gorovei, *Maria Asanina Paleologhina. O Prinţesă bizantină pe tronul Moldovei,* 2006, editura Muşatinii

[48] *Cartea memoriei,* coordonare şi redacţie ştiinţifică Elena Postică, Muzeul Naţional de Istorie a Moldovei, 2003

[49] Vladimir Socor, *Irelevanţa unei noi condamnări a pactului Molotov–Robbentrop,* radio „Europa Liberă", 4 ianuarie 2008

[50] Федоров Г. Б. *Славянские памятники в Молдавии,* vezi: *Тезисы докл. на сесии Отд.– ния истории и философии и Пленуме Института истории матераиальной культуры, посвященных итогам археологических исследованиях 1946–1950* гг., Москва: Изд.–во АН СССР, 1951

[51] Ion Niculiţă, *Raport despre cercetările arheologice din situl Saharna în vara anului 2007,* Universitatea de Stat din Moldova, octombrie 2007

[52] Andrei Vartic, *Codul de la Voroneţ,* Dacia literară, nr. 68 (5/2006)

[53] Andrei Vartic, *Scăunelul lui Daniil Sihastrul,* Dacia literară, nr. 62–63 (5–6/2005)

[54] Andrei Vartic, *Întrebarea cu privire la paleoinformatică,* editura Bibliotecii Naţionale a Republicii Moldova, august, 2006

[55] Andrei Vartic, *Cealaltă Românie,* Typodas Press, Ploieşti, 2007, vezi *Letopiseţul sacru al lui Ştefan cel Mare,* p. 195–199, *Arta războiului şi „năravul statorniciei" în epoca lui Ştefan cel Mare,* p.218–235, *Misterele numerologice ale lui Ştefan cel Mare,* p.235–240

[56] Iurie Colesnic, *Basarabia necunoscută,* v. 7, Ed. Museum, Chişinău 2007

[57] Petru Ursache, *Antropologia ca ştiinţă neocolonială,* Ed. Junimea, Iaşi, 2008

[58] Alexandru Zub, *M. Kogălniceanu, un fondateur de la Roumanie moderne,* Bucureşti, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1978

MESIA DE LA VORONEŢ

Din rănile tale curge sânge roșu, lipicios, ca și al nostru, tu ești însetat ca și noi, iată, colbul, și muștele s–au lipit de sudoare ta, cum, deci, îndrăznești să spui că nu ești om, că ești Dumnezeu? Așa pictura s–a pictat în anii lui Ștefan cel Mare la Voroneț.

Totul e întrebare în această lume în care viul se naște paradoxal și moare fără să înțeleagă de ce ia picat anume lui destinul vieții, destinul biologic și, în fine, cel spiritual și moral. Dar până unde putem ajunge cu aceste întrebări? Cât de departe este Dumnezeu de om? Poate coborî Dumnezeu până la noi? Putem să–L pipăim, să–I controlăm pulsul cu sărutul? Noi, oamenii, suntem făcuți din pofte și dureri, noi avem gâtlejuri pe care turnăm vin, noi ne batem pentru putere, dar și pentru a fi primii dintre anonimi, noi ne împopoțănăm în haine aurite sau în zdrențe, gâtuim și suntem gâtuiți, dar tu, tu care, iată, ești ca și noi, care alungi comercianții din templu și te uiți la Magdalena desenând incertitudini în nisipul Palestinei, tu, tu de ce zici că ești Dumnezeu?

În plină epocă de glorie, Ștefan cel Mare pictează

biserica Voronețului construită în anul 1488. Dar de ce îi țipă lui Isus mulțimea pestriță din acea pictură? De ce urlă surlele, de ce bat asurzitor alămurile, de ce i se arată la cer, adică – ai obraz, tâmpitule, te vede Iahve de sus,

„Batjocorirea lui Iisus", pictură din naosul bisericii Voronețului, construită de Ștefan cel mare în 1487 și pictată peste 9–10 ani

cum îndrăznești să spui că ești Dumnezeu? Iar El își tace, privește luminos înainte ca un copil, privește în sine, în adânc, poate în adâncul nostru de azi, de martie 2004.

Cum s–ar putea, nătângule, mai strigă mulțimea, ca Iahve să se înfrupte din peștele, vinul și pâinea noastră sau să stea cu noi la taifas despre măslini și mei? Cum s–ar putea să bea apă de la o oarecare samariteancă? Oare El nu are apă în ceruri mai multă și mai gustoasă decât toate apele acestui pământ nerod? Dar oare știe El de sete? Știe El de pofta de femeie care–ți întunecă mințile? Și iară bătăi în alămuri, și iară stridențe de trâmbițe, și iară gesturi obscene. Iar El tace, se uită mai repede spre ziua de azi

decât spre cea de la 1498, ba nu, privirea Lui trece prin noi, prin rostul ființei noastre omenești, o purifică și se duce încă și mai departe, departe de tot, acolo unde bate ceasul Cosmosului, care este tot El. Așa pictură s–a pictat în anii lui Ștefan cel Mare la Voroneț.

Fondul spiritual al acestei picturi, superbă simfonie de forme și culori comparabilă doar cu „Sărutul Iudei" de Giotto, întrece cu mult, după opinia noastră, minunea executării ei. Vrerea lui Ștefan de a lăsa după sine biserici excepționale era așa de mare că putea să aducă toți pictorii geniali ai lumii pentru asemenea lucrare. Ci pictorii renascentiși, cu toate grandorile lor, nu puteau picta ce dorea Ștefan să vadă pictat la Voroneț, și anume – apropierea omului de Dumnezeu.

Nici scrierile timpului, nici tradiția nu ne spun cine a pictat Voronețul. Cert e că lucrarea s–a făcut în una din cele mai cumplite vremi ale creștinătății, după căderea Constantinopolului. Este sigur că pictorul Voronețului a fost nu numai un artist genial, ci și un profund om religios, un clarvăzător, un mergător iluminat pe drumul arătat de Mesia. El înțelesese perfect că, de fapt, Dumnezeu nici nu coborâse spre noi în zilele lui Pilat, El este mereu foarte aproape de muritorii săi, așa de aproape că respirația, sudoarea, sângele, of–urile Lui de pe Sfânta Cruce sunt reale, omenești.

Dar a fost chip ca această gândire să fie posibilă în anii 1488–1498, când s–a zidit și pictat Voronețul? O carte de excepție, e vorba de „Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său", scrisă la numai 16 ani după moartea lui Ștefan cel Mare, demonstrează că evenimentul plastic și spiritual de la Voroneț este autohton, românesc. Iată un mic fragment

din acel uluitor scris, pentru care abia Noica a găsit mirare și entuziasm: *„Ci, mai întâi de toate este tăcerea, iar tăcerea face oprire, oprirea face umilință și plângere, iar plângerea face frică și frica face smerenie, smerenia face socoteală de cele ce vor să fie, iar acea socoteală face dragoste și dragostea face sufletele să vorbească cu îngerii. Atunci va pricepe omul că nu este departe de Dumnezeu"*

Omul nu este departe de Dumnezeu, ne învață fresca de la Voroneț. Dumnezeu se atinge în fiece clipă de hainele noastre, de vinul pe care îl bem, de femeile pe care le iubim, de puterea politică pe care o vrem cu nesaț, de trâmbițele care ne asurzesc, de alămurile care ne cutremură, de rostul ființării noastre paradoxale. El este sudoarea, sângele, apa, pâinea, nisipul pe care desenăm, cocoșul ce vestește trădarea lui Petru, vântul pe care îl vânăm. El e foarte aproape, atât de aproape că putem să discutăm cu îngerii Lui. Și pentru acest destin atât de omenesc trebuie doar să pășim din treaptă în treaptă spre cerurile Lui, care–s numai cele ale iubirii.

Geniala pictură de la Voroneț arată că gândirea religioasă românească a dat lumii un formidabil model al apropierii de Dumnezeu. Unele din cele 9 trepte descrise de Neagoe erau cunoscute în antichitatea cea mai veche. Altele s–au discutat de anahoreții creștini din Asia Mică, s–or fi cunoscut la Athos sau prin mănăstirile timpurii din Serbia. Dar, cu certitudine, sinteza lor orientată spre apropierea de Dumnezeu (și nu spre cunoașterea lui abstractă) s–a copt și s–a conștientizat anume la mănăstirile și schiturile din principatele românești.

Ștefan cel Mare a construit peste 30 de biserici și mănăstiri, majoritatea după 1487, cu un efort uman și

material uriaș. Nu era mai simplu să cumpere tunuri, să instruiască o armată de elită și să recucerească și Bizanțul, și Ierusalimul, și să rămână astfel „pe veci" în topul cuceritorilor acestei lumi? Da, se putea. Probabil costul unei asemenea Cruciade nu era cu mult mai mare decât al celor 30 de biserici. Ci Ștefan cel Mare a construit și pictat excepționale biserici fiindcă Dumnezeu este atât de aproape și deșărtăciunile omenești arăt de mari. Și sfîntul Daniil privește atât de smerit tot din fresca de la Voroneț.

DOMNITORUL ŞI SIHASTRUL

„Viaţă îngerească ai petrecut pe pământ,
chip și pildă făcându–te ucenicilor tăi.
Prin rugăciuni, posturi îndelungate și privegheri,
te–ai învrednicit a te sălășlui în pământul celor blânzi,
Sfinte Daniil, de Dumnezeu cinstitorule,
podoaba sihaștrilor și laudă călugărilor”
(Condacul Sfântului, glas 3)

Cina cea de taină de la Voroneț – compoziție netipică, cu Isus în dreapta și cu Ioan în poalele lui, cu mâna înfiptă în haina lui Isus, care are fața încordată la maximum. În față – Iuda, ce nu se poate reține și apuca din bucatele de pe masă.

Mesia de la Voroneț – Batjocorirea lui Isus de la Bălinești – Cavalcada Sfintei Cruci de la Pătrăuți. Aceste fresce, pictate în a doua parte a domniei lui Ștefan crează impresia că el a învățat mai întâi pictorii, apoi arhitecții și zidarii și abia la urmă ostașii. Dar asta nu e totul. Sfinții din frescele moldovenești reprezintă sfinți meditativi, nu

luptători ca pe frescele de epocă rusești, sau dominatori ca în cele grecești. Asemenea sfințenie putea fi atinsă numai prin schivnicie, printr–o altoire a principiilor isihastice ale lui Grigore Palamas și în sol spiritual românesc. Era cumva pregătit pe atunci domeniul spiritual românesc pentru un asemenea altoi? Avea practica anahoretică a călugărilor români și altă vechime decât cea ortodoxă? Or, în timpul domniei lui Ștefan cel Mare în munții Moldovei a vegheat cea mai mare comunitate de sihaștri din toate timpurile noi ale românilor, comunitate organizată și educată de sfântul Daniil Sihastrul.

Dacă ar fi să ne fixăm o întâlnire cu un extraterestru luminat ce poate sta pe Pământ numai câteva ore, atunci locul acestei întâlniri, după opinia noastră, poate fi biserică Pătrăuți, construită de Ștefan cel Mare în 1487. De ce Pătrăuți?

După 29 mai 1453 Europa de Sud–Est deveni spațiu al plângerii. Se pustiise drumurile (și hanurile) de pelerini, demnitari și negustori, se năruise sutele de mănăstiri ale Constantinopolului, Sfânta Sofia se făcuse moschee. Fără orașul–rege Europa de Sud–Est s–a transformat în hotar înapoiat, în linie de demarcare dintre civilizația creștină și cea musulmană, în teatrul operațional al unui război care, încă, nu și–a consumat energiile.

Și înțelepciunea călugărească fu dominată atunci de acest spațiu al plângerii. Nu întâmplător în acele zile întunecate pentru civilizația balcanică și carpato–dunăreană un mare număr de sihaștri, care se rugau lui Dumnezeu „în nevoințele singurătății, postului și rugăciunii inimii" au împânzit Carpații. Dintre toți aceștia Daniil Sihastrul a fost cel mai mare.

Tradiția spune că în toamna sângeroasă a anului 1451, când Petru Aron a tăiat capul lui Bogdan al II–lea, tânărul Ștefan, adolescent încă, a găsit adăpost și alinare la schitul lui Daniil Sihastrul de lângă viitoarea mănăstire Putna. Nu ar sta sfânta mănăstire acolo, dacă acea întâlnire nu ar fi avut loc. Nu ar fi această mănăstire prima construcție domnească a lui Ștefan, dacă la acea întâlnire viitorul domnitor nu ar fi fost îndrumat de Daniil anume spre un destin de domnitor. Nu ar fi fost sfințită Putna cu 64 de ierarhi, nu ar fi fost transformată în Pantheon al Mușatinilor, dacă influența pe care a avut–o Daniil asupra lui Ștefan nu ar fi fost atât de mare. De fapt toată domnia acestui strălucit Domnitor a stat sub semnul puterii spirituale a Sihastrului Daniil, trimis de bunul Dumnezeu poporului român parcă anume pentru a se trece peste acele vremi cumplite, dar și pentru a se lăsa o urmă inconfundabilă, românească, în concertul universal al civilizațiilor.

Or, dacă domnia lui Ștefan cel Mare (1457–1504) a fost totalmente sub semnul căderii Constantinopolului și recroirii hărților geopolitice ale Europei, atunci despre Daniil Sihastrul nu putem spune același lucru. Când cei doi se întâlneau în toamna lui 1451 mai erau 2,5 ani până la căderea Constantinopolului, iar Daniil era deja considerat sfânt și avea aproape 50 de ani. Numele de botez i–a fost Dumitru și viitorul sihastru s–a maturizat la biserica sf. Nicolae din Rădăuți cu numele călugăresc David în epocă luminoasă a lui Alexandru cel Bun. A putut să–l vadă pe genialul Gavril Uric, care picta pe atunci la mănăstirea Neamțului. Cunoștea și iubea din copilărie Psaltirea, remarcabilă operă poetică a lumii, cinstită și de mitropoliții Anastasie Crimca și Dosoftei. Daniil s–a nevoit toată viață în tăcere, post și rugăciune, uneori nu mânca nimic

timp de cinci zile, iar când cele sfinte îi permiteau ședea pe un mic scăunel și împletea coșuri (la acest scăunel și la aceste coșuri vom reveni în „Scăunelul lui Daniil Sihastrul"). În anii tinereții a avut loc un eveniment despre care amintește numai tradiția, dar care, după opinia noastră, a marcat profund nu numai devenirea lui Daniil Sihastrul, ci și pe cea a neamului românesc. Într–o zi egumenul mănăstirii l–a trimis pe tânărul călugăr David, viitorul sihastru Daniil, cu o misiune la Siret, în fosta capitală a Moldovei. Acolo el s–a reținut cu o zi mai mult decît i se indicase, faptă pentru care egumenul i–a dat canon să nu iasă mai multe zile din chilie. Tot tradiția spune că Daniil a primit cu bucurie acel canon. De ce? Nu cumva din cauza faptului că a meditat îndelung asupra celor care l–au reținut la Siret? Dar ce a putut să vadă atât de neobișnuit tânărul călugăr la Siret?

Cercetând cu atenție formele unicale ale bisericii mănăstirii Putna, vrei–nu vrei pui întrebarea cu privire la modelul care l–a inspirat pe arhitect. Or, acest model se află tocmai la Siret și i se spune biserica Sfintei Treimi. Anume în piatra acestei biserici a avut loc geniala simbioză dintre tradiția bizantină și stilul gotic european din care s–a născut apoi și măreția triconcă a Putnei (se spune că biserica din Siret a fost construită de Petru Mușat pe la 1370, dar ea pare să fie mai veche). Anume acolo zidarii mușatinilor au creat arhetipul stilului moldovenesc, acolo treimea bizantină s–a unit cu bolțile și contraforturile gotice pentru a se naște nava triconcă moldovenească – înaltă, îngustă, decorată cu ceramică smălțuită, orientată perfect după criterii astronomice, uluitor de bine armonizată cu divinitatea, omul și natura. Cercetând fenomenul (sic!) Putna, anume cu hramul

Maicii Domnului (să nu uităm, era o vreme a plângerii), nu putem să nu luăm în calcul faptul că Daniil Sihastrul i–a sugerat lui Ștefan cel Mare nu numai ideea și locul construcției, ci și planul ei triconc, inspirat după modelul de la Siret, dăruit și cu turlă maramureșeană, strămoșească pentru tot neamul mușatinilor, sau hunedoriană, corvinească, hațegană, încă și mai veche.

La scurt timp după sfințirea Putnei Daniil Sihastrul părăsi codrii Vițeului, lăsând acolo câteva zeci de sihaștri, și s–a retras în deplină singurătate pe o stâncă din preajma schitului Voronețului, zisă a Șoimului. În câțiva ani el a creat și aici o puternică școală isihastică, iar atunci când Ștefan a venit pentru mărturisire după strașnica confruntare cu Mohomed al II–lea din 1476, sihastrul l–a sfătuit să nu cadă în panică, să nu sloboadă din mâini puterea și să ridice în locul schitului de lemn al Voronețului o biserică închinată sfântului Gheorghe. Nu știm ce s–a întâmplat între cei doi în următorii vreo zece ani. Căci abia în primăvara anului 1488 Ștefan își „amintește" de povața sihastrului și în numai 4 luni construiește Voronețul, viitoarea Capela Sixtină a Orientului, ba o mai și zugrăvește în interior cu una din cele mai remarcabile picturi ale tuturor timpurilor. De ce s–a grăbit Ștefan așa de mult tocmai în acea a 12–cea vară după catastrofa de la Războieni? Nu știm. Sigur e că anume după Voroneț el a declanșat colosală febră a construcțiilor de biserici în stil triconc siretian fără de care nici nu putem concepe astăzi cultura și civilizația românească.

Ci înainte de Voroneț meșterii lui Ștefan au mai imporvizat pe tema triconcului la Milișăuți și Pătrăuți. Mai ales formele bisericii de la Pătrăuți par coborâte din

ceruri, iar pictura ei interioară poate fi expusă fără nici o jenă la orice expoziție de artă universală. Nu este locul să medităm aici asupra tabloului votiv de la Pătrăuți sau asupra impresionantei cavalcade a sfinților militari. Dar despre iluminatele fețe de călugări pictate acolo trebuie să vorbim. Fiindcă nici în pictura murală de la Uspenski din Moscova, ceva mai tîrzie, nici în cea a pictorilor italieni, asemenea chipuri nu vom întâlni. Sfinții pictați în epoca lui Ștefan cel Mare la Pătrăuți sau Voroneț și, mai ales, la Bălinești (unde a zugrăvit genialul călugăr Gavril) cunosc iluminarea divină care se află numai prin adâncă și prelungită meditație. Puternicilor, războinicilor sfinți de la Uspenski, sau omenoșilor, bine hrăniților sfinți renascentiști, sau dominanților, nițel îmbufnaților, sfinți bizantini, pictura murală din timpul lui Ștefan cel Mare le–a opus o frăție de sfinți meditativi pe care îi mai putem întâlni doar pe la Myra sfântului Nicolae, în Asia Mică. Acești sfinți și cuvioși atât de carpatini sunt iluminați nu întru propria mântuire (ca în budism, de pildă), ci întru mântuirea întregului neam omenesc. Acest tip unical de iluminare, repetăm, se poate obține numai în singurătate deplină prin tăcere, post, umilință și lacrimi, frică, smerenie, socoteală la cele ce vor să fie, dragoste, discuții cu îngerii și apropiere de Dumnezeu (cum scrie și Neagoe Basarab la 1521). A fost posibilă crearea unei asemenea școli isihastice în timpul domniei lui Ștefan cel Mare? Da, fiindcă spre 1451 Daniil Sihastrul, cel care avea și harul înainte–vederii, crease deja (posibil în baza unei frății anahoretice mult mai vechi decât cea a lui Grigore Palamas, de care amintește și Mihail Sadoveanu) școala de sihaștri din munții Putnei, unicală nu numai în context balcanic, ci și european. Nicăieri în lume măreața domnie

a unui principe nu a mai fost păzită cu atâta străşnicie isihastică de către măreţele singurătăţi meditative ale schivnicilor lui Daniil Sihastrul. Şi nici un alt principe european nu a lăsat după sine atâtea construcţii religioase aşa de bine armonizate şi cu iubirea Mântuitorului, şi cu fapta omului, şi cu frumuseţea naturii.

Într–un timp când toate catastrofele se dezlănţuise peste sireacul om, dar într–un cadru natural de o rară frumuseţe, un sihastru iluminat de tăcere, post şi rugăciune, Daniil, şi un om politic ambiţios şi deosebit de curajos („se vârâia" peste tot, spune despre el cronicarul), Ştefan cel Mare, au armonizat politicul şi spiritualul, religiosul şi artisticul, războinicul şi călugărul, artele plastice, arhitectura şi canonul religios, fiinţarea omenească şi calea devenirii ei dumnezeieşti. Această comuniune, care, după cum arată faptele, nu a fost întotdeauna simplă, dintre Domnitor şi Sihastru, s–a încheiat 500 de ani în urmă, la câţiva ani după trecerea la cele sfinte şi a cuviosului Daniil, rămânând în urmă un complex artistic şi religios unde îşi poate afla alinare românească şi mântuire religioasă întregul neam omenesc.

Referinţe

1. Constantin Turcul, *Daniil Sihastrul,* în „Studii şi cercetări istorice", Iaşi, XX, (1947), p. 253, apud Pr. Scarlat Porcescu, op. cit., p. 320.

2. Arhim. Nestor Vornicescu, *Ştefan cel Mare şi Daniil Sihastrul,* în M. M. S, XLII (1966), nr. 7–8, p. 567.

3. Pr. Prof. dr. Mircea Păcurariu, *Sfinţi daco–romani şi români,* Ed. Mitropoliei Moldovei şi Bucovinei, Iaşi, 1999, p. 72–76

4. C. Popescu–Vâlcea, *Miniatura românească,* Ed. Meridiane, Bucureşti, 1981

5. Vasile Drăguţ, *La peinture murale de la Moldavie, XVe–XVI siecle,* Ed. Meridiane, Bucarest, 1983

LETOPISEŢUL SACRU AL LUI ŞTEFAN CEL MARE

Dacă după Ștefan cel Mare ar fi rămas numai bisericile (fără cronica bistriţeană) o altă istorie a românilor s–ar fi scris.

Mărețe sunt faptele de arme ale lui IO, Ștefan Voievod (cele de la Baia, Podul Înalt, Războieni și Pădurea Cosminului nu pot fi trecute cu vederea de nici o Istorie a Europei), dar șirul fantastic de lăcașuri sfinte construite și pictate de acest erou civilizator este și mai măreț. Privită prin prisma triconc–goticului de la Putna sau Milișăuți, prin pictura Pătrăuțului, vrejurile de piatră ale Mănăstirii Neamț sau cauzele „ezoterice" ale morții prințesei Elena la curtea lui Ivan cel Groaznic, viața lui Ștefan, fiul lui Bogdan al II–lea, nepotul lui Alexandru cel Bun, pare o adevărată minune dumnezeiască. Publicând lista ctitoriilor marelui Domnitor suntem cu gândul și la mărinimia care ar putea s–o transforme până la 2 iulie într–o veritabilă expoziție.

Mănăstiri: Putna, cu hramul *Adormirea Maicii Domnului*, începută după cucerirea Chiliei (1466) și sfințită la 3 septembrie 1470 (20 august, Lipnic, războiul cu tătarii)

de 64 ierarhi în frunte cu Mitropolitul Teoctist; *Sfântul Gheorghe* de la Voroneț, *„Capela Sixtină a Orientului”,* sfințită în 1488; *Nașterea Maicii Domnului* de la Tazlău și, mai puțin amintită, Horodnicul. La Mănăstirea Neamț s–a ridicat din temelie o biserica noua cu hramul *Înălțarea Domnului,* sfințită la 14 noiembrie 1497 (26 octombrie, Codrul Cosminului, războiul cu leșii), cea mai reprezentativă operă de artă a stilului moldovenesc în care tradiția triconcă bizantină este iluminată de contraforturile și arcadele gotice, de turlele vechi moldovenești și maramureșene, de triskelioanele și rozetele solare de mare vechime în zona carpato–dunăreană, de lotușii adunați parcă din toată lumea, de ceramica smălțuită și, în fine, de schița arhitectonică unicală, perfect armonizată cu divinul, omul și natura (prima biserică triconcă, arhetip al construcțiilor religioase românești, a fost construită la Siret pe la 1370, de Petru sau Roman Mușat, strămoșii lui Ștefan).

Biserici: *Sfântul Pricopie*, Milișăuți, (1487) (distrusă în timpul primului război mondial, dar s–a păstrat fotografia acelei minuni arhitectonice, pe care azi o publicăm), *Sfânta Cruce,* Pătrăuți (1487), *Sfântul Ilie,* Suceava (1488), *Sfântul Ioan Botezătorul,* Vaslui (1490), *Sfântul Nicolae Domnesc,* Iași (1491), *Sfântul Gheorghe,* Hârlău (1492), *Sfântul Nicolae,* Dorohoi (1492), *Adormirea Maicii Domnului,* Borzești (1494), (aici, spune tradiția, s–a născut Ștefan cel Mare, unicul fiu al muntencii Maria–Oltea și moldovan–munteanului Bogdan al II–lea)*, Sfinții Apostoli Petru și Pavel,* Huși (1495), *Sfântul Mihai,* Războieni (1496), *Sfântul Nicolae,* Popăuți (1496), *Sfântul Ioan Botezătorul,* Piatra Neamț (1498), *Sfânta Cruce,* Volovăț (1502), *Taierea Capului Sfântului Ioan Botezătorul,* Reu-

seni (1503), *Coborârea Sfântului Duh,* Dobrovăț, 1504.

Tradiții locale susțin că Ștefan a fost și ctitorul bisericilor din Baia, Scânteia (Iași), Scheia (Roman), Florești (Vaslui), Cotnari (Iași), Ștefanești (Iași), Șipote (Suceava), *Sfântul Nicolae,* (Chilia), Căpriana (Basarabia) și altele. Domnitorul a mai zidit paraclise (capele) la Neamț, Hotin și Cetatea Albă, iar splendidul turn–paraclis de la mănăstirea Bistrița le întrece pe toate în frumusețe.

Această listă ar fi incompletă fără bisericuța de lemn, numită „a lui Dragoș", de la Putna. Este situată în apropierea mănăstirii și e considerată cel mai vechi monument de arhitectură religioasă din Moldova care s–a păstrat până astăzi și pe care legenda o atribuie lui Dragoș Vodă. Tradiția mai susține ca ea a fost adusă într–o singură noapte de la Volovăț la Putna, din porunca lui Ștefan cel Mare.

În Transilvania, Voievodul a ctitorit biserica–mănăstire Vad, pe Someș, și biserica din Feleac, lângă Cluj, iar în Muntenia biserica *Sfânta Paraschiva* din Râmnicul Sărat. A făcut numeroase danii și zidiri la mănăstirea Zografu de la Muntele Athos.

Ștefan a ctitorit vechea biserică *Sfântul Nicolae* din Rădauți, pe care a transformat–o în Pantheon al strămoșilor, punându–le acolo un șirag de pietre de mormânt, ornamentate cu splendide motive florale ce se regăsesc și pe miniaturile lui Uric. El a mai restaurant Probota, Moldovița, Bistrița, Bohotinul, Chiprieniul, Humorul (amintim celebrul Tetraevahghelier de la Humor, pictat de călugărul Nicodim, o mare operă de artă, pe una din file fiind pictat și domnitorul așa cum arăta la 17 iunie 1473, când a făcut dania).

Unele din bisericile lui Ștefan cel Mare au fost pictate de genii autohtoni, majoritatea anonimi. Desăvârșită este pictura bisericii Pătrăuți, diamant al arhitecturii vechi moldovenești, cu formidabila *Cavalcadă a Sfintei Cruci* și preafrumosul tablou votiv. Și picturile din altarul și naosul bisericii de la Voroneț, cum ar fi *Bajocorirea lui Isus, Cina cea de taină* sau celebrul tablou votiv cu Sfântul Gheorghe, merită să stea în cartea mare a picturii universale. Domnitorul a mai ctitorit picturile de la *Sfântul Ilie,* Suceava, Sfântul Nicolae, Popăuți, *Sfântul Nicolae,* Dorohoi, *Sfântul Nicolae,* Bălinești, biserica logofătului Ion Tăutu. Aici, la Bălinești, a pictat ieromonahul Gavril, unul din cei mai mari pictori ai lumii. Bisericile apropiaților lui Ștefan, la sfințirea cărora, cu certitudine, Domnitorul a participat, încheie această listă remarcabilă: Dolheștii–Mari (a cumnatului Șendrea), Bacău (a fiului Alexandru), Arbore (a prietenului Luca Arbore) și multe altele.

Ion Neculce spune că Putna a fost pictată „și pe dinlauntru și pre dinafara”, dar pictura nu s–a păstrat. Nu s–a păstrat din motive pentru care săracul om este apăsat de vremi și astăzi ca și în zilele lui Ștefan cel Mare. Dar și acum, ca și atunci, pentru a nu se vărsa sânge nevinovat mâna Sfântului Gheorghe trebuie să stea amical pe umărul drept al Domnitorului, așa cum stă în tabloul votiv de la Voroneț.

SCĂUNELUL LUI DANIIL SIHASTRUL

Inima, spune Grigore Palamas, este cel mai reprezentativ organ al intelectului. Acest părinte al Bisericii Ortodoxe din veacul al XIV–lea (1296–1359) care a echilibrat raționalismului sfântului Augustin (majoritatea intelectualilor ortodocși au devenit augustinologi fără a fi și palamasologi), mai spune (urmând pe sf. Macarie): inima este locul unde stă sufletul, iar sufletul este o complexitate universală la fel de veche ca și Universul, dar mereu nouă, liberă, întreită de Nous, Logos și Pneuma. Sufletul a fost dăruit omului de către Dumnezeu prin harul lui energetic și cuprinde întreaga totalitate a manifestărilor fenomenului uman, inclusiv violența, mânia, nesațul, invidia, ignoranța, ateismul etc. Omul, unitate–trinitate (trup, suflet, trup și suflet, ca la Platon), este liber să aleagă între reabsorbirea sa de către archetypul divin care l–a născut și neant, iar inima, sălaș al sufletului, joacă poate cel mai important rol în realizarea acestei divine libertăți omenești.

După opinia noastră revelațiile sfântului Grigore Palamas deschid surprinzătoare posibilități de cercetare științifică a întrebării arheologice cu privire la apariția

inimii pe ceramica colorată a dacilor, dar și la cea impusă de cercetătorii civilizațiilor primordiale, care au descoperit simbolul geometric la baza primelor constructuri ale lui homo sapiens sapiens (realizate mult înainte de idealismului geometric al lui Platon). Simbolul inimii, însă, mai

Ceramică dacică cu inimă, după A. Vartic, *Drumul spre Kogaionon*, Basarabia, 1998, Chișinău.

poate fi cercetat și pe veșmintele lui Ștefan cel Mare din tabloul votiv de la Pătrăuți, și pe unele pietre de mormânt din epoca lui și, astfel, tradiția localizării inimii ca sălaș al sufletului (și al sufletului ca primă calitate a omului) este încă viabilă și impune omului de știință destule spații fundamentale de cercetare.

O fi considerat și dacii, ca și părinții ortodoxiei, ca și alte sofii arhaice și antice, că inima este sălașul sufletului și că sufletul este principalul coordonator al manifestărilor omenești, în special al celor orientate spre nemurire?

Cercetarea arheologică are răspuns pozitiv la această întrebare, fiindcă s–au descoperit destule artefacte dacice pictate sau încrustate cu inimi (vezi Andrei Vartic, *Drumul spre Kogaionon,* Basarabia, Chișinău, 1998). Din altă parte, atât relatarea lui Herodot despre credința geților în nemurire, cât și cea a lui Platon (din Charmides), și, colateral, cele ce ne sunt povestite tot de greci despre Anacharsis (prietenul lui Solon despre care se spune că era inițiat în misterele Eleusine și că ar fi venit la Athena de la agatârșii de pe Mureș) sunt mărturii istoriografice ale faptului că geto–dacii credeau și în existența sufletului, și în nemurirea lui (în condițiile practicării unor canoane stricte de menținere în puritate și a sufletului, și a trupului), și în localizarea lui anume în inimă. Fiind cunoscute ritualurile dacice de trimitere a mesagerilor la Zalmoxis (odată la 5 ani se arunca cu pieptul în suliți unul din cei mai buni bărbați ai lor, tras la sorți, spune Herodot) de ce nu am considera inima pictată pe ceramica dacică colorată drept un intermediar sau o secanta pe care sufletul omului poate ajunge în lumea paralelă a Zeului?

De la inimă ca sălaș al sufletului ajungem la rugăciunea inimii, cea mai importantă rugăciune a isihaștilor ortodocși, inclusiv a frățiilor de schivnici români din timpul lui Daniil Sihastrul (?1405–1495?). Or, apariția inimii pe ceramica dacică impune, cel puțin metodic, o întrebare simplă: nu s–ar putea ca această rugăciune misterioasă a inimii să aibă la bază o mult mai veche tradiție mistică, practicată și de anahoreții daci, dar, poate, și de anahoreții dinaintea lor, adică dinaintea nominalizării de către greci a lui Zalmoxis ca rege și zeu al geților? Un detaliu al practicării isihasmului de către călugării români din Evul Mediu ne permite să răspundem afirmativ la această

întrebare – Daniil Sihastrul practica rugăciunea inimii șezând pe un scăunel mic în chilioara sa paradoxală (cioplită cu dalta dintr–un uriaș bloc de piatră) de lângă Putna (vezi A. Vartic, *Un mister arhitectonic al Sfântului Daniil Sihastrul,* in Dava International nr. 10, Chișinău, 2004). Și Grigore Palamas cere isihastului să se așeze dimineața pe un scăunel mic (de o palmă de la pământ), să–și concentreze toată atenția spre inimă (până simpte o zvâcnire puternică a ei) și să repete de sute, chiar de mii de ori, micul text al rugăciunii: *Doamne, Isuse Hristoase, fiul lui Dumnezeu, miluiește–mă pe mine, păcătosul!* (Unele surse isihastice susțin că este de ajuns să practici rugăciunea inimii repetând doar un singur cuvânt: Iisuse!) O fi știut de această rugăciune și Brâncuși, atunci când a sculptat „Cumințenia pământului"? O fi știut de puterea acestei rugăciuni meșterii populari din Gorj, Maramureș sau Basarabia, când au sculptat omuleți ghemuiți pe verticală, scufundați în venerația/meditarea (theosis–ul) tainelor Divinului? O fi existat la popoarele antice o diferențiere a pozițiilor de meditație, unii meditând pe scăunele, alții șezând direct pe pământ (dar pe un covoraș, totuși), în cunoscuta poziție a yoginilor? Nu putem, încă, răspunde la această întrebare, dar, cu certitudine, scăunașele pe care șed zeițele cucuteniene și precucuteniene nu pot fi trecute cu vederea în această cercetare. (Despre implicarea verbului românesc „a ședea" în catalizarea fenomenului meditației, legătura lui upanișadică cu radicalul „sad" (înțelept) din substratul indo–european și hidronimicul Sad din munții Cibinului am discutat în *„Divina comedie a limbii române",* vezi A. Vartic, Drumul spre Kogaionon, Basarabia, Chișinău, 1998).

Iată, însă, că și în filosofia mistică a lui Alexandru

Hâjdău (vezi eseurile „Despre originea poeziei divine” și „Despre scopul filosofiei /aforisme/”, publicate în anul 1830 în revista moscovită „Vestnik Evropy” și incluse recent în cartea Alexandru Hâjdău, Clipe de inspirație, Litera, 2004, Chișinău) „mintea este ochiul sufletului” (op. cit. p. 190), „este un mit simbolic triplu luminat” (op. cit. p. 189), iar „moștenirea lăsată ființei gânditoare” (op. cit. p. 190) este „unirea fericită” cu Prototypul Primar, re-absorbirea ființei omenești (prin dezvoltarea și curățirea deplinătății capacităților sale) de către acel Prototip. Tot Al. Hâjdău mai susține că originile poeziei divine premerg existența omului și sunt o dovadă a existenței acelui Prototyp *(„Prin începuturile sale, mintea omului este un mit simbolic triplu luminat de niște conturi, drept o reflectare a acelei atotcuprinzătoare Minți primare, după planul Căreia a avut loc facerea lumii, ca o glăsuire–ecou a acelui Cuvânt atotînsuflețitor, prin Care își face efectul Dragostea Eternă în evoluția cosmoeconomiei, ca o răsfrângere a acelui Soare atoatestrălucitor, în care se concentrează razele întregului Univers”,* op. cit. p. 189). Al. Hâjdău nu ne spune dacă „unirea fericită cu Prototypul Primar” duce și la o reînnoire/actualizare a Prototypului cu ceasul cosmic, la un „alt Dumnezeu”, cum afirmă Grigorie Palamas. Dar mitul reînnoirii zeului suprem, regenerării, actualizării esenței divine („întunecimea sacră”, spune același Grigore Palamas, urmând pe Pesudo–Dionisie Areopagitul care susținea în veacul V AD „imposibilitatea cunoașterii lui Dumnezeu”) prin sacrificiul avatarilor săi pământești pare a fi în viziunea filosofului basarabean din prima jumătate a secolului XIX cel mai important mit al omului, cea mai importantă parte a ființării omenești.

Dar Al. Hâjdău, proaspăt absolvent al seminarului teologic din Chișinău, nu face trimiteri la Grigore Pala-

mas (sufletul este o unitate–trinitate de Nous, Logos și Pneuma) sau Pseudo–Dionisie (autorul sintagmei *ta teia onomata* – numirile dumnezeiești, diferențiate de el în pozitive, catafatice, și negative, apofatice), ci la Socrate, la tehnicile mistice ale dacilor („credința în nemurire a lui Zalmoxis", vezi sonetul 18, *Muntele Ceahlău,* op.cit. p.36) și la cele anahoretice ale vechilor moldoveni (vezi sonetul 57, op. cit.. p. 88, dar și *„Sfat celui care merge la războiu",* comentat magistral de Mircea Eliade, *Fragmentarium,* p. 77–81, Humanitas, București, 1994). Tânărul Al. Hâjdău urmează pe Socrate și în metoda cercetării fenomenului uman ca „întreg" de trup și suflet, metodă care se regăsește și în filosofia ortodoxă a lui Grigore Palamas (ortodoxia a urmat misticismul lui Platon, pe când biserica apuseană raționalismul lui Aristotel). Interesant e că această filosofie a omului întregit prin trup și suflet, a întregului pur care lecuiește partea, a raționamentului divin care face posibilă înțelegerea unității omenești de trup și suflet, a sofrosinei, dar și a rolului sufletului în constituirea totului sănătos al omului (vezi la Platon dialogurile de tinerețe „Charmides" și „Alcibiade I") nu aparține nici lui Socrate, nici daimonului său (despre care vorbește în „Theages", alt dialog de „tinerețe"), ci unui misterios „medic al lui Zalmoxis" pe care tânărul Socrate s–a întâlnit în bătălia de la Potidea (432 BC), medic care i–ar fi vorbit despre „meșteșugul de a deveni nemuritor", dar și despre rostirea bună, descântecul, rugăciunea, mantra care îl poate ajuta pe om (în condiții de puritate a sufletului, despre care Socrate a discutat și în „Alcibiade II", și nu în baza la careva cunoștințe acumulate de om, fapt sesizat și de Al. Hâjdău) ca să descopere acest meșteșug (amintim aici că și Socrate a obținut dreptul de a folosi descântecul zalmoxian numai după ce a fost, probabil, inițiat în zalmoxism prin a)

participare curajoasă la război, b) cedarea meritelor acelui curaj unui alt ostaș, c) veghea pe o apă înghețată timp de o noapte, desculț, d) o rugăciune specială adresată soarelui la răsărit după acea noapte de șederea desculț pe gheță și e) credința într–un singur zeu, care ia și adus lui Socrate condamnarea la moarte).

Acum să revenim la micile statuete de lut ale zeițelor din Vechea Europă, adică din spațiul balcanic, carpato–dunărean și nistrean. S–au descoperit sute de mii de asemenea zeițe, dar mai ales cele cucuteniene, majoritatea fără cap, ce se roagă șezând pe mici scăunele de lut, de o palmă de la pământ (dar și din culturi mai vechi, precucuteniene, vezi mult mediatizata perechea de „gânditori" de la Hamangia) formează uneori adevărate soboare de zeițe (vezi soborul de zeițe de la Poduri–Dealul–Ghindaru, publicat și de Marija Gimbutas în *The Language of the Goddess,* Harper SanFrancisco, 1991, plate 9) (zeițe și zei neolitici din Vechea Europă, șezând în poziții de rugăciune și meditație pe mici scăunele vezi încă la Marija Gimbutas, *The Goddesses and Gods of Old Europe,* Foto 2, 10, 11, 12, 20, 26, 33, 47, 92, 94, 96, 206, 207, 209, 210, 211, 212, 231, 232, 248, 250, 251, 252 University of California Press, Berkeley, Los Angeles, 1996). Câtă tradiție, câte tehnici de meditare a Divinului, de apropiere a omului de harul Divin, așadar, a preluat ortodoxia de la populațiile vechii Europe, în special de la geto–daci? Cât de mult venerarea Maicii Domnului de către creștini este tributară vechilor tradiții matriarhale din leagănul civilizației europene? Tradiția mai susține (iar tradiția impune continuitatea, vezi tezele ortodoxe despre „tradiția vie", inclusiv cele pentru documentare „theosis–ului", la George Florensky, *St. Gregory Palamas and the Tradition of the Father)* că sf.

Daniil Sihastrul, unul din cei mai consecvenți practicanți ai Rugăciunii Inimii, ședea de multe ori zile și nopți pe un mic scăunel și se ruga necontenit (împletind coșuri, iar coșul, prin unirea elementelor verticale cu cele orizontale, este un simbol complet al Crucii, adică al unirii esenței divine cu harul ei pământesc și coșul, rogojina, gardul de nuiele, casa de nuiele împletite fac parte din primile artefacte ale omului, iar acest lucru noi îl analizăm în *„Misterul musterianului denticulat”,* în Dava nr. 11).

Omul este făcut „după chipul” lui Dumnezeu, mai spune Grigore Palamas. Rostul său final este de a se reuni cu arhetypul divin care l–a creat. Dar ce ne interesează aici nu este problema „contopirii cu substanța divină”, ci lămurirea primelor constructuri ale omului (din paleolitic) care sunt, în totalitatea lor, zidiri, picturi, încrustări de simboluri geometrice, inclusiv de simboluri a crucii. Nu cumva simbolurile geometrice construite de omul primordial au fost o încercare de arhivare, memorare și divinizare a formei arhetypului divin din care s–au născut primii oameni? Or, când noi spuneam câțiva ani în urmă că „omul s–a născut la Mitoc” (în studiul cu același titlu), aveam în vedere tocmai faptul că omul modern s–a născut într–un loc sacru și acel loc ar putea fi Ripiceni–Izvor sau Mitoc–Dealul Galben, locațiile unor foarte vechi așezări ale lui *homo sapiens sapiens* la începutul paleoliticului superior *(mitoc,* termen vechi românesc și slavon care înseamnă *schit, loc sfânt).* Nu cumva anume în acele locuri omului primordial i s–au revelat și formele arhetypului divin care l–a „zidit” (cum zice poporul român), forme pe care el le–a multiplicat în construcțiile sale sacre (românii și azi mai numesc rombul „țâțână a universului”)? Nu cumva și formele oarecum sferice sau în formă de inimă,

ale grotelor paleolitice de la Buzdujeni, Trinca, Brânzeni etc de pe râulețele ce curg în stânga Prutului de mijloc au legătură cu aceste mistere primordiale? Or unica metodă recunoscută de cei vechi (și urmată de cei contemporani) de a vizualiza acel arhetyp este meditarea, venerația, rugăciunea, theosis–ul lui, cum zice Grigore Palamas, (concentrarea, luarea aminte a cugetului fără a împrumuta careva argumente din scrierile omenești, zice tânărul Al. Hâjdău; op. cit. p. 182, iar Grigore Palamas mai spune: „concentrarea totală a intelectului" trebuie să fie susținută și de „rugăciunea mentală neîntreruptă").

S–ar putea, așadar, ca primul construct al omului să fie o rezonanță a arhetypului divin în sufletul (inima) omului, iar surparea acelui construct și rezidirea lui necontenită să semnifice destinul dihotomic, catafatic și apofatic, al devenirii omenești, reînnoirea continuă a arhetypului (cum zice Grigore Palamas), înțelegerea rațională a ființării omenești alături sau împreună cu esența necreată, misterioasă, necuprinsă, imposibil de cunoscut, a lui Dumnezeu (ca în vechiul cântec românesc „Monastirea Argeșului"). Rezidirea ritualică a aceluiași loc sacru risipit de o forță misterioasă, loc unde o fi avut loc prima revelație a prototypului primar, poate fi urmărită arheologic la Ripiceni–Izvor (vezi Al. Păunescu, *Paleoliticul și mezoliticul de pe teritoriul Moldovei cuprins între Siret și Prut,* editura Satya SAI, București, 1999, p. 175–176), dar și în alte locuri theosis–ice ale omului. Fiindcă, probabil, așa cum și copilul își venerează mama, tot așa și umanitatea își caută, zidește, rezidește și își venerează locurile sacre unde i s–a revelat pentru prima dată arhetipul primar din care s–a născut.

Arheologia demonstreză cu destule argumente științifice că omul actual a apărut pe pământ pe la 36.000–40.000 BC. Cel puțin așa de veche este mandibula celui mai vechi homo sapiens sapiens european descoperită recent în România (mandibilă a fost cercetată de o prestigioasă echipă internațională condusă de profesorul american Erik Trinkaus și cercetătoarea clujeană Oana Moldovan, vezi articlolul lor și în Dava International nr. 9). Dar și mai vechi sunt primele zidiri geometrice de piatră ale omului, una din ele fiind cea de la Ripiceni–Izvor, de pe Prut, din România de Est (vezi Alexandru Păunescu, op. cit. Referințele la paravanul din primul strat musterian, de peste 60.000 de ani). Unii arheologi consideră, însă, că actualul om, denumit de ei homos archaecus, s–ar putea să fie mult mai vechi, de peste 60.000–100.000 de ani, și că habitatul lui să se regăsească în tot musterianul, mai ales în stațiunile atribuite omului de neanderthal (vezi Vasile Chirica, Ilie Borziac, Nicolae Chetrau, *Gisements du Paleolithique superior ancien entr le Dniestr et la Tissa,* p. 175–200, Helios, Iași, 1996, dar și studiul nostru „*Αρχαεολογία paravanului de la Ripiceni–Izvor,* Museum, Chișinău, 2003 unde se invocă prezența instrumentelor litice din paleoliticul superior în multe stațiuni musteriene și chiar de la începutul musterianului). Însă principala urmă a acestui habitat este viața sacră a omului arhaic, credința lui în energia divină care ia dat viață, dar și în posibilitatea de a se reîntoarce la sânul acelei Divinități (căre nu o poate cunoaște pe Pământ) pe calea purificării sufletului prin zidirea și rezidirea simbolurilor sacre revelate de Divinitate. O fi aceste construcții sacre o dovadă a faptului că omul a crezut din timpurile sale primordiale în Dumnezeu, creatorul unic al spațiului și timpului, al

sufletului universal, dar și al ființei omenești? O fi risipirea acelor construcții sacre („un zid părăsit și neisprăvit" unde „câinii latr–a pustiu și urlă a morțiu") o dovadă a imposibilității cunoașterii lui Dumnezeu, a șederii lui tainice, misterioase, infinite, apofatice, dincolo de existență, și chiar dincolo de nonexistență, de timp, vid și neant, de suflet, iubire și voință (cum susține și Pseudo–Dionisie: *Dumnzeu este Înțelept, dar El nu este numai înțelepciune; Dumnezeu este Iubire, dar el nu este numai Iubire; Dumnezeu este Voință, dar el nu este numai Voință;* etc.)?

Se spune: nu putem vorbi științific nici de necreatul Dumnezeu, nici de timpul când el a fost conștientizat de om ca Divinitate supremă, nici de puterea Lui colosală (a se vedea absorbirea „recentă", observată în decembrie 2004, a celor peste 300 milioane de stele de mărimea Soarelui de către o gaură neagră. Nu o fi imensul tsunami din 26 decembrie 2004 ecoul fin al acelei absorbiri?), nici de esența Lui tainică, deși rostul nostru în lume nu doar ca „microcosmos" ci, mai ales, ca „microtheos", ca unitate de necontenită experiență rațională și mistică reclamă măcar apropierea isihastică de El. Academiile de știință și Universitățile contemporane nu iau în cercetările lor misterele nelămurite ale Creației, nu mai lasă sufletului și alte domenii de timp și spațiu decât cel pământesc, nu mai leagă de taina necreatului șansele morale (să le zicem socratice) de supraviețuire ale omului într–o lume tot mai pragmatică și mai lipsită de sacru (Dumnezeu nu se mai naște atât de aproape de noi, în ieslea boilor de lângă casă, sărbătoarea Nașterii lui Iisus, a lui Dumnezeu care s–a sacrificat pentru mântuirea noastră – „și a spălat astfel păcatul adamic", spune Grigore Palamas – este tot mai des înlocuită în lumea euro–atlantică de către un Santa Claus

ateist, îmbrăcat într–un caftan roșu aprins care nu are nici o legătură cu taina naștererii lui Iisus și care nici nu pomenește de Iisus în pelerinajul său comercial, când împarte numai cadouri copiilor, cadouri pe care părinții trebuie să le cumpere de la cei care investesc în acest Santa Claus).

Faptul că experiența pământească a omului are libertate, că de om depinde dacă se reîntoarce în arhetypul care l–a născut sau nu, că omul participă astfel la dumnezeirea necontenită a cosmosului (care o fi avut, vorba lui Platon, destule probleme cu acel „consum de sine al sinelui", vezi dialogul „Thimaios", poate cel mai misterios dialog al lui Platon), că suntem copii ai lui Dumnezeu (despre „microtheos" scrie și Alexandru Hâjdău în eseul citat mai sus, vezi op. cit. p. 192, dar și studiul nostru *„Enigmele adânci ale lui Alexandru Hâjdău",* publicat la 3ianuarie 2005 pe www.observatorul.com) ne dezvăluie cea mai remarcabilă parte a sufletului nostru, partea sa mistică, cea pe care, cu atâta insistență, înțelepții antici ne cheamă să o cunoaștem.

Al Hâjdău scrie în finalul de la „Despre scopul filosofiei" că există un punct unde încep misterele universului. Iubirea de Înțelepciune, mai spune el, îl poate descoperi. Înțelepciunea, însă, e obligată să–l respecte (op. cit. p.190). Să respecte esența misterioasă, necreată a lui Dumnezeu pe care omul nu o poate cunoaște, deși îi poate cunoaște har–ul, energia divină, lumina creată din care suntem zidiți. „Întunericul sacru", taina apofatică care risipește zidirile omului pentru a le reânnoi tot omul prin sacrificiu catafatic, taină despre care vorbesc părinții ortodoxiei (dar și arhetipalul cântec bătrânesc al românilor „Monastirea Argeșului", vezi și cunoscutul eseu al lui

Mircea Eliade despre Monastirea Argeșului), se regăsește în primele zidiri pământești ale lui *homo sapiens sapiens* și acest phenomen numai împuternicește theosis–ul depsre care vorbește Grigore Palamas. Dar nu putem trece cu vederea nici câmpul de zeițe de lut ale cucutenienilor și precucutenienilor (adevărate oglindiri, reflectări, copii ale arhetypului divin) care–și venerează Divinitatea șezând pe mici scăunele de lut, „de o palmă de la pământ". Venerarea Divinității Supreme, relevarea, prin venerație, a arhetipului divin sau primar care l–a născut pe om, zidirea sacră a acestui arhetip, tradiția rezidirii continue a acelui arhetyp ca „făcut după chipul Domnului", ca o perpetuă dumnezeire a Universului, este poate cea mai importantă manifestare a omului, apărută chiar din clipa conștientizării sale ca suflet trăitor și muritor pe pământ.

Că o regăsim în formele misterioase ale chiliei lui Daniil Sihastrul*, în scăunelul lui de o palmă de la pământ, în împletitul coșurilor, în post și tăcere, în rugăciunea inimii, în simbolul inimii de pe ceramica sacră a dacilor, în sanctuarele lor numerologice orientate spre punctele cardinale ale cerului înstelat, în scăunelul zeițelor cucuteniene, turdasiene sau hamanginiene, în primele simboluri geometrice zidite sau încrustate de om pe artefactele din paleolitic, apropierea de Dumnezeu (prin participarea întregului de trup și suflet la actul de venerație) este vie și dătătoare de noi energii șederii omului pe Pământ. Adânca semnificație a risipirii misterioase și a rezidirii necontenite a primei zidiri sacre, păstrătoare a celei mai vechi amintiri a archetypului divin (geometric),

---

* (vezi și articolul nostru *„Un mister arhitectonic al Sfântului Daniil Sihastrul"* pe Dava International nr. 10, la www.iatp.md-dava)

dar și a posibilității reabsorbirii omului de către același archetip ca adevărat sens, rost, destin, „unire fericită lăsată moștenire ființei gânditoare”, rezultă din toată experiența unicală a omului și inima, rugăciunea inimii, practicarea acestei rugăciuni șezând pe in scăunel mic, de o palmă de la pământ, lasă pentru locația sufletului în inimă tot atâta viitor cât, probabil, are scris și omul de misteriosul său ceas cosmic.

„MIORIŢA", 160 ANI DE MISTER

„O dată cu binele s–a născut și răul,

o dată cu lumina s–a ivit întunericul..."

Alecu Russo, *Poezia populară*

Se poate demonstra, așa cum au intuit Russo și Alecsandri, că în plan poetic și ontologic (sau, dacă vreți, sacru, hermeneutic, lingvistic etc) „Miorița" este una din cele mai superbe creații ale spiritului? Si că, așa cum spunea și Sadoveanu, nici Alecsandri, nici vreun alt poet, oricât de mare, n–ar fi fost în stare să compună „Miorița"? După opinia noastră – da! Adâncimea acestei complexități poetice este atât de uriașă încât se poate spune chiar mai mult: „Miorița" nici nu poate fi cuprinsă integral de spiritul uman. Și că originea ei, așa cum arăta Al. Hâjdău pentru Poezia Divină, poate fi mai veche decât fenomenul *homo sapiens.* Această afirmație, cel puțin la prima vedere, pare iresponsabilă. Cum așa, o creație poetică scrisă cu litere și cu foneme omenești, într–o limbă vorbită de peste 30 milioane de oameni, în metri obișnuiți, cu o rimă simplă din 5 și 6 silabe, cu o sursă

destul de sigură la timpul când a fost descoperită – Alecu Russo, Soveja, martie, 1846, apoi culegerea tipărită de către Vasile Alecsandri în 1852, și să nu poată fi înțeleasă de om? Și, mai ales, să nu aibă origine umană?

Dar de ce nu ar avea și „Miorița" aceiași origine revelată ca și „Bhagavad–Gita"? Poate basarabeanul Russo a fost surghiunit la Soveja doar fiindcă acolo un anonim urma să–i transmită textul „Mioriței" anume în martie 1846? Întrebarea iar va stârni proteste? Cine ar putea să organizeze pe pământ un alibi atât de perfect (o dramă cu haiduci jucată la Teatrul Național din Iași pe 25 februarie 1846 ce a supărat pe Domnitor și din care nu a rămas nici un fragment) pentru a deplasa forțat pe autorul ei la Soveja unde urma să aibă loc (între 1 martie și 4 aprilie) o întâlnire cu unul dintre arhivarii „Mioriței"? Citām, pentru așezarea faptelor pe răbojul timpului, din „Soveja": *„11 martie. Toată noaptea a bătut un vânt năprasnic; drept mângâiere îmi spun că nu e nimic pe lângă val–vârtejul ce se obișnuiește pe aci. Nu mă trezisem bine, când un alt lăutar veni să mă cinstească în pat cu un nou concert de fluier...").* Lăutarul acesta să fi provocat acea petrecere foarte înceată a zilei, care până la urmă tot s–a petrecut și care a întrerupt jurnalul aproape zilnic de la Soveja încă 11 zile, pană în 22 martie?

Prețiozitatea europeană nu permite întrebărilor de mai sus să intre pe domeniul cercetării fundamentale. Dar dacă ne vom întoarce la *„Bhagavad–Gita"* (ca să nu mai vorbim de *„Rig–Veda", „Tao Te Thing",* Evanghelii sau Coran) și vom cerceta măcar rezumatele sumare ale acestui document excepțional din *„Mahabharata",* vom vedea că marea majoritate a cercetătorilor apuseni (nu mai vorbim

de cei răsăriteni) nu scot din contextual cercetării posibilitatea întâlnirii dintre zeul Krishna și pandavul Arjuna pe câmpul bătăliei de la Kurukshetre. Și, mai ales, faptul transmiterii de către Krishna, deghizat în cărăuș, a poemului remarcabil ce a influențat atât de profund filosofia contemporană. Dar, poate fi asemuit basarabeanul Alecu Russo cu pandavul Arjuna? Noi răspundem afirmativ și la această întrebare. Fiindcă basarabeanul Russo nu a fost un român oarecare, ci un ales (de soartă, de Divinitate, de elitele pașoptiste) pentru a transmite poporului roman cel mai mesianic cântec al său – „Cântarea României". Iar dacă adăugăm la acest poem „Cugetările" (inclusiv cele din închisoare de la Cluj), „Poezia poporală" sau eseul „Decebal și Ștefan cel Mare" chiar nu ne mai putem îndoi de faptul că anume el era cel mai potrivit dintre toți românii de la 1846 pentru a prelua (de la 1 martie până la 4 aprilie 1846) de la tradiția populară orală „Miorița" și a o arhiva cu ajutorul alfabetului lui Cadmos. Cităm din „Poezia poporală": *„...mai pe urmă lăutarul, vrând să mă aducă în estaz, începe balada* Mioriței:

Pe–un picior de plai,

Pe gură de rai,

Iată vin în cale,

Se cobor la vale,

Trei turme de mei

Cu trei ciobănei..."

Merită să mai cităm din Russo („Poezia poporală"): *„Pe lângă acești doi creatori de poezie antică s–a adăogit un al treilea poet, păstorul câmpiilor și al munților noștri, care a produs cea mai frumoasă epopee păstorească din*

lume: Miorița. Însuși Virgil și Ovid s–ar fi mândrit cu drept cuvânt, dacă ar fi compus această minune poetică". Cum Alecsandri a editat „Miorița" în culegerea din 1852, atunci când Russo era încă în viață, și cum acesta din urmă nu a protestat nici într–un fel contra textului publicat, rezultă că „cea mai frumoasă epopee păstorească din lume" a fost publicată *(„...ajiutat... mai cu seamă de D. A. Russo")* cam așa cum a cules–o Alecu Russo într–o zi de martie 1846 de la misteriosul fluieraș de la Soveja... Și așa cum a publicat începutul în „Poezia poporală", studiu scris în franceză imediat după surghiunul de la Soveja.

II

Poate fi „Miorița" necreată de om, doar revelată lui prin logos? Poate omul tălmăci toate nivelele metafizice, poetice, lingvistice ale „Mioriței"? Cât de veche este la români tradiția „nunții cosmice", a „cosmosului liturgic" și „creștinismului cosmic"(Mircea Eliade), a „lipsei de teamă în fața morții" (Mircea Vulcănescu)? Răspunsul la aceste întrebări e simplu: fără credință în Dumnezeu nu există „ne–teamă de moarte". Așa „Miorița" o fi de când omul crede mistic în nemurire, adică de la apariția lui pe pământ, iar mesajul ei doar din când în când este armonizat cu limbajul de moment al comunității prin care mioriticul se manifestă. Această vechime este posibilă fiindcă cercetătorul nu poate scoate din textul „Mioriței" nici drumul omului spre nemurire, nici sacrul primordial, nici contextul arheolingvistic, mult mai vechi decât venirea indo–europenilor pe aceste meleaguri: lipsa tatălui

păstorului, apariția ritualică a mamei, prevestirea răului și a căii anihilării lui, înțelegerea morții ca parte a echilibrului cosmic, existența unui drum spre stele de felul celuia pe care l–a proiectat și Dante în „Divina comedie" (Purgatorio: Canto XXXIII):

Io ritornai da la santissima onda
rifatto sì come piante novelle
rinnovellate di novella fronda,
puro e disposto a salire alle stelle.

Și nu doar vechimea ontologică sau arheologică a „Mioriței" sunt teme de cercetare. Cea mai primă ar fi ieșirea din normal a termenilor folosiți pentru intrarea în poem. Structura prepoziție–numeral „pe–un" (spusă „piun"), incomodă și în cântec, și în vorbire, este foarte rar utilizată la începutul cântecului bătrânesc și, practic, nu o mai regăsim în culegerea lui Alecsandri. Bardul de la Mircești folosește chiar și la deschiderea poemelor proprii formele metrice largi, mărețe, hotărâte, ușor de pronunțat, de tip „Frunză verde alunică", „La mijlocul drumului", „Pe câmpul Tinechiei", „Departe, frate, departe", „Sub cel păr mare din sat" (ca și în satul basarabean al lui Alecu Russo), „Gios, pe apa Prutului"; „Pe Argeș în gios" etc, așa cum apar și în culegerea de la 1852. Și doar în „Serb sărac" este folosită la deschidere forma „pe–n", mai ușor, totuși, de pronunțat decât „pe–un".

Urmează o altă sintagma provocatoate – „picior de plai". Marea majoritate a românilor de la câmpie sau din zona deal–șes nu știu bine ce–i „plai–ul" și „piciorul de plai". Dar le cântă și le spun de parcă așa a fost dat la zidirea lumii. Urmează misterioasa „gură de rai". Românul

și–a adus raiul acasă de multe ori prin creația populară. Dar „gura de rai" din „Miorița" face trimitere la străvechi toponime, cum ar fi „gurile Dâmboviței", adică izvorul Dâmboviței, adică la apariția misterioasă a râului din adâncurile telurice ale pământului. Așadar „gura de rai" din „Miorița" pare a indica unul din izvoarele raiului, dar și echilibrul lui dihotomic. Spunem „unul din izvoarele raiului" fiindcă, după opinia noastră, forma complexă nehotărâtă „Pe–un picior de plai/ Pe–o gură de rai" dă posibilitate, cel puțin gramaticală, de existență a mai multor izvoare ale raiului. Această formă gramaticală a nehotărâtului „picior de plai" și nehotărâtei „guri de rai" nu putea să nu fie cumpănită adânc de Alecu Russo la Soveja. Mai ales după scandalul din 11 ianuarie 1846 cu piesa lui „Băcălia ambițioasă". Acel spectacol a fost criticat de Dimitrie Gusti în „Albina românească" (cum putea o băcălie să fie ambițioasă?) și a provocat apariția celui mai ambițios articol critic al lui Alecu Russo – „Critica criticii", de importanță majoră, după opinia noastră, pentru înțelegerea primului vers al „Mioriței". Bătălia dintre Russo și Gusti se dă, însă, pentru niște conjugări ale substantivului „băcălie", ale dotării băcăliei cu... ambiție. Citâm din Russo pentru a înțelege cât de important este această „băcălie ambițioasă" pentru inițierea lui Alecu Russo în problematică mistică a „Mioriței": *„S–a zis* Băcălia ambițioasă *și nu* O Băcălie *sau* O băcăliță, *pentru că ideea autorului este și a fost generalizată și nicicum a privi la o singură băcălie..."*

După o asemenea bătălie gramaticală *(„Critica criticii"* este și prima lucrare tipărită de Alecu Russo, dar și primul model de critică literară și teatrală polemică apărut în principate) devine sigur că Russo era conștient de sem-

nificațiile deosebitoare ale formelor hotărâte și nehotărâte ale substantivelor. Or, în contrapunct cu sintagma „Băcălia ambițioasă", care generaliza hotărât, primul vers din „Miorița" – „pe–un picior de plai" – țintește existența nehotărâtă, cosmică, a mai multor guri de rai, nu se ia la harță cu D. Gusti, și mai ales, parcă în armonie cu formula lui Heisenberg, trimite în ascundere, în incertitudine, în mistic locația temporală a acelui neasemuit picior de plai pământesc și românesc ce este și gură de rai.

III

Istorica bătălie pentru forma hotărâtă a substantivului „băcălie", din iarna lui 1846, sugerează că Russo a stat mult pe gânduri dacă să transmită lui Alecsandri (după 4 aprilie 1846) forma nehotărâtă „pe–un picior de plai" (pe care el însuși a onorat–o în „Poezia poporală"), sau alta, generalizatoare, hotărâtă, tipică cântecului vechi românesc. Până la urmă a transmis–o pe cea nehotărâtă, a celui care, „vrând să mă aducă în estaz", ia cântat balada. Nu putea Russo să treacă și peste altă enigmă: lipsa vorbirii mocănești din textul cules de el. „Critica criticii" viza și băcalii, sacagiii, cojocarii ce nu *„vorbesc ca profesorii de la Academie"* și era prea recentă, la 11 martie 1846, ca Russo să nu pună măcar unele întrebări lexicale arhivarului anonim al „Mioriței"? De ce, însă, în "Miorița" nimeni nu vorbește nici ca mocanii (moldoveni, ungureni, vrânceni), nici ca profesorii de la Iași, nici în alte graiuri de pe râuri și plaiuri (ca în variantele următoare)? De ce anume prima ei variantă a fost transmisă în cel mai

sintetic limbaj al timpului, cenzurat de arhaisme și localisme, limba unificatoare a revoluției de la 1848, limbă în care mocanii deveniseră poeți și metafizicieni, iar întregul popor român responsabil de viitorul său?

Or, versul nehotărât *„pe–un picior de plai"* ne duce hermeneutic pe domeniul tradiției misterelor carpatine și re–transformă Carpații în veritabilă matcă spirituală, cum intuiește același Russo, când pune „Miorița" în capul celor mai frumoase epopei păstorești ale lumii. Și cum re–confirmă Lician Blaga, Mircea Eliade sau Mihail Sadoveanu în secolul XX. Așa nehotărârea monumentală a „Mioriței" (fiind parte a misticului), în contrapunct cu hotărârea multor altor cântece bătrânești, reînvie tradiția milenară a sacrului de tip mioritic, tradiția drumului dinspre stele și spre stele, a „lipsei de teamă în fața morții", a „artei de a deveni nemuritor", dar și a poeticii care o arhiva. Dar a putut un mocan să păstreze și sacrul de tip mioritic, și tradiția, și poetica lui?

Or, devenind imediat și logos de ființare al poporului român, lexicul „Mioriței" a întrecut cu mult posibilitățile limbii literare de la 1846. Iar metrul ei, mai repede numerologic, decât poetic, impune structura dominantă de 5 silabe, masculină, peste cea de șase silabe, feminină. Rima, subordonată metrului, atipic așezată în grupuri logice de 6, 12, 16 versuri, dar și în structuri impare de 13, 9, 7, 5, 3, și în una de 123 versuri, este străină artei poetice românești de la 1846, mai ales poeziei lui Alecsandri. Cercetările noastre arată că „Miorița" este compusă, majoritar, din termeni monosilabici, pe când poezia lui Alecsandri din termeni bisilabici. Alecsandri nu versifica monosilabic, deci nu putea să schimbe, ne vătămând,

textul „Mioriței". Mai există un argument contra acestui posibil amestec: orientarea conștientă a raționamentului poetic al „Mioriței" spre misticul treimei – trei turme de mei, trei ciobănei, trei zile, trei tipuri de fluiere, trei tipuri de timp – cel de acum, al ciobanului, cel din viitor, al mamei, și cel cosmic, al stelelor făclii; trei spații ale acțiunii – piciorul plaiului – iată! vin în cale, câmpul pe care aleargă mama, si cel al munților mari, cu brazi și păltinași; cât și o triplă relație dintre fapt (iată, turmele și ciobenii vin real, acum, la vale, dar într–un loc nehotărât), probabilitate–posibilitate („de–o fi să mor" sau „dacă–i zări, dacă–i întâlni") și drumul mistic spre stele (la nunta lui va cădea sigur o stea, dar stelele se vor vedea, ca și în pânzele lui Van Gogh, ca niște făclii, adică nehotărât), și chiar trei tipuri de manifestare, al vieții, al morții și al Divinității. Măcar ia și scrie formula lui Heisenberg direct de pe versurile „Mioriței". Doar cu un amănunt nou, presimțit și de Heisenberg: relația dintre locația electronului și momentul lui de mișcare este echilibrată de mistic, de ne creatul ce face imposibilă teoria generală a câmpului, fapt despre care vorbește și Eminescu în „Luceafărul":

Căci unde–ajunge nu–i hotar,
Nici ochi spre a cunoaște,
Și vremea–ncearcă în zadar
Din goluri a se naște.

Deși lasă doar turmei dreptul de a ști că la nunta lui a căzut o stea (și că în locul unde a stat acea stea s–a format un gol), păstorul arhivează anume în limba română micimea măririlor omenești în comparație cu relația dintre om și Divinitate, faptul că omul poate să treacă în planul superior al posibilităților de ființare doar prin credință și

eliberare de patimi. Dar tot ea, limba română, indică și tradiția, primordială, a acestui zbor magnific, secant, spre nemurire, adevărată „cosmogonie liturgică”, care, prin mioritic, are doar vechime românească. Noi am găsit–o și pe ceramică dacică, și pe cea neolitică.

IV

Cercetarea tradiției mioritice, atât în planul sacrului, cât și în cel al poeticii, are nevoie, după opinia noastră, mai ales de resursele arheologice ale spațiului carpato–dunărean și nistrean. Fiindcă, fără vechimea primordială a tradiției mioritice, nu poate fi lămurită nici apariția ei în poemul cules de Alecu Russo în martie 1846, nici românitatea ei absolută. Iar resursele arheologice ale vechimii românești sunt „doldora” de însemnele tradiției mioritice (vezi studiile noastre „Întrebarea cu privire la paleoinformatică”, „Arheologia paravanului de la Ripiceni–Izvor” sau „Misterul musterianului denticulat”). Treimea, relația dihotomică, nehotărâtă, cu cerul, trecerea secantă în „cealalată lume”, contrapunctul, dar și unitatea, dintre creat și necreat, imposibilitatea cunoașterii raționale a necreatului, jocul nehotărât al transformării probabilităților în fapt, necesitatea absolută a purificării celui care aspiră spre stele etc, etc, toate astea sunt încrustate pe cele mai vechi artefacte ale omului din spațiul de geneză al poporului român.

Am putea recapitula aceste ontologii primordiale mai ales cu textul „Mioriței” cules de Russo în 1846 și publicat de Alexandri in revista „Bucovina” (1850)? Se vede că răs-

punsul este afitmativ. Cu cât mai multe știm despre cei trei ciobani – unu–i moldovan, unu–i ungurean și unu–i vrâncean, că ei, iată–i, vin, cobor la vale (au, deci, moment de mișcare, ar spune Heisenberg), cu atât mai neguros este locul de unde vin... Pe cât de precis știm timpul concret al viitorului eveniment – „la apus de soare", și chiar anotimpul cu iarbă mustoasă pentru oi și umbră bună pentru păstori (acest anotimp poate fi numai începutul verii, și nicidecum toamna, cum scrie Călinescu), cu atât mai incert este timpul istoric când acest eveniment s–ar fi putut întâmpla. Pe cât de sigură este profeția Mioriței, încărcată tot de un misterios triplet – necesitatea ducerii oilor la negrul zăvoi, chemarea câinelui celui mai frățesc și mai bărbătesc, profeția morții de la apus de soare – pe atât de incertă este moartea, acceptată de păstorul moldovean ca relație dintre fapt și probabilitate – „Și de–a fi să mor...", raționament mioritic ce pune viitorul atât în formula lui Boltzmann, cât și în cea a sacrificiului uman, pe care elita dacică îl realiza, după Herodot, odată la cinci ani, atunci când mesagerul ce trebuia trimis la Zalmoxe era ales prin tragere la sorți dintre cei mai de vază bărbați ai dacilor.

Or, anume condiția asta o îndeplinește păstorul român și la 1846 (faptul lămurind rezonanța fantastică a mioriticului și în elita cultă, și în cea poporală): el este mai ortoman (DEX–ul dă o etimologie necunoscută pentru termenul „ortoman", în timp ce există una fireas- că, a substratului – *orto man,* adică *om drept),* adică mai drept dintre cei drepți. Acest raționament, adăugat unui eveniment imposibil din punctul de vedere al mocanilor, coborârea turmelor de la munte când este iarba oilor, formidabilei metrici din 5 și 6 silabe, ritualului ortodox de îngropăciune, felului cum păstorul diferențiază mesajul

testamentului – oile să știe de steaua căzută la nunta sa, iar mama – nu; cum se supune, fără cârtire, sorții, cum tradițiile arhaice se armonizează cu cele creștine (Soarele și Luna i–au ținut cununa anume atunci când sunt pe cer împreună, și asta se vede și în cele mai vechi picturi ortodoxe românești), devenirea mistică a eroului pe tărâmul stelelor făclii, ne sugerează că turmele și păstorii coboară la piciorul unui plai, pe–o gură de rai, dintr–o zonă incertă, dar pentru un ritual cert, la care foarte puțini pot participa. Fapt confirmat, după unii oameni de știință, și de textul incrustat pe celebrele tăblițe de la Tărtăria, de peste 6.500 ani: „În numele zeului Șane, de către cele 4 preotese, a fost sacrificat cel mai bun".

V

Aici este locul să observăm măcar unele mistere numerologice ale „Mioriței". Primul fragment – perspectiva acțiunii – are 9 versuri, de fapt un complex de 7 și 2, fiind vorba de 7 versuri cu 5 silabe, și de 2 versuri cu 6 silabe (anume cele ale prezentului – „Iată, vin în cale/ Se cobor la vale..."). Al doilea fragment, suspansul – ungureanul și vrânceanul „se vorbiră" să–l omoare pe cel moldovan (că–i mai ortoman), dar și timpul acțiunii – apusul de soare – are 12 versuri, 6 câte 5 silabe, 6 câte 6 silabe, adică 66 de silabe. Total în primele două fragmente logice – 21 versuri.

Urmează o construcție din 5 versuri a câte 6 silabe în care este descrisă apariția și starea Mioriței, care, de trei zile încoace, nu mai tace. Apoi alta din 7 versuri, tot a câte 6 silabe, unde Ciobanul pune întrebarea cu privire la starea

neobișnuită a Mioriței. Total 12 versuri, 72 silabe. Toate împreună – 33 de versuri,13 a câte 5 silabe și 20 a câte 6. Și, în mod cu totul paradoxal – prevestirea Mioriței are 13 versuri, 7 de 5 silabe și 6 de 6. Făcând referință simplă doar la misterele numerologice ale Apocalipsei Sfântului Ioan vedem că suntem cu aceste numere pe terenul (minat) al numerologiilor sacre. Iar un cercetător atent va observa că misterele numerologice mioritice se regăsesc și în structura sanctuarelor dacice de la Gradiștea de Munte, dar și în cele hermesiene, pitagoreice, vedice, budiste sau cabalistice. Autorul acestui studiu a cercetat „Miorița" și cu metoda logaritmilor lui Boltzamann, adică a entropiei, și poate să dea și alte realități obiective ale poemului cules de Alecu Russo în martie 1846, dar pentru foamea actuală de biți este de ajuns și atâta. Ba chiar și discuția despre felul cum a apărut în condițiile misterioase ale unui exil politic, da și într–un loc anume din Vrancea, cu multe „val–vârtejuri", „cea mai nobilă manifestare a neamului nostru" (Mihail Sadoveanu).

Astfel, și cea mai discutată problemă a „Mioriței", refuzul luptei pământeși pentru viață și mărire aici, își poate găsi o explicație chiar în al treilea vers – iata, vin! în cale... Iată, vin, cobor la vale, trei turme de mei cu trei ciobănei. Dar vin pe un picior de plai nehotărât, pe–o gură de rai încă și mai nehotărâtă., și pentru un scop pe care nu–l cunoaștem. De ce, așadar, ar coborî ciobanii la vale tocmai atunci când la munte iarba este cea mai bună pentru turme? Nu cumva vin la un ritual pe care nu–l poate amâna nimeni, așa cum nici Ana nu poate fi întoarsă din drumul ei? Nu cumva cel mai bun este sacrificat, prin tragere la sorți, întotdeauna la o înflorire de lotos, și la un apus de soare, și la miezul de vară când Soarele și Luna țin cunu-

na acestui eveniment? Nu cumva tocmai de aceea apariția lor concretă, pământească, este atât de incertă fiindcă măsoară și apariția misterioasă a omului, și locul lui în concertul universal al ființării? Nu cumva ciobanii mioritici vin dinspre stele, cum a venit și Mântuitorul, iar ritualul la care participă nu e pentru luptă pământeasca și răzbunare, ci pentru echilibrul mistic al ființării? Adică pentru o luptă mult mai uriașă decât se vede de pe orizonturile pământești ale omului. Fiindcă *„o dată cu binele s–a născut și răul, o dată cu lumina s–a ivit întunericul”* și Cineva/ Ceva trebuie să ducă și greul balanțării lor, dar nu cândva, în timpul Big Bangului, sau „înainte de Bing Bang”, cum se vorbește prin fizică, ci întotdeauna acum, pentru a avea viitorul șanse de a mai fi. Măreața „Cavalcadă a Sfintei Cruci”, de la Pătrăuți, de pe la 1497, după opinia noastră, tocmai despre o asemenea luptă vorbește, adică reia tradiția mioritică sub formele plastice cele mai înalte ale timpului. Iar textul cules de Alecu Russo la Soveja, poate pe 11 martie 1486, reda aceeași tradiție și în logosul ei cel mai natural, în limba română.

2 IULIE 2504

Moștenirea lăsată de Ștefan cel Mare poporului român, dar și întregii Europe, este atât de uriașă încât ea va dăinui și în următorii 500 de ani. Care, deci, ar fi modelele ștefaniene implementate de societatea omenească anume către 2 iulie 2504, adică la 1.000 de ani de la trecerea lui în neființă?

Și peste 500 (dar și 500, și 1.000, și 10.000 de ani în urmă) cucerirea și dominarea piramidelor politice, economice, sociale, religioase, etnice, pe de o parte, și iertarea, iubirea și desăvârșirea, pe de alta, vor constitui principala preocupare a omului (dacă vreo catastrofă umanitară sau cosmică nu–l va scoate din ființare). Or, tocmai gestionarea uluitoare a acestor categorii fundamentale la limitele posibilului, în zona incertitudinilor și a bifurcărilor celor mai crâncene, este esența moștenirii omului–epocă, dar și a Principelui Ștefan Mușatin, devenit de la sine, încă în timpul vieții, cel Bun, cel Mare, cel Sfânt.

Dintre aceste categorii, cele ale iertării, iubirii și desăvârșirii, despre care s–a vorbit mai puțin și către 2 iulie 1904 (când componenta principală a moștenirii lui era

eroul ce apără unitatea națională a țării), și către 2 iulie 2004 (acum numele lui este omagiat de UNESCO mai ales ca erou civilizator și ziditor de superbe instituții culturale), vor deveni prioritare în perspectiva de Globalizare a lumii, adică în condițiile când impactul tehnologie/om va putea anihila cu ușurință umanul pe Pământ. Or, și peste 500 de ani, Mesia de la Voroneț (sau de la Bălinești) va cântări curajos fapta omului, confruntarea lui cu tragicul ființării, la fel de curajos și profund ca și în timpul pictării lui de către zugravul genial al lui Ștefan cel Mare. Și atunci, ca și acum, ca și la 2 iulie 1504, Europa va trebui reconstruită și cu centre politice puternice (așa cum a fost construită Suceava între 12 aprilie 1457 și 2 iulie 1504), și cu noi spații spirituale (așa cum a fost construit, ca un nou Athos, complexul de biserici și mănăstiri ale lui Ștefan) pentru a rezista ca spațiu primordial al omenirii. Atunci, ca și acum, anume puterea spirituală a omului va trebui să dea rost ființării omenești pe măsura posibilităților de ființare. Or, Ștefan Mușatin a proiectat genial un vector sigur al acestui rost – echilibrul dintre piramida politică și cea spirituală, așezând în calea tornadelor devastatoare ale istoriei, dar mai ales a războaielor, inclusiv ale celor economice și tehnologice, zidirea sacră de mici dimensiuni (nava triconcă, îngustă, înaltă) în care omul este obligat de zidirea însăși să se apropie fără gloată, în singurătate, de Dumnezeu.

Pentru Principele de la 2 iulie 2504, care își va asuma uriașe reponsabilități în fața Omenirii, intrarea singuratică în mica și preafrumoasa biserică ștefaniană pentru fortificare morală și spirituală va constitui, după opinia noastră, cea mai înaltă școlire a acelei vremi viitoare. Fiindcă acel Principe nu va mai putea să ierte, să iubească,

să desăvârșească și să protejeze umanitatea contra strașnicei puteri tehnologice pe care o va gestiona doar în fața camerelor de luat vederi, a parlamentelor sau a staffurilor electorale ale partidelor politice – orice greșeală, anume a lui, a personalității politice care va sta cu degetul pe butonul unor tehnologii de neimaginat azi, va fi fatală pentru omenire.

La 2 iulie 1504, Ștefan Mușatin lăsa în urma sa un colț pacificat de Europă, construit cu formidabile, unice sub aspect estetic, zidiri de piatră. Cele opt curți ale sale erau descrise de călătorii europeni ca adevărate palate venețiene. Cetățile sale au rezistat celor mai mari cuceritori ai timpului, inclusiv lui Mahomed al II–lea. Dar mai ales excepționalele biserici în care omul nu se simte ca o furnicuță dominată de spații imense (ca în catedralele apusene, în soboarele rusești, în moscheele musulmane sau templele indiene), ci în armonie deplină cu natura, construitul și Divinitatea, apropiindu–se de Divinitate, vor proteja încă mult timp și Umanitatea, și izvorul curgerii ei, despre care știm așa de puțin.

Clopotele Putnei, iată, nu bat a tângă, ci a devenire și armonie. Ele bat la 2 iulie 2004 într–o Europă a incertitudinilor, a masacrelor, a iresponsabilităților. Ele combat piramida pragmatică a lumii și o adună (o așează, spune poporul român) în jurul casei de piatră a sedentarului, a construitului sacru cu ajutorul căruia omul păzește Pământul, cum susține și marele filosof german Heidegger, ca leagăn și ca devenire a Ființei. S–ar putea ca echilibrul dintre politic și spiritual, atribuit de noi lui Ștefan cel Mare și Sfânt, să facă parte din intuițiile, nu din planurile concepute logic de către Principele român. Dar el a păzit

cu o țară mică toată creștinătatea de furtuna dominației musulmane (chiar spre binele acesteia din urmă) și a salvat poporul român de puternicul refuz al civilizației apusene (inclusiv al tehnologiilor) care îl scoase din istorie după dispariția statului dac. Anume în acest plan al devenirii intuițiile lui, protejate și astăzi de faptele sale, devin formidabile construcții logice. Readucerea zidirii sacre de piatră în planul ființării naționale (după stoparea ei din iunie 106), a tehnologiilor celor mai avansate, inclusiv a celor militare (fără ele biruințele de la 1467, 1475, 1476, 1497 ar fi fost imposibile), repunerea în istorie a românilor cu mijloacele timpului său (adică a războaielor victorioase purtate cu mari cuceritori), recunoașterea lor de către cele mai mari cancelarii ale timpului, înăbușirea conștientă a setei de a cuceri și domina alte popoare, depășirea stoică a tragediilor personale (dezastrul de la solstițiul de vară din 1462, moartea mamei Maria–Oltea, moartea a cel puțin două soții și trei copii, Bogdan, Petru și Alexandru) dar, mai ales, instituționalizarea iertării, transformarea iertării în politică de stat adună și azi în jurul lui mulțimile pentru un destin care și la 2 iulie 2504 va fi tot omenesc.

CODUL DE LA VORONEŢ

De cade pana în gol, de cade asteroidul, cum îi este golului? Cine îl taie, cine îl mângâie? De cade un fir de praf, de cade întreg acest cosmos, și el cade dus–dus, vidului cum i–o fi? Și firul de praf, și cosmosul tot, nu sunt poftite în zona creatului doar pentru întrecere și petrecere. Ci și pentru gaura neagră. Și încă pentru altceva… Vidul, care este și el o parte a creatului, poate e rănit de firul nevăzut de praf, poate este îndrăgostit de prealuminosul cosmos. Sau, invers: poate e îndrăgostit de firul de praf, și–i supărat pe vijeliile cosmosului, și–i mângâiat de ochiul „terțului inclus", cum ar zice Ștefan Lupașcu, alt mare „moldovan", dar de după Eminescu. „Fără ochi" de ce o fi căzând firul de praf, de ce o fi învârtit roata lumii atâtea cosmosuri si coșmaruri? De fapt întrebarea noastră țintește puținteluș în altă parte: de cade un gol, de cade un plin, și ei/ele cad cu siguranță fiindcă și între cosmosuri, și între electronii atomului există tare multe goluri (și plinuri), cui îi este milă de căderea lor? Cui îi pasă de explozia unei supernove, sau de nașterea unui nou cosmos din clăbucii de gol despre care vorbește tot Eminescu? Punem aceste întrebări fiindcă pentru altă

misiune decât căderea a apărut și vidul, și plinul, și omul, și pomul, și pasărea cântătoare din pom, dar, mai ales, pasărea cântătoare din om.

Cu aceste întrebări, îndepărtate de pragmatismul de iluzie al anului 2006, este bine să te apropii de pictură murală a Voronețului din epoca lui Ștefan cel Mare (accentuăm acest lucru, pentru a nu se confunda cu cealaltă pictură a Voronețului, ctitorită de mitropolitul Roșca). Este păcat că a dispărut pictura Putnei, arsă mai ales de tătarii noștri. Dacă a fost la fel de magnifică ca și arhitectura (că doar privindu–i arhitectura înțelegi de ce Ștefan nu a repetat o altă construcție sacră atâta timp – peste 20 de ani, până la bisericuțile de la Milișăuți și Pătrăuți), atunci chiar ar trebui să păstrăm ca ochii din cap tot ce a rămas pictat de Ștefan la Pătrăuți și Voroneț, Sfântul Ilie Suceava și Bălinești (enigma Probotei, unde Ștefan și–a pus să se odihnească părinții, rămâne în zidurile dispărute ale vechii biserici). Ba chiar abia urmărind cu atenție această pictură (cât de tare a vrut Ștefan să fie unică se vede și în „Legenda meșterului Manole", cercetată anume în acest plan de profesorul ieșean Petru Ursache) înțelegi brusc că cineva s–o fi cutremurat pe la 1485, atunci când a înțeles că unicitatea Putnei poate dispărea fără urmă (așa cum a și dispărut pictura ei) și că cea mai bună metodă de a o salva este să o depozitezi în mai multe arhive. Aceste arhive de multiplicare a mesajului original al picturii de la Putna, după opinia noastră, sunt pictura și arhitectura de la Milișăuți (deși a dispărut, s–au păstrat fotografii), Pătrăuți, Voroneț, Sfântul Ilie Suceava, Bălinești și alte biserici de dupa 1487. De Milișăuți, nu putem vorbi prea mult, fiindcă avem acces doar la arhitectura bisericii. La Pătrăuți, însă, a fost arhivată „Cavalcada Sfintei Cruci".

La Voroneț – tabloul votiv (Ștefan, cuprins de un Sfânt, este prezentat lui Iisus) și „Batjocorirea lui Iisus” și miracolul inegalabilei picturi „Maica Domnului și Iisus”. La Sfântul Ilie Suceava – tabloul votiv cu domnitorul Ștefan cel Mare dus de mână de sfântul Ilie. La Bălinești și Pătrăuți – sfinții meditativi (de pildă, Sfântul Sisoe) care mențin în echilibru cumpăna lumii... Toate aceste subiecte, pictate la nivelul celor mai înalte exigențe ale picturii murale din toate timpurile, dar și ale profunzimilor ortodoxiei, merită cercetările monografice cele mai fundamentale. Fiindcă genii care au construit și pictat aceste biserici nu au fost încă puși în Pantheonul artistic al lumii alături de un Giotto sau Michelangelo doar din ignoranță. Tot ignoranța alungă aceste capodopere și din manualele noastre școlare, și din cele universitare, și din micuța arhivă a siguranței naționale a poporului român (fiindcă, după cum se știe, in Italia, Franța, Rusia, Germania, Olanda etc, etc, cultura și religia sunt parte importantă a siguranței naționale).

Ce legătură are, însă, pana, asteroidul și vidul cu acest mic eseu? Legătura o vedem într–o altă pictură ștefaniană, iarăși puțin comentată și încă și mai puțin mediatizată – „Cina cea de Taină” din altarul bisericii Voronețului. Prin ce e magnifică această pictură? Prin faptul, că, opunându–se parcă lui Leonardo da Vinci, „Cina cea de taină” de la Voroneț nu–l pune pe Iisus, Dumnezeu, nu om, în centrul compoziției, ci la marginea ei. Iisus, dar și Sfântul cel mai iubit, Ioan, înfipt cu degetele în haina lui Iisus, nu mai reprezintă aici echilibrul lumii create, ci, al acestei lumi și a altceva, care e atât de cutremurător, atât de fantastic, atât de înfricoșător, că Ioan nici nu vrea să privească încolo, ci s–a agățat cu toată furia cărnii de hai-

na Mântuitorului și privește în altă parte. Ce vede sau știe Iisus, Cel de la marginea „Cinei cea de taină” de la Voroneț, de are o privire atât de concentrată, atât de spiritualizată și sacrificială? Nu știm, dar un pictor român de pe la anii 1487–1497 și–a pus această întrebare. Și, cu certitudine, și alți câțiva oameni din mănăstirile și curțile epocii lui Ștefan cel Mare. După opinia noastră, anume apariția acestei întrebări uluitoare, oglindită și în arhitectura sacră a primilor Basarabi și Mușatini, a marcat devenirea modernă a poporului român. Răspunsul la întrebare o fi în rostul căderii penei în vid, la fel de repede ca și căderea asteroidului, sau a cosmosului întreg în vid, la fel de repede ca și căderea vidului în altceva, cu toate lumile lui de plinuri și goluri, care îl taie, dar îl și mângâie. Răspunsul o fi echilibrul dintre Creat și Altceva pe care bunul Dumnezeu îl ține în Sinele Său fără a plânge, fără a surâde vreodată, așa cum este pictat El la Voroneț într–o epocă când cealaltă Europă încă nu se gândise nici la această întrebare, nici la acest răspuns.

CUPRINS

ANDREI VARTIC

Prin faptul, că, opunându–se parcă lui Leonardo da Vinci, „Cina cea de taină" de la Voroneț nu–l pune pe Iisus, Dumnezeu, nu om, în centrul compoziției, ci la marginea ei. Iisus, dar şi Sfântul cel mai iubit, Ioan, înfipt cu degetele în haina lui Iisus, nu mai reprezintă aici echilibrul lumii create, ci, al acestei lumi şi a altceva, care e atât de cutremurător, atât de fantastic, atât de înfricoşător, că Ioan nici nu vrea să privească încolo, ci s–a agățat cu toată furia cărnii de haina Mântuitorului şi priveşte în altă parte. Ce vede sau ştie Iisus, Cel de la marginea „Cinei cea de taină" de la Voroneț, de are o privire atât de concentrată, atât de spiritualizată şi sacrificială? Nu ştim, dar un pictor român de pe la anii 1487–1497 şi–a pus această întrebare. Şi, cu certitudine, şi alți câțiva oameni din mănăstirile şi curțile epocii lui Ştefan cel Mare. După opinia noastră, anume apariția acestei întrebări uluitoare, oglindită şi în arhitectura sacră a primilor Basarabi şi Muşatini, a marcat devenirea modernă a poporului român.